

Гульчеты-Дзадзаты Римма

ИРОН НЫХАСЫ РÆЗТЫЛ КУЫСТ

ЦÆТТÆГÆНÆН КЪОРД

(6–7-аздыд сабитæн)

*Уагъд æрцыдис Уæрæсейы Федерацийы
Ахуырад æмæ наукæйы министрады барлаæвардæй*

Дзауджыхъæу
2013

74.268.1

Д 16

Учебно-методический комплекс подготовлен на кафедре ЮНЕСКО Северо-Осетинского государственного педагогического института в рамках проекта Федеральной целевой программы развития образования «Развитие учебно-методической и кадровой базы по формированию российской гражданской идентичности в условиях поликультурного образования».

Авторы проекта – Р. С. Бзаров, Т. Т. Камболов,
Л. А. Кучиева, А. А. Левитская

Руководители проекта – Т. Т. Камболов, Л. А. Кучиева

ПРОДАЖЕ НЕ ПОДЛЕЖИТ

Д 16

Гульчеева-Дзадзаева Р. М. Развитие осетинской (иронской) речи как родной (подготовительная группа ДОУ). Владикавказ: Издательство СОГПИ, 2013. – 128 с.

74.268.1

Д 16

© СОГПИ, 2013

© Гульчеева-Дзадзаева Р. М., 2013

Настоящее методическое пособие разработано на кафедре ЮНЕСКО СОГПИ в соответствии с базовыми принципами «Концепции осетинского национального образования». Конспекты созданы на основе «Примерной общеобразовательной программы воспитания, обучения и развития детей раннего и дошкольного возраста» под редакцией Л. А. Парамоновой, включающей базисное содержание образовательного процесса в дошкольных учреждениях и предусматривающей вариативность ее реализации. Выбор этой программы обусловлен наличием в ней наработок по деятельности двуязычного детского сада. Создавалась эта программа как основа для региональных и авторских методических разработок, поэтому она и получила название «Примерной». В разработанных конспектах национально-региональный компонент включается в образовательное пространство ДООУ как полноправная составляющая часть обучения и развития ребенка.

В целях создания единого образовательного пространства в детском саду был разработан единый перспективно-тематический план. Тематическое единство прослеживается во всех видах занятий, а также в других режимных процессах. Организационная форма всех занятий – подгрупповая, основанная на свободной деятельности ребенка в образовательной среде. Основным методом обучения дошкольников на занятиях является дидактическая игра.

Изучение каждой темы начинается на занятиях по ознакомлению с окружающим миром, проводимых в начале каждой недели. Далее, в рамках остальных видов учебной и воспитательной деятельности, происходит расширение и углубление представлений по изучаемой теме.

Авторский коллектив рассчитывает на конструктивное сотрудничество со своими коллегами и просит направлять все замечания и пожелания по настоящему методическому пособию по адресу:

362003, РСО-Алания, г. Владикавказ, ул. К. Маркса, д. 36,
Северо-Осетинский государственный педагогический институт,
кафедра ЮНЕСКО.

**Скъоламæ цæттæгæнаен къорды
ахуырадон пълан**

№/№	Ахуыр темæ	I вариант (ахуыр, къуыри)	II вариант (ахуыр, къуыри)
1	Хуымæтæг математикон зоньндзинæдты рæзт	2	2
2	Ирон ныхасы рæзт	1	–
3	Ирон æвзаг амоньын	–	3
4	Уырыссаг æвзаг амоньын	2	–
5	Уырыссаг ныхасы рæзт	–	1
6	Уырыссагау кæсын æмæ фыс- сын	–	1
7	Алфамбылай дунеимæ зонгæ кæнын	1	1
8	Физикон культурæ	2	2
9	Музыкалон аивад	2	2
10	Ныв кæныны аивад	2	2
Æдæппæтгæй		12	14

Ахуырты тематикæ æмæ сахæттæ

№	Темæ	Урокты бæрц
1	Зæгъ сæрдæн фæндараст	1
2	Æфсиры фæндаг	1
3	Хъæууон хæдзарады кусджытæ	1
4	«Фæззæг». Х. Къоста. <i>(Æмдзæвгæ ахуыр кæнын)</i>	1
5	Хистæр æмæ кæстæр <i>(Уацмыс радзурын)</i>	1
6	Уæрæсе – мæ райгуырæн зæхх. <i>(Беседæ)</i>	1
7	Винегрет у салат, æнæнизы хос. <i>(Дидактикон хъазт)</i>	1
8	Дзул – хойраджы продукттæн сæ сæр	1
9	Мæ горæт	1
10	Цæмæй рабæрæг ваййы æрдхорддинад	1
11	Аргъæутты хæдзар	1
12	«Зымæг». Хъ. Георы æмдзæвгæ ахуыр кæнын	1
13	Ног азы бæрæгбон	1
14	Мæргътæ зымæгон	1
15	Нывты галерей	1
16	Æз куы уаин æфсæддон...	1
17	Дæхи хъахъхъæн фыдбылызæй ОБЖ	1
18	Сæрыстыр дæн...	1
19	Уалдзæджы лæвар – малусæг	1
20	Мадыл куыnnæ зарæм!	1
21	Цъиутæ – нæ гыццыл хæлæртгæ	1
22	Чиныг – зонды хæдзар	1
23	Цæрæгойтæ – нæ хæлæртгæ	1

24	Адæм æмæ космос	1
25	Аивад (<i>Сфæлдыстадон ныхас</i>)	1
26	Зæхх – нæ иумæйаг хæдзар	1
27	Уæлахизы бæрæгбон	1
28	Æз куы рахъомыл уон...	1
29	Сæрд! Сæрд! (<i>Сфæлдыстадон радзырдтæ</i>)	1
30	Тагъддæр уайгæ де скъоламæ!	1

Перспективон-тематикон пълан (скъламае цеттаггенен кърор)

Мәй	Темә	Мырон куыст	Дзырдугон куыст	Грамматикон арәзтадыл куыст	Баст ыыхасы рәзтыл куыст
сентябрь – октябрь	<p>1. Зәгъ сәрдән фәндараст.</p> <p>2. Әфсиры фәндаг.</p> <p>3. Хъәууон хәдзарады күсджытә.</p> <p>4. Фәззәг.</p> <p>5. Хистәер – кәстәр.</p> <p>6. Уәрәссә – мә райгуыраен зәхх</p>	<p>Иргасын мыр [с], дзырды йә бынат.</p> <p>[къ] – [хъ]</p> <p>– [дз]</p> <p>– сыгъдаг-дзуринагтә ацы мыртимә.</p> <p>[гъ] [пъ] [дж].</p>	<p>Уәләдарәс: арс, сагой, пысыра, бәләс, сапон, әфсир, хъәмп, хәргә-хәрын; хәринаггәнәг, кәсаг, хойраг, дзулаг, нәмпгуытә, сызгәеринхуыз, рихиджын, еуу, пырындзы кас, морә сауфагә, техникон фәрәзтә, комбайнер, богъдаби, зондцух, әвзиды, символикә, герб, тырыса, горәг-сахар, гимн.</p>	<p>Иубындурон дзырдтә аразын; пайда кәнын гуырынон хауәны номдартәй: 4–6 дзырдәй хъуыдыйәдтә аразын; архайын хъуыдыйәдтә аразыныл, фысыныл схемәйә цал дзырдәй у хъуыдыйад? Әз уарзын пырындзы кас; – – – . Бәрәг дзырдтә уәнггай дих кәнын; бәрәг дзырдтимә хъуыдыйад аразын. Фәрстыгген раст дзуапш дәттын, хауәнтәм гәсгә раст дзурын дзырдты кәрәгтә.</p>	<p>Радзырдтә текстмә хәстәг дзурын; Радзырд «Арсы ләпшы». Хойрад-жы продуктыл әмбисонд Дауыраты Зоя «Кас нын дәттут». Уыци-уыци әфсиры тыххәй. Украинаг адәмон аргъау «Әфсир». Сюжетон ныв «Тылләг әфснайәнтә». Бесәдәйи хуызы. Әмдзәвгә Х. Къоста «Фәззәг». Уыци-уыцитә афәдзы афоныл. Әмбисонд «Цы байтау-ай уый әркәрддзынә». Әмдзәвгә «Богъдаби». Хорз әмә әгъдауджын сабийген мад әмә фыл – фсәрыстыр. Әнәгъдау, әвзәрәй – мад әмә фыл – сәргуыбыр.</p>

чырагъ – чарык	<p>7. Винегрет у аёнаһнызы хос.</p> <p>8. Дзул – хойраджы продук-тәен сә сәр.</p> <p>9. Маё горәт.</p> <p>10. Ердохорд-дзинад цәмәй рабарәт.</p> <p>11. Аргәутты хәлдәр.</p> <p>12. Зымәг.</p> <p>13. Ног азы бәрәгбон.</p>	<p>[къ] [гъ] [хъ] [цъ] [дж] – сыгъдаг дзуринагтә. Фәлтәраентә, фонетикон хъәзгытә: «Ерзил цал», «мырты хәлдәр».</p> <p>[с] йән йә бынат дзырды мидаг.</p> <p>[ц] [цъ] – тагъддзурынаң фәлтәраентә.</p>	<p>Ирыстон: Уерәсә, аёнаһнызы хос, салат, адджын дон, космосей арывист, чыргәд, клена, элеватор, куырой, кәрлзын, хәрзхәд, гуыл, мәнаеугәрдәен, най кәны әфсиртә, экскурсий аёеуын, балшы цауын, монумент, цырт, зәрдылларәен бынаг, әрдхорд, әмбал, хәлар, ирон адәмон, уырыссаг адәмон әгдәеуттә, раджыма-раджы, мит – хъәщул, хъәрзын, хуын, цәфсырдау, әвзыгъд, коммәгәс, фырбуцән, къәпдзых, къобола.</p>	<p>Монологон ныхасы рәз-тыл кустина, грамматикон арәзтмә гәсгә аразын вазыджын дзырдтә; вазыджын хъуыдыйад 5 –6 дзырдтәй; бәгтгә «әмә», «уымән әмә», фәрелдзырдтә рахисәрдыгәй – галуәрддыгәй; иуон нымәщы номдартгәй аразын бирәон нымәщы номдартә; дзырдтә уәнггәй дих кәныныл архайын; ныхасы мидаг пайда кәнын номивджыгәй. Схемәйә равдысын хъуыдыйад цал дзырдтәй арәзт у. Тексты мидисмә гәсгә фәерстыгән раттын дзуәппыгә; хуызджын дзырдтәй пайда кәнын радзырдтә аразгәйә; дзырд митгәй аразын вазыджын дзырдтә: мит – уард; митгәйдзәг; архайын монологон ныхасы рәзтыл.</p>	<p>Асаты Аст, «Маё райгуырән бәстә» әмдзәвгә. Әмдзәвгә «Халсарты хуым» Айларты Чермен. Х. Къоста: әмдзәвгә «Ләгау». Багаты Л. «Дзул кәд у хәрзкхәддәр». Базон-Базон: Әфсир. Әмбисәндтә дзулы тыххәй. Әмдзәвгә «Маё горәт». Цәгәраты Гого. Коцойты Арсен. Аргәу «Дурын әмә куысыфгәт». Ә м б и с о н д әмбалдзинады тыххәй. Аргәу «Мыст йә лепшынгән чындз куыд агуырдта». Хъай-тыхты Г. «Зымәг» әмдзәвгә. Хъызт: Урс-зачә». Базон-базон «Уй кәд вәйи».</p>
-----------------------	---	--	--	---	--

Май	Тема	Мырон куйст	Дзырдзатон куйст	Грамматикон араздадыл куйст	Баст ныхасы рэзтыл куйст
	14. Мэргъ-те зымæг. 15. Нывты галерей. 16. АФСæддон куй уаин æз. 17. ОБЖ. 18. Сæрыстæр дæн.	[цъ] [къ] [дж] – тагъдзыры- нæн фæлтæ- рæнтæ, фонетикон хъазт [къ] [хъ] [цъ] сыгъдæтдзу- ринæттæ.	Æргæвæст цыу, салд бæлас; мит-хъæщул; зымæгиуат, цыутæн хæрæндон; фæдис; бауырдзæн; къæрис; га- лерей; музей, бирæварсыг, нывтæнæг, патриотизм, сæрыстырдзинад, Уæлахизы бон, иумæйаг дзырд, тæссаг предметтæ, электрон тых, рыгъырæн, уазалтæнæн, æрзон газ, мыггаджы бæлас, ахадынлдинад.	Монологты архайын; дзырын вазыгджын хъуыдыйæдтæй: бæгтæг «æмæ». Фæрстыгæн дзуапп дæттын æххæст хъуыдыйæдтæй бæрæг дзырдтæ уæнггай радих кæн. Архайын хуыз- джын дзырдтæй пай- да кæнын, хъуыдыйад аразгайæ; бæрцбарæн миногонтæ; хъуыдый- ад схемæйæ равидсын; вазыгджын дзырдтæ уæнггай дих кæнын. Мо- нологон ныхасы рэзтыл кусын дарддæр. Бæрæг дзырдтæ уæнггай радих кæн, кæцы дзырды цал уæнджы ис?	Сюжетон ныв «Мæргътæн хæрæндон». «Зымæг нæ хъæуы». Базон-базон «Уый кæд веййы?» Х. Къостайы æмдзæвгæтæ: «Зымæг», «Фæззæг», «Уалдзæг». Æмдзæвгæ – «Мае дада» Балагы Альберт. Базон-базон алы хуызы элек-трон техникайы тыххæй. Æмдзæвгæ – «Бинонтæ» –Пухаты Алыксандр.

январь – февраль

<p>19. Малусæг – уалдзæджы лæвар.</p> <p>20. Мадыл куынаæ зарæм.</p> <p>21. Цъиутæ наæ гыццыл хæлæрттæ.</p> <p>22. Чиныг – зонды хæдзар.</p> <p>23. Цæрегойтæ – нæ хæлæрттæ.</p>	<p>[Цъ] [дз] [хъ] – фæлтæргæн «Æвзæг».</p> <p>Фонетикон хъæзт «Мыргы хæдзар».</p> <p>Сыгъдæг- дзуринагтæ: «Райсомгæй», «Чи куыд зары», «Цъиу- ты базар».</p>	<p>Фæдларгъдæр, фæмил, цъæх мигъ сьстад, Малусæг фæуæгъд йæ фынтгей, булгæмæргъ; цъындиæстгей уарзондзи- над, æнкъарын ныддæвдæг; буц ныхас, фæлмæнтæдзураг, хæларзæрдæ, сауцъиу, цъиах, фæлхæтæг цъиу, зонды маесыг, чингуыты тæрхæг, ницъонаг, чи- нылдон, фосгæс, хъомгæс, кæрггæс.</p>	<p>Схемæйæ равдисын, хъуыды- йад цал дзырдтæй сарæзтам; бæрæг дзырдтимæ аразын вазыгджын хъуыдыйад; диалогтæ аразыныл архайын; нымæцон æмæ бæрцбарæн миногонгтæй пайда кæнын. Грамматикон æгъдауæй ара- зын даргъ хуымæтæг хъуы- дыйад; 4–5 дзырдтæй хъуы- дыйад схемæтæй равдисын; фарстон хъуыдыйæдтæй дзурыныл фæлтæрын, инто- нацийæ сæ равдисын; дзырд «чинылдон»-имæ æрхъуыды кæнын хъуыдыйад æмæ йæ схемæйæ равдисын. Аразын вазыгджын дзырдтæ бæрæг фосы нæмттæм гæсгæ.</p>	<p>Æмдзæвгæ «Малусæг» – Моргуаты Юрий. «Гыцци» æмдзæвгæ. Цæгæраты Гито. Мор- гуаты Ю. «Мады лæвар». Уырымты П. «Нана». Базон- базон: «Уый та чи у?» Æрсæгты Ю. «Зымагон узал бон». Базон-базонтæ цъиу- ты тыххæй. Уыци- уыцитæ: чиныгыл уырыссаг æвзагтæй ист радзырд «Фосы быцæу».</p>
--	--	--	---	---

Мәй	Тема	Мырон куыст	Дзырдугон куыст	Грамматикон араэстадыл куыст	Баст ныхасы рэзтыл куыст
Апрель	24. Адәм әмәе кос- мос. 25. Аивад. 26. Зәхх – нә иумәйяг хәдзар.	[с] [з] бәрәг дзырдты сә бынаг рабәрәг кәнын. Мырон фәлтгәргән «Әвзаг». [ш] [с] – фонетикон фәлтгәргән мыртгә сыгъдәг дзурынаң.	Космос, космо- навт, штурман, пилот, ракетә; бәрсонддәр, штурвал. Бонваэрнон, глобус, зәххи кьори, Юпитер, Сатурн, Марс, лирикон цагъд, нывтәнджыты аивад, аивады кьабаз, зәххи кьорийы макет.	Бәрцбаргән миногонгә әмәе биргәон нымәәщы номдартгәй пайда кәнын хъуыдылгәдгә аразгәйгә. Фарстагән әххәстәй дзуапп ратгыныл ар- хайын: цавәр? Куыд? Кәцәй? Хуызджын дзырдгәй пайда кәнын; диалогон әмәе моноло- гон ныхас хъәздыгдәр кәнын фарстон хъуыды- йәдгәй; пайда кәнын фәрсдзырдгәй – галиу- фарс, рахизфарс.	Әмдзәвгә «Хъуеут. Космо- сы Гагарин». Багагы Лади. Сюжетон ныв «Уәларвон стъалыгә». Беседе. Уыци- уыцитә: «Тауче» – Нигер. «Чепена» ир. ад. сфәлдыстад. «Симд» – ир. ад. кафт. «Уәрәсе – нә бәстә...». Асагы Асте- мыр. Әмбисонд «Хур әмәе Зәхх». Уыци- уыцитә. Иллюстрацигәм гәстә радзырдгә дзурын нә иумәйяг хәдзар Зәххи тыххәй. «Дәе къух гәмбалмә араэзт» – Цәрукъаты Ал.
Май	27. Уәлахизы бәрәгбон. 28. Әз куы рахъомыл уон.				

<p>28. Сæрд, сæрд! 30. Тагъдæр уайгæ де скъоламæ.</p>	<p>Мырон æмæ фонетикон фæлтгæргæнтгæ. Сыгъдæгдзуринаг «Райсомæй». Тагъдзуринаг: «Цъывви-цъыв- ви. [хъ] – мырон фæлтгæргæн : хъæдхой-хъæдхой, хъæдхойæг.</p>	<p>Хæсты вете- ран; монумент; салот; май- дан; хæрзиуæг; цыртдзæвæн: фашист; хъæбатыргæ; Фарæстæм май; дæсныдæд; миггæнтгæ; хуыйæг, скъо- ла; скъоладзу, ахуыргæнæг, партæ, къран- дас; фæйнаг, дамгъæты æмбырдгонд, мел.</p>	<p>Пайда кæнын гу- ырынон хауæны номдартгæй; бæрцба- рæн миногонтгæ æмæ ивгъуыд афоны мивдисджытгæй пай- да кæнын хъуыды- йалы; аразын вазыг- джын хъуыдыйæдтгæ бæттæг «сæмæ»-имæ; бæрæг дзырдтгæ дих кæнын уæнггай; дих кæнын хъуыдыйад дзырдтыл, равди- сын сæ схемæтгæй; нымæгонтгæ æмæ миногонтгæ хъуыдый- ады раст бæттын; ахæщæ кæн хъуыды- йад кæронмæ; гуыры- нон хауæны фарстагæ: <i>кей? цей?; дæггтынон хауæны фарстагæ: кемсен? цемсен?</i></p>	<p>Æмдзæвгæ «Ененом салдат». Æмдзæвгæ «Ме дада» – Балаты Альберт. – Æмдзæвгæ «Мады фæдзæхст» Баситы М. Сюжетон нывтгæ æмæ иллюстра- цитгæм гæстгæ беседа саразын. Æмдзæвгæ «Зад ху- ымты æфсир» – Соп- титы Р. Нывмæ гæстгæ беседа саразын. Уыци- уыцитгæ афæдзы афон- тыл. Æмбисæндтгæ афæдзы афонимæ баст базон-базонтгæ скъо- лайы, темæимæ баст. Сюжетон нывмæ гæстгæ радзурын радзырд «Фыццагæм сентябрь».</p>
---	---	---	---	---

Скъоламæ цæттагæнæн къордæн æвзаг ахуыр кæныны æххуысæн ирон консекттæ

1-æг ахуыры сахат

Темæ: «Зæгъ сæрдæн фæндараст».

Нысантæ:

– Дарддæр ахуыр кæнын сабиты хъомылгæнæджы фæрстытæн æххæст дзуапп дæттыныл; 4–6 дзырдæй хъуыдыйæдтæ аразын.

– Архайын цыбыр радзырдтæ текстмæ хæстæг дзурыныл.

– Ахуыр кæнын иубындурон дзырдтæ аразыныл: *сыф – сыфтæр – сыфтæрджын*; рæзын кæнын сабиты хъуыдыкæнынад.

Пайда кæнын гуырынон хауæны бæрæг номдартæй: *батинкæтæ, цъындатæ, дзабыртæ, хæлаф, къурткæ, худ*.

Иртасын, дзырды [с] кæцы ран лæууы, уый.

Æрдзы фæзындты аивдзинадмæ уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын.

Æрмæг: алыхуызон бæлæсты фæзыгон сыфтæ; нывтæ: батинкæтæ, цъындатæ, дзабыртæ, хæлаф, худ, къурткæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон нæм, сабитæ, уазæгуаты æрбацыдысты фæзыгон сыфтæ. Æркæсут-ма сæм лæмбынæг, куыд рæсугъд сты. Сæрдзыгон бæлæсты сыфтæ хуызæй иухуызон ваййынц, сæ кондмæ гæсгæ ис базонæн æрмæст, кæцы сыф кæцы бæласæй у, уый. Ныр бæлæсты сыфтæ сты алыхуызæттæ: буртæ, цъæхтæ, сырхытæ. Хуыцаубоны Мæдинæ йæ мадимæ уыди хъæды, æрхаста тулдзы сыфтæ. Кæд тулдз бæлас у, уæд ын йæ сыфтæй та куыд зæгъæн ис?

(«Тулдзбэласы сыфтæ» – дзуап дæттыны сабитæ.)

Алан та йæ бинонтимæ уыди йæ хæстæджытæм хъæуы. Сласта хъæуæй фæткъуытæ. Фæткъуытæ цы бэласæй æртыдта, уый сыфтæй та куыд зæгъæн ис? *(Фæткъуыбэласы сыфтæ.)*

Бæрзы сыфтæй та куыд зæгъæн ис?

С. Бæрзбэласы сыф.

Хъ. Сæ кондмæ гæсгæ сыфтæ сты фæйнахуызон. Алчидæр уæ кæцыфæнды бэласы сыф дæр райсæд æмæ радзурæд. *(Сабитæ цугай исынц сыфтæ æмæ дзурынц.)*

Хъ. Тулдзбэласы сыф у дæргъæццон, къæдз-мæдз зылдытæ. *(Хъомылгæнæг равдисы тулды сыф).*

Бæрзбэласы сыфы тыххæй цы зæгъæн ис?

(Сты тымбылгонд, сæ кæрæттæ – уырынгтæ-уырынгтæ, бур, сызгъæринау хурмæ æрттивынц.)

Хъ. Фæткъуыбэласы сыф та? *(Йæ кондмæ гæсгæ – зæрдæйы хуызæн, цъæх-цъæхид – йæ хуыз.)*

Афтæ алы бэласы сыфы тыххæй дæр радзурын.

Хъ. Фæззыгон сыфтæртæ нын бирæ ног дзырдтæ æрбахастой, сæ зæлынад у æмхуызон, сæ бындур у иу: *сыф – сыфтæр – сыфтæртæ.*

Чи зоны, сыфтæр цы у? Цавæр дзырдтæ ма ис саразæн дзырд «сыфтæр»-æй? *(Сыф, сыфтæртæ, сыфтæрджын.)*
3 хатты дзурынц сабитæ.

Хъ. Ныр та абалц кæндзыстæм фæззыгон хъæдмæ. Цавæр дарæс нæ скæнын хъæуы?

Сабитæ сæхи равдз кæнынц. Хъомылгæнæг равдисы батинкæтæ, хæлаф, худ, цъындатæ, къурткæ, дзабыртæ æ. а. д. Нывтæ цугай æвдисгæйæ, дзуры:

Азæ йæ сæрыл æркодта *(сабитæ дарддæр дзурынц, хъомылгæнæг цы дарæсы ныв равдисы, уый ном)* худ, скодта... свитер, бабаста... хъуырбæттæн. Чызг ферох кодта раласын ... *(Сабитæ, хъомылгæнæг цы предметты нывтæ*

равдисы, уыдоны нæмттæ дзурыны.) Йæ дзабыртæ ферох кодта æмæ баззæди æнæ... *(Сабитæ та дзурыны, нывты цы æвдыст цауы, уыцы дарæсы ном)* цъындатæй æмæ æнæ ... цырыхъхытæй.

Зауыр ацæудзæн балцы... *(равдисы къурткæйы ныв, сабитæ дзурыны дарддæр нывтæм гæсгæ, хъомылгæнæгмæ лæмбынæг хъусгæйæ)* къурткæйы. Зæлинаæ скодта палто, цырыхъхытæ æмæ араст кæртмæ æнæ цæмæй?... *(Равдисы худы ныв).* Æнæ худæй. *(Стъæлфыты бæсты дзурыны хъæугæ дзырдтæ.)*

Фатимæйæн йæ мад нæ радта зонтыкк æмæ хъæдмæ ацæудзæн æнæ цæмæй?.. *(Сабитæ дзурыны).* Æнæ зонтыккæй. Фатимæйæн хъыг уыди, æнæ зонтыккæй кæй баззад, уый. Хорз æмæ Заремæмæ уыдис дыууæ зонтыччы.

Æнæ худæй, цырыхъхытæй, къурткæйæ, æнæ зонтыккæй балцы цауæн нæй. Цæмæн, цымæ? *(Байхъусын сабитæм.)*

Хъ. Рæвдз стæм балцы ацæуынмæ? Мах, хъæдмæ цыбырдæр цы фæндаг ис, уый базонын хъæуы. Мæнæ уын пълан. Фæндаг базонынæн нын æххуыс кæндзысты нывтæ. Цæуæн ис уыцы фæндагтыл, цæрæгойты æмæ предметты нывтæ кæцытыл фидаргонд сты, сæ нæмтты ис [с]. Фæстаг нывы цы предмет уа, уый номы [с] хъуамæ лæууа фæстейы. *(Стыр ватманы гæххæттыл нывгонд – бæлæстæ, къудзитæ, дидинджытæ æмæ цалдæр фæндаджы бæрæггонд нывтæй.)*

Зæгъæм: сагой, пысыра, сæгуыт, мыст, арс.

Сабитæ æнгуылдзæй амоныны, фæндаг куыд цаудзæн, уый, æмæ дзурыны, алы дзырды дæр [с] кæцы ран лæууы уый.

Хъ. Зæринаæ, кæцы ран фæуд кæны фæндаг? *(Зæринаæ амоны арсмæ.)*

Хъ. Цæмæн дæм афтæ кæсы?

3. Дзырд «арс»-ы [с] лæууы фæсте.

Хь. Раст у, сабитæ. Хæслæвæрдмæ гæсгæ мах хъæдмæ фæндаг ссардтам арсы руаджы.

Хь. Кæдæм нæ æрбахуыдта фæндаг? (*Амоны арсмæ.*)

С. Арсмæ.

Хь. Уый дзæгъæлы нæу. Мæн фæнды сымахæн арсы лæппыны тыххæй цыбыр радзырд бакæсын. Хъусут мæм лæмбынæг, каст куы фæуон, уæд радзырд хи ныхæстæй радзурыныл архайдзыстæм.

Цардис хъæды арсы лæппын. Бынтон гыццыл ма уыд, афæдз дæр ыл нæма цыди. Арсы лæппын райгуырдис лæгæты зымæгон. Уалдзæг миттæ куы атадысты, уæд арсы лæппын йæ мадимæ рахызт лæгæтæй. Йæ мад æй акодта балцы хъæды къуымтыл. Йæ царды фыццаг хатт федта цъæх кæрдæг, хæрдæф дидинджытæ, бæлæстæ, сыфтæртæ, къудзитæ. Алцæуыл дæр дис кодта. Тынг цымыдисæй ракæс-бакæс кодта, йæ алыварс цы зайæгойтæ æмæ цæрæгойтæ змæлыди, уыдонмæ. Уалдзæг æмæ сæрддæргы арсы лæппын йæхиуыл фæхæцыд, йæ къæхтыл фидар лæууыд. Йæ зæрдæмæ тынг фæцыди сæрдыгон хъæд.

Фæлæ алцæмæн дæр вæййы кæрон, æмæ сæрд дæр кæронмæ æрхæццæ. Иурайсом арсы лæппын йæ цæстытæ байгом кодта æмæ нал базыдта йæ уарзон хъæд. Хъæд фендæрхуызон. Раздæрау цъæх нал у, фæлæ сси алыхуызон: кæм сырх дары, кæм бур, кæм та сызгъæрин хуыз райста. «Цы 'рцыдис нæ хъæдыл? – афарста арсы лæппын йæ мады. – Цæмæн у афтæ рæсугъд?» «Фæззæджы бæрæгбонмæ йæхи сарæзта», – загъта йын йæ мад. «Фæззæг, æвæццæгæн, тынг хæларзæрдæ у, бæлæстæн ахæм диссаджы рæсугъд къабатæ балæвар кодта», – ахъуыды кодта арсы лæппын.

«Уæдæ сæрдæн фæндараст зæгъон! Фæззæг, ды та нæм æгас æрцу!» – загъта хъæлдзæгæй арсы лæппын æмæ йæ мады разæй гæппытæгæнгæ алыгъд, фæззыгон

æрдзыл цингæнгæйæ... *Радзырд куы бакаса, уыйфæстæ хъомылгæнæг ратты сабитæм фæрстытæ*: 1. Кæм æмæ кæд райгуырд арсы лæппын? 2. Кæимæ базонгæ арсы лæппын хъæды? 3. Иу фæззыгон бон арсы лæппыны дисы цы бафтыдта? 4. Цы ахъуыды кодта фæззæджы тыххæй? 5. Сæрдæн цы загъта? 6. Куыд ысхонæн ис ацы радзырд?

2-æг ахуыры сахат

Темæ: «Æфсиры фæндаг».

Нысантæ:

– Предметтæ сæ хæрзхъæддзинад æмæ миниуджытæм гæсгæ иртасыныл архайын; сæрмагондæй æрдзурын предметты тыххæй.

– Бæрæг дзырдтæм гæсгæ ахуыр кæнын хъуыдыйæдтæ аразыныл æмæ фыссыныл; фæлгæнæн парахат кæныныл кусын.

Архайын бæрæг дзырдæн хъуыдыйады йæ бынат рабæрæг кæныныл.

– Алы фæрæзтæй архайын, цæмæй сабитæ цымыдис цæстæнгасæй кæсой сæ алфамбылай предметтæм, аргъ кæнын зоной хистæрты куыстæн.

Дзырдуат: *мæнæу, æфсир, еуу, пырындз, морæ сауфагæ, ссад, лæхурæг, касаг, бассын. (Гæнæн ис, æмæ сæ уырыссаг æвзагмæ ратæлмац кæной.)*

Рагагъоммæйы куыст. Сабиты зæрдыл æрлæууын кæнын укр. ад. аргъау «Æфсир» (*тæлмацгондæй*). Уасæджы рольмæ иу сабийы бацæттæ кæнын.

Хæргæ-хæрын сабиты æргом здахын, райсомæй цы хæринагтæ фæхæрынц æмæ сæ цавæр продукттæй сцæттæ кæны хæринагтæнæг, уымæ. Цалдæр радзырды бакасын, хоры продуктты кой кæм ис, ахæмтæ. Кæцæй фæзыныныц нæ фынгтыл, цавæр фæндагыл цæуы æфсир?

Æрмæг: стьольыл – цалдæр къусы еуу, нартхор, мæнæу, пырындз, морæ сауфагæимæ.

Аргъау «Æфсир»-мæ гæсгæ драматизаци саразынæн мыстытæ æмæ уасæгæн – худтæ; хордзен алы хоры гагатимæ.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг стьолтыл æвæры къустæ алы хоры гагатимæ. Рацыд «Уасæг»-саби. Ис æм хордзен.

Хъ. Хъи-хъри-хъо! Мæнæ нæм чи æрбацыд! Дæ хордзены та цы ис, «Уасæг»?

(Сабитæ асгæрстой хордзен æмæ загътой: «Цыдæр хоры нæмгуытæ нын æрбахаста».)

Уасæг. Æз нартхоры нæмыг уарзын, нана та мын мæ хордзен алыхуызон нæмгуытæй байдзаг кодта. Равзарут-ма мын мæ уарзон нартхоры гагата мæнæ ацы тæбæгъмæ. *(Бадары къус.)*

Хъомылгæнæг æркалы хоры нæмгуытæ стьолмæ, сабитæ уидзынц нартхоры гагата.

Хъ. Кæсут-ма, нæ къустæм ма ноджы иу бафтыд. Чи нын радзурдзæн, ацы къусты цы ис? «Уасæг», ды дæр лæмбынæг хъус.

(Сабитæй 3–4-мæ байхъусын.)

Хъ. Асгарут-ма гагата къухæй, аууилут сæ. Мæнæ ацы нæмгуыты тыххæй нын чи радзурдзæн? *(Амоны морæ сауфагæйы гагатæм.)*

Цавæр хуыз ис нæмгуытæн? Сæ кондмæ гæсгæ та цавæр сты? Цавæр хæринаг скæнæн ис морæ сауфагæйæ? *(Хъомылгæнæг домы сабитæй, цæмæй, уырыссагау ацы хор хуыйны куыд, уый зæгъой.) (Афтæ алы хоры тыххæй дæр радзурын.)*

Хъ. Мæнæ ацы гагата та цы сты? *(Амоны мæнæуы*

гагатæм...) Кæд сабитæн сæ бон нæ бауа дзуапп раттын,
уæд сын хъомылгæнæг æмбарын кæны.

– Ацы нæмгуытæ мæнæуы нæмгуытæ сты. Мæнæ сæ ардыгæй æркалдтам. (*Равдисы æфсир.*) Мæнæу, æфсир. Мæнæуы нæмгуытæ. Зæгъæм иумæ: «Мæнæу, æфсир. Мæнæуы нæмгуытæ». Уырыссагау та сæ хонæм: «*пшеница, колос, зерна пшеницы*».

(*Сабитæ кæсынц мæнæуы æфсиртæм, хъомылгæнæг та дзуры уыци-уыци.*)

«Сызгъæринхуыз, рихиджын,
Йæ сæдæ дзыппы – сæдæ гагайы».

Цы у, сабитæ? (*Æфсир.*) (*Гæнæн ис, æмæ йæ уырыссагау дæр радзурой*).

Хистæртæ! Сымахмæ дзурæм!
Не ’ппæт дæр æмдзыхæй курæм:
Кас нын арæхдæр дæттут!
Сир, дзыкка дæр нын фыцут.

Дауырæ

Хъ. Сабитæ, къусты цы хоры нæмгуытæ ис, уыдонæй хæринаг скæнын æмбæлы?

(*Алыхуызон кастæ нын сфыцы хæринаггæнæг.*) Чи уæ цавæр кас уарзы? (*Байхъусын сабитæм.*)

Хъ. «Кас чи хæры, уый бирæ цæры».

«Кас нæ мад у, дзул – нæ фыд».

Райсомæй кас хæр æмæ уыдзынæ æфсæст, æнæниз.

Нæ фыдæлтæ алы бон дæр нартхоры лæхурæг кас хордтой, дзыкка, стæй нартхоры ссадæй та кæрдзын. Ныр та цавæр кас æмæ кæрдзын хæрæм?

(*Байхъусын сабитæм.*)

Дидактикон хъазт «Базон адмæ гæсгæ»

Хъомылгæнæг сабийы цæстытæ бабæтты, йæ дзы- хы йын уидыджы дзаг атъыссы кас. Саби касы ном хъуамæ базона адмæ гæсгæ.

Хь. Цавæр кастæй ацахуыстат, уыдон æнæхъæн нæмгуытæй конд сты æви ссадæй? Ссадæй та цы скæндзысты нæ нанатæ?

(Байхъусын сабитæм: дзул, чъиритæ, тъорт, печенитæ æ.а.д.)

Хь. «Уасæг», абонæй фæстæмæ зондзынæ, хоры гагатай алыхуызон кастæ сфыцæн кæй ис.

Саби- «Уасæг» (дзуры):

«Æз иухатт мæнæуы æфсиртæ ссардтон, ахастон сæ куыроймæ, ссад дзы æрыссадтон, æмæ уын ныр дзаджджын гуылтæ балæвар кæндзынæн, мæ уарзондæр нартхоры гагата мын кæй равзæрстат, уый тыххæй».

Разгъордтой 3 сабийы мысты худты. Аргъау «Æфсир»-æй фæстаг архайд равдисынц. «Мыстытæ» зæрдæхудтæй ацыдысты фæстæмæ.

Хь. Сабитæ, цæуыл фæци ацы аргъау?

(Зивæга æмæ магусайæн дзаджджын гуылтæй хай нæ кæнæм.)

Д/хь «Цавæр хорæй – цавæр кас?»

Хь. Æз дзурын хорæн йæ ном, сымах та, хæринагтæнæг дзы цавæр кас сфыцы, уый ном.

Хь. Пырындз – пырындзы кас.

Еуу – еууы кас.

Нартхор – нартхоры кас.

Морæ сауфагæ – морæ сауфагæйы кас æ. а. д.

Хь. Сослан, цавæр кас уарзыс?

С. Æз уарзын пырындзы кас.

Хь. Банымайæм-ма, цал дзырдæй дзуапп радта Сослан (хæххытæ кæны фæйнагыл æмæ кæсы): Æз уарзын пырындзы кас. (Дзурынц сабитæ.)

Хь. Сослан хъуыдыйад радзырдта цыппар дзырдæй.

Афтæ алы сабийы хъуыдыйад дæр хæххытæй амонын фæйнагыл, стæй бакæсын æмдзæвгæ:

Кастæ цалдæр хуызы сты:
Касагæн бæззы сысджы.
У нæхи нартхор лæхурæг,
Кастæн се 'ппæты æмбулæг.
Касæн тынг хорз у мæнæу,
Ахсæны зын тайæн нæу.
Еуу дæр касагæн цæуы...
Царвы къах дæр ыл хъæуы.
Морæ сауфагæ – хуыздæр, –
Райсом, изæр дæр æй хæр!
Дауыраæ

Кæронбæттæн.

Хъ. Абон нын, сабитæ, бирæ хорз хъуыддæгтæ бантыст. «Уасæгæн» феххуыс кодтам. Кас цавæр хоры ссæдтæй фыцынц, уый ныр зонæм фидарæй. Архайдтам хъуыдыйад фæйнагыл «хæххытæй» фыссыныл.

Уæ зæрдыл бадарут. «Кас нын мад у, дзул та – фыд».

3-аг ахуыры сахат

Темæ: «Хъæууон хæдзарады кусджытæ» (*сюжетон нывмæ гæсгæ дзурын*).

Нысантæ:

– Рабæрæг æмæ ныффидар кæнын сабиты зонындзинадтæ, хор чи тауы æмæ йæ чи æмбырд кæны, хъæууон хæдзарады уыцы кусджыты тыххæй.

– Уæрæхдæр кæнын сабиты зонындзинадтæ хъæууон хæдзарады техникон фæрæзты тыххæй; фæлгæнæн æмæ сын сæ хъуыдыкæнынад рæзын кæныныл кусын.

Нывмæ гæсгæ радзырдтæ дзурыныл ахуыр кæнын сабиты.

– Зæхкусæджы куыстæн аргъ кæнын цæмæй зоной, ууыл архайын алыхуызы фæрæзтæй.

Дзырдуат: *комбайн, комбайнер, тракторист, зæхкусæг.*
Уырыссаг æвзагмæ тæлмац кæныныл архайын.
Æрмæг: сюжетон ныв «Тыллæг æфснайм».

Ахуыры нывæст

Хъ. Нæ уаты дуарæй фыццагдæр бахиздзæн уый, дзырд «дзул»-ы миниуджытæ чи ранымайа.

Дзул цавæр у? (*Хæрзад, урс, хæмпус, тымбыл, хъарм, уазал, хъæбæр, сау.*)

Разныхас.

– Чи кусы быдырты?

– Цæуыл кусынц?

– Цы тауынц? Цы садзынц?

– Цæмæй æмбырд кæнынц тыллæг (*хор, нартхор, мæнау*)?

– Мæнæ ацы диссаджы машинæ та цæмæн хъæуы зæхкусæджы? (*Равдисы трактор, комбайны нывтæ.*)

(*Тракторæй зæххытæ бахуым кæнынц, комбайн та цалдæр куысты кæны уыцы иу рæстæг: кæрды æфсиртæ, хъæмп æмбырд кæны, най кæны мæнау, нартхор, сыгъдаг кæны нæмыг, калы нæмыг машинæмæ.*)

Хъ. Ссарут-ма уæдæ нывы комбайн, трактор æмæ машинæ.

(*Сабиты æргом здахы сюжетон нывмæ. Сабитæ равдыстой зæхкусæн техника, загътой сын сæ нæмттæ.*)

Ныв: «Æфснайм тыллæг».

Хъ. Æркæсæм лæмбынæгдæр нæ нывмæ. Нывмæ гæсгæ дарддæр аразæм беседæ.

– Цавæр быдыртæ равдыстой нывы?

– Нывы бæрæг бынат чи ахсы? (*Комбайнер*)

– Чи тæры комбайн?

– Кæй уынæм нывы раззаг пъланы?

– Комбайны галиуварс цы уынут?

– Куыд æй схонæн ис?

- Тыллæг æфснайæн куысты чи архайы? (*Комбайнертæ, трактористтæ, шофыртæ, агрономтæ.*)
- Куыд кусынц? Æмзæрдæйæ æви алчидæр йæхæдæг, хицæнтæй?

Улæфты рæстæг. «Æнгуылдзтæй хъазт»

Амонæн æнгуылдзæй алы саби дæр сæндзæвы дзургæ-дзурын йæ рустыл, роццо æмæ ныхыл, сеппынфæстаг – фындзыл:

Шинæ – машина,
шофыр – кабина,
би – бипп.

Сюжетон нывмæ гæсгæ радзурын радзырд.

Сабиты радзырдтæ: «Мæнæугæрдæны».

1 саби: Хъæууон хæдзарады кусджытæ бавнæлдтой мæнæу кæрдынмæ.

Быдыры цæттæйæ лæууы алыхуызон техника. Мæнæуы æфсиртæ денджызы уылæнтау фæйлауынц. Хуымы астæу лæууы агроном, бæрæг кæны мæнæуы гагаты цæттæдзинад. Чысыл дарддæр лæууы комбайн.

2 саби: Комбайныл кусы комбайнер. Хуымы кæрон мæнæу ласынмæ цæттæйæ лæууынц цалдæр машинæйы, трактор. Шофыртæ æмæ тракторист быдырыл фæлгæсынц.

Комбайн мæнæу кæрдынмæ бавнæлдта. Комбайны галиуварс уынам хъæмпы рæгътæ.

3 саби: Мæнæугæрдæны афон тынг ахсджиаг рæстæг у хъæууон хæдзарады кусджытæн. Агроном, комбайнертæ, трактористтæ, шофыртæ иузæрдионæй архайынц мæнæуы тыллæг афоныл бафснайынмæ.

Кæронбæттæны хатдзæгтæ скæнын.

Хъ. Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

Темæ: «Фæззæг». (*Хетæгкаты Къостайы æмдзæвгæ ахуыр кæнын.*)

Нысантæ:

- Сабиты дарддæр зонгæ кæнын Хетæгкаты Къостайы сфæлдыстадимæ; цыбыр цаутæ йæ биографийæ. Ахуыр кæнын æмдзæвгæ «Фæззæг», фæрстытæн дзуапп дæттын æмдзæвгæйы текстмæ гæсгæ.
- Архайын, цæмæй сабитæ хъуыды кæнын зоной; бæрæг дзырдтимæ хъуыдыйæдтæ аразой.
- Хъомыл кæнын сабитæм поэзимæ уарзондзинад.

Рагагъоммæйы куыст. Сабитæн бакæсын Къостайы биографийæ хицæн цауты тыххæй: йæ сабийы бонтæ куыд æрвыста; базонгæ кæнын сабиты, Къоста æмæ нæ иннæ ирон поэттæ афæдзы афонтыл цы æмдзæвгæтæ ныффыстой, уыдонимæ, Къостайы нывтæ æмæ нæ иннæ нывгæнджыты сфæлдыстадимæ; фæззыгон æрдзы нывтимæ æ.а.д.

Ахуыры нывæст

Хъ. Мæргътæн махау нæй хæдзар

Æмæ хъарм бæстæм тæхынц.

Адæм бафснайдтой тыллæг,

Ома ралæууыд... (*фæззæг.*)

– Куыд уæм кæсы, цавæр афæдзы афон нæм æрбалæууыд?
(*Фæззæг. Ралæууыд фæззæг.*)

Хъ. Цæмæн тæхынц мæргътæ хъарм бæстæмæ? Фæззæгæн йæ кæцы мæйы цаутæ æвдыст цæуынц базон-базоны?

1 саби: Кæфты мæйы цъиутæ сæхи цæттæ кæнынц дард балцы.

2 саби: Бонæй-бон узалдæр кæны, лыстæг цæрæгойтæ сæхи бамбæхстой. Цъиутæй бирæтæ цуан кæнынц æрмæст лыстæг цæрæгойтыл.

Хъомылгæнæг хъусы сабитæм æмæ хатдзæгтæ кæны, стæй сабитæй домь, цæмæй, стъолыл цы нывтæ ис, уыдонæй хъæугæ афæдзы афоны нывтæ амонæн фæйнагыл бафидар кæной. Сæ равæрст нывтæн комментаритæ кæныны.

Хъ. Фæззæг дзæггæлы нæ хонынц бæркадджын, сыгъзæрин, рæдау. Фæззæджы нæ хуымтæ фестынц сой æмæ бæркад. Ноджы ма фæззæг бæркадджын у нæ куырыхон, номдзыд поэт Хетæгкаты Къостайы лæвæрттæй. Куыд зонут, афтæмæй Къоста райгуырди фæззæджы. Цы лæвæрттæ нын ныууагъта, уыдонимæ уæ зонгæ кæнæм мах. Цалдæр азы фæстæ та уæхæдæг кæсдзыстут Къостайы æмдзæвгæтæ. Абон та уын цыбыр биографион цау бакæсдзынæн Къостайы тыххæй, цæмæй хуыздæр æмбарат ацы хуымæтæг, фæлæ æнæмæлгæ ирон лæджы хъуыдытæ: «Йæ фæнд нæ аивта». Цгъойты Хазби. *(Цыбырæй Къостайы царды хабæрттæй).*

Чиныг «Фыдæлты «мæсыг». *Цгъойты Хазби.*

...Къоста нæ уарзта, ирон ахуыргонд адæмæй падзахы хицауады фарс чи хæцыд, уыдоны. Рагæй дæр инæлар Хораны-фыртимæ нæ фидыдтой. Фыццаг хатт куы фембæлдысты, уæд Къостайыл уыд хуымæтæг уæлæдарæс. Хораны-фырт ын йæ къух райсын йæ сæрмæ не 'рхаста, ома мæгуыр, гæвзыкк лæгмæ мæ къух куыд раттон.

Дыккаг фембæлды Къоста уыд хæрзарæзт. Инæлар æм йæ къух куы æрбадаргъ кодта, уæд æм Къоста бадардта йæ цухъхъайы фæдджи.

Хораны-фырт джихауæй аздад.

– Айс æй, айс, ды салам дæттыс мæнæн нæ, фæлæ мæ уæлæдарæсæн, – уыд Къостайы æлхыскъ ныхас...

Хъ. Ныр та байхъсут Хетæгкаты Къостайы æмдзæвгæмæ. Æмдзæвгæ ахуыр кæндзыстæм наизусть.

Фæззæг

Æхсæлы ызгъæлы,
Лæджирттаг фæбур...
Мигъ бады цæгаты, –
Нæ йæ тавы хур...

Æркарстам, æрластам,
Нæ хортæ, нæ хос...
Чи кусы йæ мусы,
Чи 'лвыны йæ фос...

Хор – бирæ, фос – бирæ
Хуыцауы фæрцы..
Нæ хæхбæсты бæркад,
Цы диссаг дæ, цы!..

Хъ. Уæ зæрдæмæ фæцыди, сабитæ?

Чи ныффыста æмдзæвгæ? Цавæр афæдзы афоныл фыст у?
Æмдзæвгæ цавæр у? Æнкъард, хъæлдзæг?
Кæд æнкъард у, уæд цæмæн?

С. Æмдзæвгæ у æнкъард. Фæззæг æрдз йæхи зымæгмæ
цæттæ кæны; бонтæ фæуазал вæййынц, арæхдæр уары
къæвдатæ; мæргъты хъæлдзæг зард нал хъуысы; дон ныс-
сабыр æ.а.д.

Хъ. Адæм цавæр куыстытæ фæкæнынц фæззæг?

С. Æмбырд кæнынц тыллæг, æрласынц сæ хортæ; æлвы-
нынц сæ фысты. Æфснайынц сæ бæркад.

Хъ. Къоста ацы æмдзæвгæ цы рæстæг ныффыста, уыцы
рæстæг дæр адæмæн сæ къæбицтæ тыллæгæй седзаг уыды-
сты? Чи уæ куыд хъуыды кæны, сабитæ?

*(Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурыны, хъомылгæнæг сын сæ ны-
хæст æххæст кæны дæнцæгтæй.)*

Хъ. Сабитæ, иу хатт ма уын аив кæсын æмдзæвгæйы ны-
хæстæ, сымах уæхинымæр архайут мæ фæстæ æмдзæв-
гæйы рæнхъытæ дзурыныл, цæмæй сæ тагъддæр бахъуыды
кæнат.

(Хъомылгаенæг æртыккаг хатт кæсы, сабитæ йæ фæстæ дзурыны рæнхъгай.)

Хъазт «Сыфтæртæ» *(зонгæ у сабитæн).*

Хъ. Сабитæ, цавæр дзырдбæстытæ ис радзурæн дзырд «фæззыгон»-имæ?

1 саби. Фæззыгон хурбон.

2 саби. Фæззыгон къæвдатæ.

3 саби. Фæззыгон дарæс.

4 саби. Фæззыгон куыстытæ.

Хъ. Ацы дзырдбæстытимæ аразæм хъуыдыйæдтæ: Зæгъæм: *Иу фæззыгон хурбон Зæлинаæ йæ фыдимæ ацыди быдырмаæ.*

С. *Фæззыгон къæвдатæ хæссынц уазал.*

Нæ сæрдыгон дарæс ивæм фæззыгон дарæсæй.

Адæм фесты сæ фæззыгон куыстытæ æмæ куывдтæ кæныны, æ. а. д.

Хъомылгаенæг сабиты дзырдбæстытæ æмæ хъуыдыйæдтæн аргъ кæны æмæ æппæлы сабитæй.

Хъ. Нæ ахуыры кæронбæттæны байхъусут базон-базонтæм.

1. Зæххæн – сой, арвæн – йæ цæссыг. *(Къæвда.)*

2. Цъылын нæу, афтæмæй уынгтæ мæрзы. *(Дымгæ.)*

3. Бæлæстæ зæхмæ сыгъзæрин сомтæ калынц. *(Сыфтæ.)*

Хъ. Тынг хорз, сабитæ. Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

5-æм ахуыры сахат

Темæ: «Хистæр æмæ кæстæр». *(Уацмыс радзурын.)*

Нысантæ:

– Ахуыр кæнын сабиты литературон уацмыстæ хи ныхæстæй дзурыныл.

Архайын тексты мидисмæ гæсгæ фæрстытæн дзуапп дæттыныл.

Æмбисонды мидис бамбарын кæныныл архайын.

– Сабиты хъуыдыкæнынад уæрæхдæр кæнын.

– Рæзгæ фæлтæры хъомыл кæнын афтæ, хистæртæн кад æмæ аргъ куыд кæной.

Рагагъоммæйы куыст. Равзарын темæмæ гæсгæ литературон уацмыстæ, æмбисæндтæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, байхъусут мæм лæмбынæг æмæ радзурут, чи уæ куыд æмбары ацы ныхæстæ.

1. Хорз æмæ æгъдауджын сабийæ мад æмæ фыд – сæрыстыр. Æнæгъдау, æвзæрæй – мад æмæ фыд – сæргуыбыр.

(Кæд сабитæн зын уа, уæд хъомылгæнæг йæхæдæг æмбарын кæны æмбисонды мидис.)

2. Цы байтауай, уый æркæрддзынæ.

– Раст бамбарын кодтат ацы æмбисонды мидис. Хистæр кæстæрæн йæ гыццылæй зонд куы нæ амона, кусын ахуыр æй куы нæ кæна; хорз цы у, æвзæр цы у, уый куы нæ бамбара, уæд саби ыстырæй уыдзæн зивæга, магуса, æнæгъдау. – Лæмбынæг-ма мæм байхъусут. Ныртæккæ уын æз бакæсдзынæн дыууæ уацмысы.

Богъдаби

Пъуш нын нал у зноны саби,
Афтæмæй кæны богъдаби.
Чингуытæ йæ сæрты фехсы,
Алкæмæ æвзиды ехсæй.
Цъыфы зондцухау ысбады,
Бон фæвæййы цалдæр нады.
Сæххæст ныр дæс азы Пъушыл,
Хистæртæм уæддæр нæ хъусы.
Знон та галы синтæй ратылд,
Цонгбастæй ныр бады уаты.

Хозиты Макар

Хъ. Чи ныффыста ацы уацмыс, Зинæ?

Уæ зæрдæмæ кæй фæцыдис уацмыс, уый уæ цæстæнгасæй

бæрæг у. Кæй фæнды хи ныхæстæй уацмыс радзурын. Кæй тыххæй дзы цæуы ныхас?

(Сабитæй дзырдæргъæвддæр чи у, тагъддæр чи бахъуыды кæны æмдзæвгæ, уыдонæй 2–3 -мæ байхъусын.)

Хъ. Цавæр лæппу у Пъуш? Мах астæу ахæмтæ ис? *(Иу хатт ма кæсы æмдзæвгæ.)*

Хъ. Куыд уæм кæсы, сабитæ, æмбисонд «Цы байтауай, уый æркерддзынæ» ацы æмдзæвгæйы мидисмæ хæстæг у æви нæу? Цы зæгъæн ис, ацы лæппуйы чи хъомыл кодта, уыцы хистæртæй?

(Байхъусын сабиты хъуыдытæм æмæ хатдзæгтæ скæнын.)

Хъ. Ныр та дыккаг уацмысмæ байхъусут. *(Кæсы аив.)*

Куыстуарзаг

Нана хъуылаæg цагъта,
Дада хуымзæхх къахта.
Таму сугтæ саста,
Фари гуымбыл ахта.
Хади чъырæй цагъта,
Хазби бæлас сагъта,
Сем сæ æнцад нæ уагъта,
Се 'ппæтæн дæр загъта:
«Исты куыст мын – тагъддæр!»
Йемæ кусут сымах дæр.

Чеджемты Геор

Хъ. Кæй тыххæй дзуры ацы уацмысы автор та?

С. Ацы уацмысы та æвдыст цæуынц бинонтæ.

Хъ. Чи сæ цавæр куысты сæргъы лæууы?

(Байхъусын сабитæм, куы хъæуа, уæд сын æххуыс кæны хъомылгæнæг.)

– Сем та, цымæ, чи уыди, сабитæ?

С. Сем бинонтæн сæ кæстæр у.

Хъ. Ацы бинонтæн сæ хистæртæ чи сты?

Сабитæ ма иу хатт бинонты хистæрæй кæстæрмæ ранымадтой. Иугай дзурыңц, чи цæвæр куыстæнæг у, уый тыххæй.

Хь. Уæдæ, æвæццагæн ныр мæнæ ацы æмбисæндты мидис дæр бамбардзыстут:

1. Кæстæр хистæртæй цы зонд райса, уый цæрæн-бонтæм нæ ферох кæндзæн.

2. Кæстæр хистæры зондæй цæры.

(Сабитæ æмбисæндтæ куыд бамбæрстой, ахæм хатдзæгтæ скодтой дыууæ уацмысæй.)

Хь. Тынг раст, сабитæ. Фыццаг уацмысы фыдуаг, магуса, фыдзонд лæппу Пъушимæ базонгæ стут. Дыккаг уацмысы та – коммæгæс, куыстуарзаг лæппу Семимæ. Йæ бинонты 'хсæн цы уыны, уый кæны.

Хъазт

Хъомылгæнæг кæсы уацмыс «Куыстуарзаг» æмæ домæ сабитæй, цæмæй алы рæнхъы ныхæстæ дæр архайдæй равдисой.

Нана хъуылæг цагъта – къухтæ, цыма хъилыл хæцыңц, афтæ уæлæмæ-дæлæмæ исыңц.

Дада хуымзæхх къахта – «белæй» хуым къахыңц.

Таму сугтæ саста – «фæрæтыл» дыууæ къухæй хæцыңц æмæ, цыма суг сæттыңц, ахæм архайд æвдисыңц.

Фари цыхт (гуымбыл) ахста – «цыхт» æмбырд кæныңц къусы.

Хади чъырæй цагъта – цыма къултæ ахорыңц, ахæм архайд равдисыңц.

Хазби бæлас сагъта – цыма «белæй» дзыхъ къахыңц æмæ бæласыл хæцыңц. Иу къахы, иннæ бæласыл хæцы.

Сем сæ æнцад нæ уагъта – сабитæй иу сæ алывæрсты разил-базил кæны, алкæмæн дæр аххуыс кæны.

Кæронбæттæны сабитæ, раздæры ахуырты цы æмбисæндтæ базыдтой, уыдон радзурыңц.

«Хистæр куыстуарзон куы уа, уæд кæстæр дæр зивæг нæ кæны» æ. а. д.

6-æм ахуыры сахат

Темæ: «Уæрæсе – мæ райгуыраен зæхх». (*Беседæ*)

Нысантæ:

– Рабæрæг кæнын сабиты зониндзинаedtæ нæ иумæйаг стыр хæдзар Уæрæсейы тыххæй (*символика, герб, тырыса, горæттæ æмæ æнд.*).

Ахуыр кæнын сабиты бæрæг темæмæ гæсгæ раныхас кæнын, фæрстытæн дзуапп дæттын дзургæ-дзурын.

– Фæлгæнæн парахат кæныныл архайын.

Мыртæ сыгъдæг дзурыныл кусын.

– Райгуыраен зæхмæ сæрыстыр æмæ уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын.

Дзырдуг: *Уæрæсе, дыууæсæрон цæргæс, Мæскуы – Уæрæсейы сæйраг горæт.*

Æрмæг: Уæрæсейы картæ, Ирыстоны картæ, символика, тырысатæ, иллюстрацитæ, къамтæ, темæимæ баст нывтæ.

Рагагъоммæйы куыст. Раздæры ахуырты æмæ уæгъд рæстæг сабиты зонгæ кæнын Уæрæсейы сæйраг горæт Мæскуымæ, Уæрæсейы тырыса æмæ герб, Ирыстоны тырыса æмæ гербимæ. Зонгæ сæ кæнын литературон æмæ музыкалон уацмыстимæ. Сахуыр кæнын æмдзæвгæтæ. Дидактикон хъазтæн бацæттæ кæнын ахæм æрмæг: «Цы хауы Уæрæсемæ æмæ Ирыстонмæ?»

Байхъусын дыууæ гимнмæ дæр.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнаг кæсы æмдзæвгæ.

Нæ горæт

Хæхтæй нæ горæт – бæрзонддæр,
Фæзтæй нæ горæт – рæсугъддæр.
Хурау нæ горæт æртгивы,
Ногмæ йæ дарæстæ ивы...

– Кæм цæрæм, уыцы гыщцыл райгуыраен зæхх куыд хонæм?
(Нæ райгуыраен зæхх у Ирыстон.)

Нæ горæты ном та куыд у? *(Нæ горæты ном – Дзæуджыхъæу.)*

Хъомылгæнæг фæйнагыл фидар кæны Ирыстоны картæ.

Хъ. Сабитæ, мæнæ нæ Ирыстоны картæ. Сымах мын нымайут нæ горæтты нæмттæ, æз та уын сæ картæйыл амондзынæн. *(Хъомылгæнæг равдисы картæйыл б горæты: Дзæуджыхъæу, Беслен, Мæздæг, Алагир, Æрыдон, Дигора.)*

Хъомылгæнæг ма картæйыл равдисы цалдæр хъæуы; сабитæ дзурынц цæугæдæтты нæмттæ, хъомылгæнæг та сæ картæйыл амоны.

– Цæмæн хонæм Ирыстон нæ райгуыраен зæхх? *(Уый тыххæй, æмæ ацы зæххытыл тынг раджы æрцардысты ирон адæм.)*

– Иннæ адæмышæттытæ та мах куыд хонынц? *(Мах хонынц: ирæттæ, алантæ.)*

– Байхъусут, Зæринае нын радзурдзæн æмдзæвгæ *(сабитæ рагацау сахуыр кодтой æмдзæвгæтæ).*

...У ма хæлар чызг Аланкæ,

Ме ’фсымæр та у Алан.

Мах ыстæм гыщцыл алантæ,

Æз – Æхсæртæг, ды – Сослан.

Мах – алантæ, мах – алантæ,

Хъуысы фидæнмæ нæ зард.

Ис нæ размæ хорз нысантæ,

Ахуыр, амонд æмæ цард!

Чеджемты Геор

Хь. Ацы æмдзæвгæ та радзурдзæн Зауыр.

Мæ райгуырæн бæстæ

Уæрæсе – нæ бæстæ,	Уæрæсе – мæ бæстæ,
Ирыстон – нæ мад.	Ирыстон – мæ мад,
Нæ хæхты, нæ фæзты	Йæ адæм – цæргæстæ,
Мах аразæм цард.	Йæ сау зæхх – бæркад!

Асаты Астемыр

Хь. Цæуыл дзурæг сты ацы æмдзæвгæйы рæнхъытæ? (*Байхъусын сабиты хатдзæгтæм.*)

Хъомылгæнæг фæйнæгыл ауындзы дыккаг картæ – Уæрæсейы картæ. Амоны Уæрæсейы сæйраг горæт Мæскуы картæйыл.

Хь. Абаргæйæ Ирыстон æмæ Уæрæсейæ стырдæр кæцы у? – Сабитæ, абон мах цæуæм Мæскуымæ. Цæуыл тагъддæр ныххæццæ уыдзыстæм? (*Мæскуымæ цæуы поезд, тæхы хæдтæхæг.*)

С. Поезд æрæгмæдæр ныххæццæ уыдзæн. Хъæуы нæ хæдтæхæгыл тæхын.

Хь. Нæ Ирыстоны горæттæм дæр поезд æмæ хæдтæхæгыл цæуæм?

Хъазт «Хæдтæхæг»

Мидис: Сабитæ зылды лæууынц, къухтæ базыртау фæйнæрдæм айстой.

Скуыста хæдтæхæг: ры-ры-ры.

Сабитæ фæйнæрдæм «тæхынц».

Хæдтæхæг æрбады: ры-ры-ры!

Сабитæ æрбадың ныллæггомау дзуццæджы. (2–3 хатты ахъазын.)

Дид. хъазт «Равзар тырыса æмæ герб»

Сабиты стъолтыл – лыггонд нывтæ – Уæрæсе æмæ Ирыстоны тырысатæ æмæ гербтæ. Лыггонд хæйттæ бау кæнын.

Хъомылгæнæг кæсы, сабитæ куыд арахсынц нывтæ æмбырд кæнынмæ æмæ сæм фæрстытæ ратты:

– Урс, сырх, цъæх – цавæр тырысайы хуызтæ сты? Дыууæсарон герб та? Цы амонынц ацы хуызтæ? Ирыстоны герб та цавæр у?

Хъ. Зæгъ, Фатимæ, Уæрæсейы сæйраг горæты ном. *(Уæрæсейы сæйраг горæт у Мæскуы.)*

(Иу хатт ма амоны Мæскуы картæйыл.)

– Уæрæсейы ис бирæ горæттæ, хъæутæ; цæры дзы бирæ адæмыхæттытæ. *(Æрдзы нывты иллюстрацитæ æмæ къамтæ равдисын.)*

– Куыд уæм кæсы, сабитæ, Уæрæсе дæр мах Ирыстоны хуызæн гыццыл у? *(Уæрæсе у стыр, æнакæрон хъæдтæ, фæзтæ æмæ цæугæдæттимæ.)*

– Ирыстоны сæйраг горæт дыууæ дихы кæны «Терк». Мæскуыйы астæуты та цавæр дон цæуы? *(Мæскуы дæр дыууæ дихы кæны цæугæдон «Мæскуы».)*

– Уæрæсейы зæххытыл ма цалдæр денджызы дæр ис.

Хъ. Нæ ахуырты кæронбæттæны кæй фæнды Мæскуыйы тыххæй радзурын æмдзæвгæ?

(Сабитæй исчи бацæттæ кæны рагацау æмдзæвгæйæ цыбыр скъуыддзаг, кæннод зарæг.)

7-æм ахуыры сахат

Темæ: «Винегрет у салат, æнæнизы хос». *(Дидактикон хъазт)*

Нысантæ:

– Монологон ныхасы рæзтыл кусын дарддæр.

Архайын предметты тыххæй цыбырæй радзурын; пайда кæнын грамматикон арæзтмæ гæсгæ алыхуызон хъуыдыйæдтæй.

Ахуыр кæнын сабиты, хъуыдыйæдтæ аразгæйæ, бæттæгтæ «æмæ», «уымæн æмæ»-йæ пайда кæнын;

пайда кæнын фæрсдзырдтæй: галиу фарс, бынæй, ра-
хиз фарс æ. а. д. Мыртæ **хъ** æмæ **къ** сыгъдæгдзурыныл
кусын.

– Сабитæм куыстуарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæ-
рын кæнын алы хуызы мадзæлттæй.

Рагагъоммæйы куыст. Халсарты тыххæй сахуыр кæнын
цыбыр æмдзæвгæтæ, уыци-уыцитæ.

Æрмæг: иу сывæллон, цыма космосæй æртахт, ахæм
дарæсы; халсарты нывтæ лыггондæй; кæрдтæ æмæ
халсартæ винегретæн; раздарæнтæ алы сабийæн дæр,
къухсæрфæнтæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, æрбалæуут-ма мæм хæстæгдæр. Уынут, чи
нæм æрбацыд уазæгуаты? Ацы лæппу нæм космосæй
æртахт? Сузæг æй кæнæм? Истæмæй йæ хорз фенæм.
Кæмæ уæ цы ис?

1 саби: Мæнæ дын къафетт.

Уазæг. Къаф-фе-тт та цы у? (*Дæргъвæттин дзырд кæны.*)

2 саби: Райс печени.

Уазæг. Пе-че-ни цы у-у-у?

3 саби: Мæнæ дын кæрдо.

Уазæг. Цы у кæ-рр-д-о?

Хъ. Райс джитъри, уæдæ.

Уазæг. Дж-и-тъ-ри? Ц-ы у?

Хъ. Сабитæ, мæнæ йæ винегретæй фæхынцæм. Винегрет
хæрыс?

Винегрет цы у, уый дæр нæ зоны. Радзурут-ма, цы у вине-
грет, цæмæй конд у? (*Винегрет скæнæм халсартæй.*)

– Цавæр халсартæй скæнæм ацы салат? (*Картоф, уырыдзы,
къабука, джитъри, цахæра, хъæдур æмæ хъæдындзæй.*)

Стъолюл тæбæгъы сеппæт халсартæ дæр.

– Радзурут ацы халсарты тыххæй нæ уазæгæн: кæцы ран

зайынц, уындаей æмæ адмæ гæсгæ цавæр сты? Ацаходын кæнут уазæгæн халсартæй алкæцыйæ дæр.

Сабитæй алчидæр иу халсар райсы йæ къухмæ æмæ дзурры уазæгæн, цавæр халсар у, цыхуызæн, цы ад кæны, цавæр формæ ис халсарæн, стæй кæцы ран зайы. Хъомылгæнæг йæ хъус дары сабиты ныхасмæ æмæ кæм хъæуы, уым сын æххуыс кæны.

Хъ. Алцыдæр радзырдтам нæ уазæгæн халсарты тыххæй. Бахъуыды сæ кодта, цымæ?

Дид. хъазт «Равзар халсартæ»

Хъ. Стъолтыл цы лыггонд нывтæ ис, уыдон баиу кæн æмæ равзар халсартæ. Йæ бынтæ цы халсарæн хæрæм, уый райс стъолы галиу фарсмæ, йæ сæртæ цы халсарæн хæрæм (*ома зæххы уæлцъар чи ис*), уый та – рахиз фарсмæ.

Картоф – цъæх хъæдындз;

быны хъæдындз – джитъри;

уырыдзы – пьамидор;

цæхæра – къабуска;

нуры – хъæдур æ.а.д.

Хъомылгæнæг уазæгмæ йæ цæст дары, стæй сабиты сæргом здахы, уазæг лæппу цы халсарты нывтæ сæрæмбырд кодта, уыдонмæ. Хатдзæг скодта æмæ дарддæр базон-базонтæй хъазы уазæгимæ. Уазæг дзуапп куы не ссара, уæд та йын æххуыс кæныныц сабитæ. (Дзуаппæн равдисут халсары ныв.)

Базон-базон:

1. Дæ сыфджын сæр – пæлæхсар.

У æртæхæй хæрзæхсад.

Æддæ-уæлæ – дæ дарæс, дæ къабатæ – дыууадæс. (*Къабуска равдисыныц.*)

2. Ирд райсом ын хаста уымæлдзинад, тых,

Райдзаст хуры каст та ахуырста уый сырх. (*Пъамидор райсыныц.*) Æ. а. д.

Хь. Абонай фæстæмæ нæ уазæг хорз зондзæн, халсартæ цы сты æмæ кæм зайынц, уый.

– Сбадут уæ бынæтты æмæ лæмбынæг байхъусут. Æз уын бакæсдзынæн æмдзæвгæ:

Халсарты хуым

... Цопан тынг тырныдта
Фæллойма æдзух.
Фæллайын нæ зыдта
Нæ сабийы къух.
Суанг азы кæронмæ
Нæ бадти æнцад,
Сæ цæхæрадонмæ
Йæ мадимæ зылд.
Уым ас лæгау къахта
Йæ цыргъ белæй мæр,
«Чысыл хуымтæ – загъта, –
Ныссадзон æз дæр».
Ныссагъта æмæ дзы,
О, цас æрзад, цас:
Хъонтхора, уырыдзы,
Булкъ, джитъыри, нас!
Изæрты сæм хаста
Фæныкдон цæрдæг.
Бындарæй сын цагъта
Сæ хæмпæлгæрдæг.
Йæ куыстæн ын фæззæг
Æрбахаста мызд...
Ныр фенæм нæхæдæг
Цопаны æнтыст...

Айларты Чермен

Хь. Сабитæ, кæсут-ма, цас тыллæг æрзад Цопаны хуымты.
(*Равдисын алыхуызон халсартæ æмæ ма иу хатт бакæсын æмдзæвгæ.*)

Хь. Ныр зондзыстут сымах дæр, сабитæ, халсартæ адæй-маджы æнæниздзинадæн цы æххуыс сты, уый. Хъæздыг сты алыхуызон витаминтæй. Иутæ нын нæ цæстытæн æххуыс кæнынц; иннæтæ та, цæмæй хорз рæзæм; иннæтæ организмæн низы ныхмæ тох кæнынмæ æххуыс кæнынц.

Хъазт «Хæринаггæнаг»

Хь. Уæ къухтæ ныхсут, раздарæнтæ бабæттут, кæрдтæ райсут. Мæнæ стьолтыл халсартæ. Адонæй винегретæн кæцытæ хъæуынц, уыдон ма нæ уазæгæн иу хатт радзурут, стæй сæ кардæй лыг кæндзыстут арæхстгай. Уе 'нгуылдзтæ хъахъхъæнут. Лыггонд халсартæ мæнæ ацы кæхцмæ калут. *(Стьолыл – кæхц.) Хъомылгæнаг сабитæм йæ цæст дары æмæ амонь, куыд аивдæр лыг кæнын хъæуы халсартæ, уый. Кæронбæттæн.*

Хь. Мæнæ цы рæсугъд æмæ хæрзад винегрет скодтам! Ахæрут-ма æмæ зæгъут, хæрзад рауад нæ винегрет?

Уазæг. Винегреты ис бирæ витаминтæ. Мæ зæрдæмæ тынг фæцыдис уæ салат! Нæхимæ ацæуон, уæд æз дæр мæ бинонтæн бацамондзынæн, ахæм хæринаг куыд кæнгæ у, уый, æрмæст мын раттут къабуска, картоф, уырыдзы, цæхæра, хъæдындз, хъæдур. Ахæм халсартæ махмæ нæ зайы *(у хатт ма равдисы халсартæ).*

(Сабитæ халсартæ чыргъæдмæ амбырд кодтой.)

Хь. Иннæ хатт та кæндзыстæм дыргътæй салат.

Табуафси, æрцу та нæм! Ныр та хæрзбон.

Сабитæ афæндараст кодтой уазæджы йæ лæвæрттимæ.

8-æм ахуыры сахат

Темæ: «Дзул – хойраджды продукттæн сæ сæр».

Ныхас кæнын *(Беседæ).*

Нысантæ:

– Сабитæн æмбарын кæнын, æнæ дзулæй цард кæй нæй.

Сбæрæг кæнын сабиты зониндзинæдтæ дзулы тыххæй, цы мадзалæй фæзыны фынгыл.

– Ахуыр сæ кæнын сюжетын нывтæм гæсгæ дзурын, сæ грамматикон арæзтмæ гæсгæ алыхуызон хъуыдыйæдтæй пайда кæнын; фæрстытæн æххæст дзуапп дæттын.

– Дзулыл чи кусы, уыцы адæмы куыстæн аргъ кæнын.

Дзырдуат: *хлепа, магнауы æфсир, комбайн, трактор, элеватор, куырой, кæрдзын.*

Рагагъоммæйы куыст.

Сæрмагондæй æркасын хойраджы продуктæм: дзул æмæ ссадæй конд æндæр хойрæгтæм; фенын, дзул куыд ласынц рæвдауæндонмæ, дуканимæ, экскурсийы ацæуын, дзул кæм уæй кæнынц, уыцы дуканимæ, хæстæг цы дзулфыцæн цех ис, уырдам дæр уæд; æркасын нывтæ æмæ иллюстрацитæм; ахуыр кæнын æмдзæвгæтæ, базон-базонтæ, æмбисæндтæ.

Æрмæг: алы сабийы раз дæр стъолыл – ссад, хор, æфсиртæ; сюж. нывтæ «Комбайн кусы», «Элеватормæ хор ласынц».

Ахуыры нывæст

Хетæгкаты Къостайы æмдзæвгæ «Лæгау»-æй скъуыддзаг бакæсын.

...Дзул к' уайд, уæд бæргæ, –

Дæу дæр дзы хай фæуид!

Куы нæ уа, уæд хæргæ! –

Кæрдзынæй стонг æрвит!

– Абон мах, сабитæ, ныхас кæндзыстæм дзулы тыххæй.

«Æнæ дзулæй цард нæй» – фæзæгъынц адæм. Æрбакæсут ардам (*Салфеткæ систа: стъолыл ис дзул æмæ ссадæй конд алыхуызон продуктæ*).

– Радзурут-ма сын сæ нæмттæ, цы сты адон (*амоны стъолмæ, сабитæ дзурынц иугай*).

– Кæцæй фæзынынц ацы продуктæ нæ фынгтæм?

(Дукани æмæ цæлгæнæнæй.)

– Цæмæй конд сты дзул, гуыл, печени, чыри, тьорт æ. а. д.

(Ацы хойрæгтæ конд æрцыдысты ссадæй.)

Хъ. Дзултæ, печенитæ, пряниктæ, гуылтæ, чыритæ кæнынц ссадæй. Æмæ сæ кæнгæ та кæм кæнынц? *(Дзулгæнæн цехты кæнынц дзултæ, чыритæ æмæ лауызтæ та нана скæны цæлгæнæны.) (Дарддæр сабитæ иугай дзурынц, дзул, кæннод чыритæ куыд скæнынц, уый.)*

– Тынг хорз зонут, сабитæ, дзул æмæ чыритæ куыд кæнæм, уый. Ссадæй цы дзул кæнынц, уый хæрзаддæр цæмæн вæййы, цымæ? *(Байхъусын сабитæм, стæй хатдзæг скæнын.)* Бакасын Багаты Ладийы æмдзæвгæ «**Дзул кæд у хæрзаддæр?**» *(Цыбыргондæй.)*

Иуизæр чысыл Дзæрæх –

’Гас бинонты къаддæр –

Бауырдыг йæ фыдмæ: – Зæгъ,

Дзул кæд у хæрзаддæр?

– Рагуалдзæг дæ хуымы сæр

Райсомæй куы ссарай,

Гутонвæдыл сойджын мæр

Уырзты ’хсæн куы сгарай,

Рувæнты дæ урс хæдон

Фæсонтыл куы ’ндæдза,

Фынды хъæлæй хиды дон

Сау зæхмæ куы тæдза,

’Рхъæцмæ дыл куы нал хъæца

Уым дæ фыд, мæ мад дæр,

Никуы вæййы, æвæдза,

Дзул уæдæй хæрзаддæр!

Хъ. Æркæсут-ма стьолтæм, цы ис уæ разы?

С. Ссад æмæ хоры нæмгуытæ.

Хь. Цы хьауджыдзинад ис ссад æмæ хоры æхсән? Фенут сæ кьухæй.

С. Ссад у урс, фæлмæн, нæмгуытæ та – хьæбæр, бур.

Хь. Куыд уæм кæсы, ссад нæм куыд рауайы? *(Нæмгуытæ ныцъцъæл кæнынц æмæ нæм рауайы ссад.)*

– Бафæлварут-ма ацы нæмгуытæй ссад саразын. *(Хъомылгæнæг райсы дыууæ тъæппæн дуры, иу дурыл æркодта нæмгуытæ, иннæ дурæй та сæ архайы цъæл кæнын, кæрæдзиуыл дуртæ хафы, сæ астæусæй стъолмæ кæлынц пырхæй нæмгуытæ.)*

Хь. Кæсут-ма, махмæ дæр уайы ссад. Æрмæст сыгъдæг урс у?

(Нæмгуытæ æххæст цъæл не сты, фæлæ бæрæг у, урс ссад дзы кæй рауайдзæн, тынгдæр сæ куы ныппырх кæнæм, уæд.)

Хь. Цæмæй нæм урс фæлмæн ссад уа дзул кæнынæн, уый тыххæй хор аласынц куыроймæ. Куырой дæр, мах куыд архайдтам, афтæ кусы. Сымахæй чи зоны, ацы нæмгуытæ кæцæй райсæм?

С. Хоры нæмгуытæ æфсирты мидæг сцæттæ ваййынц. Зайынц быдырты.

Хь. Базон-базон.

Сыгъзæрин, рихиджын зæронд лæг,

Йæ сæдæ дзыппы – сæдæ сабийы. *(Æфсир)*

– Лæмбынæг æркæсут æфсиртæм, уæ кьухмæ сæ райсут, афтæмæй.

Сюжетон ныв «Мæнæугæрдæны»

Хь. Чи уæ зоны, æфсиртæй нæмыг куыд райсæм?

С. Най кæнын сæ хъæуы.

Хь. Бакæсут-ма уæдæ, куыд най кæнынц æфсиртæ. *(Амоны нывмæ «Комбайн кусы»).*

Хь. Цы ми кæны комбайн? *(Æфсиртæ кæрдзы, най сæ кæны, хор кæлы комбайны трубайæ машинæйы гуыффæмæ.)*

– Хоры куыст чи кæны, уыдоны дæсныйæдтæ-ма мын радзурут. (*Комбайнер, шофыр, тракторист.*)

Хъ. Иу ныхасæй та – зæхкусджытæ. (*2–3 хатты дзурыны ног дзырдтæ иумæ, стæй иугай.*)

Базон-базон.

«Ленк кæны æфсирты астау, раст цыма денджызы ленк кæны. Хор та йæ трубайæ донау уайы». (*Комбайн*)

Хъ. Æмæ сымах зонут, уыйбæрц хор кæдæм ласынц, уый? Сабитæ, уыйбæрц хор бафснайынц элеваторы. Элеваторы хоры хæрзхæд æвзæр нæ кæны, нæ ивы.

(*Равдисын элеваторы ныв дæр.*)

– Арæзт у раст ирон хохаг мæсыджы хуызæн, фæлæ тымбыл.

– Элеваторæй та хор кæдæм ласынц ссынмæ?

С. Хор ссынмæ ласынц куыроймæ.

Хъ. Æмæ ссад та куыройæ кæдæм аласынц?

С. Ссад аласынц дуканитæм, дзулгæнæн цехтæм.

Æмбисæндтæ:

1. Æнæ цæххæй – æнад,
Æнæ дзулæй – ыстонг.

2. Куыст адæймаджы рæсугъд кæны, зивæг та – фыдуынд.

Æнгуылдзтæй хъазт

Хъомылгæнæг къухты æнгуылдзтæ змæлын кæны æмæ дзуры:

Мах ыстæм æфсымæртæ.

Кусын уарзæм бирæ.

Хистæр – сугтæ сæтты.

Амонæн – арт кæны пецы.

Астæуккаг – хыссæ кæны,

Æнæном – гуылтæ фыцы,

Кæстæр – æфсымæрты хæлдзæг кæны (*2–3 хатты дзурыны.*)

Хъ. Сабитæ, абон сымах базыдтат, цæмæй дзул нæ фынгмæ æрбахæццæ уа, уый тыххæй йыл цас фыдæбон кæнынц, уый. Ацы адамы фыдæбонæн аргъ кæнын хъуамæ зонам, цæмæй дзул, печенитæ, пряниктæ, чъиритæ алкæддæр нæ фынгтыл уой. Дзул хъахъхъæнын хъæуы, бырæттæм æй æппарæн нæй, æмбæлы йæ мæргътæ æмæ цæрагойтæн бахæрын кæнын.

Ацы ныхæстæ та уæ зæрдыл бадарут: «Дзул у нæ царды сæр!»

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

9-æм ахуыры сахат

Темæ: «Мæ горæт». (*Хъазты хуызы.*)

Нысантæ:

- Сабитæ сæ горæты тыххæй цы зонынц, уый рабæрæг кæнын.
- Ахуыр сæ кæнын хъуыдæгмæ гæсгæ радзырдтæ аразыныл, пайда кæнын алы хуызы вазыгджын хъуыдыйæдтæй.
- Сабиты зæрдæты сæ уарзон горæтмæ сæрыстыр æмæ уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæныныл архайын.

Рагагъоммæйы куыст. Саразын экскурситæ нæ горæты зæрдылдаргæ бынæттæм. Сабиты ахонын музейтæм, театрмæ, нывгæнджыты галуанмæ; базонгæ сæ кæнын нæ бынæттон фысджытæ æмæ поэтты сфæлдыстадимæ.

Сæрмагондæй æрныхас кæнын нæ горæты алфамбылай æрдзы тыххæй.

Нывтæ: къамтæ, иллюстрацитæ – нæ горæты зæрдылдарæн бынæттæ; гæххæтт æмæ кърандас – алы сабийæн; микрофон дзурынæн.

Сахуыр кæнын Хетæгкаты Къостайы æмдзæвгæ.

Рагон нэртон лэгау зарын куы зонин,
Арвмæ куы хъуысид мæ фæндыры хъазт.
Дунеты се 'ппæт мæхимæ æрхонин,
Ракæнин уыдонæн зæрдæйы маст...

Нæ горæт

Хæхтæй нæ горæт – бæрзонддæр,
Фæзтæй нæ горæт – хæрзконддæр,
Хурау нæ горæт æрттивы,
Ногмæ йæ дарæстæ ивы...

Цæгæраты Гиго

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, абон нæм сæмбæлдысты туристæ Уæрæсейы алы горæттæй. Фыццаг хатт сты ацы адæм нæ горæты. Цæмæй нæ райгуыраен зæхх сæ зæрдæмæ фæцæуа, уый тыххæй нæ хъæуы тынг бацархайын. Куыд хæдзары хицæуттæ, фысымтæ, афтæ мах уыдзыстæм экскурсоводтæ дæр.

– Экскурсоводы хæс та цы у, сабитæ?

Дид. хъазт «Мæ горæт»

Мидис. Хъазæн быдырыл цы зæрдылдарæн нывтæ ис, уыдоны тыххæй 3–5 хъуыдыйадæй аив радзур, цæмæй ма нæ уазджытæ иннæ хатт дæр балцы цæуынмæ равзарой мах горæт.

Фыццаг ныхасы бар кæмæн раттæм, уый та нымайæнмæ гæсгæ æвзарæм.

Иу, дыууæ, æртæ тæрхъусы,

Иу, дыууæ, æртæ фысы

Иу, дыууæ, æртæ стыр къусы

Бахордтой сысджы.

Иу, дыууæ, æртæ – ссар сæ ды.

Сабитæ радьгай къамтæ исынц æмæ иугай радзырдтæ дзурынц.

Дзуры фыццаг саби:

... Ацы цырт-монумент лæууы нæ проспекты кæрон, Штыбæйы фæз кæй хонæм, уым...

Афтæ иугай дзурынц сабитæ нæ уарзон горæты зæрдылдарæн бынæтты тыххæй.

2-аг саби:

Хæлардзинады фæз дæр ис нæ горæты. Ацы монумент та уый æвдисæг у, ирон æмæ уырыссаг адам кæддæриддæр кæй цæрынц хæларæй. Ам алы бон дæр ваййы бирæ адам, уæлдайдæр та сæрдыгон тæвд бонты. Алыхуызон уардидты тæфæй сæр зилы, фантанты доны уынæрмæ та зæрдæ райы. Диссаджы фæлладуадзæн бынат у.

3-аг саби дзуры æмдзæвгæ:

Нæ горæт

Хæхтæй нæ горæт – бæрзонддæр,
Фæзтæй нæ горæт – хæрзконддæр.
Хурау нæ горæт æрттивы,
Ногмæ йæ дарæстæ ивы...

Цæгæраты Гиго

Хъ. Сабитæ, нæ горæты алыварс цы рæсугъд æрдз ис, уый тыххæй та чи радзурдзæн нæ уазджытæн?

Байхъусын иу-дыууæ сабиæ: «Тынг бирæ уарзын мæ горæт. Нæ алыварсмæ акæсæм, кæм ма ис ахæм æрдз? Бæрзонд цъитиджын хæхтæ нын сæ урс нымæтхудтæй цыма ныллæг кувынц. Нæ уынгтæ æмæ фæзтæ – цъæх-цъæхид, алыхуызон дидинтæ хурмæ тæмæн калынц. Терчы доны уынæрмæ хъусгæйæ, зæрдæйы алыхуызон æнкъарæнтæ æвзæры. Иудзырдæй, мах горæтæй фылдæр зæрдылдарæн бынæттæ иу горæты дæр нæй, мах горæтæй рæсугъддæр иу горæт дæр нæй а зæххыл» æ. а. д.

Графикон ныв

Хь. Ахæм рæсугъд ныхæсты фæстæ уæ алчидæр кърандас æмæ гæххæтт райсæд. Сныв кæнут, сабитæ, нæ уарзон горæты уæ зæрдæмæ тынгдæр цы цауы, уыдон. Нывтæ балæвар кæндзыстæм нæ уазджытæн, цæмæй ма нæм ноджыдæр æрцауой.

Кæронбæттæн.

Хь. Ныр та уал хæрзбон.

10-æм ахуыры сахат

Темæ: «Цæмæй рабæрæг ваййы æрдхорддзинад».

Нысантæ:

– Ахуыр кæнын сабиты хуызджын æмæ аив радзырдтæ аразыныл, текстмæ гæсгæ радзырд, кæннод аргъауы мидис радзурыныл.

Ахуыр кæнын æмбисæндтæ æмæ сын сæ мидис æмбарын кæнын, архайын дзургæйæ æмбисæндтæй пайда кæнын.

– Дарддæр кусын хъуыдыйæдты арæзтыл, зонин дзырдæн йæ бынат рабæрæг кæнын æмæ схемæйæ равдисын, хъуыдыйад цал дзырдæй арæзт æрцауы, уый.

– Сабитæм гуырын кæнын хæлардзинад æмæ æмбалдзинады æнкъарæнтæ.

Рагагъоммæйы куыст. Бацæттæ кæнын темæимæ баст текст радзурынæн; цалдæр æмбисонды. Коцойты Арсен: аргъау «Дурын æмæ куысыфтæг».

Æрмæг: мел æмæ амонæн фæйнæг, алы сабийæн дæр – кърандас æмæ гæххæтт, худтæ драматизацийæн.

Ахуыры нывæст

Ивгъуыд ахуыртæй 1–2 æмбисонды зæрдыл æрлæууын кæнын.

Хь. Сабитæ, æз уын æмбисæндтæ радзурдзынæн, сымах та мын сæ мидис бамбарын кæнут, цæй тыххæй сты æмæ сæ куыд æмбарут.

1. Æрдхорддзинад (*æмбалдзинад*) зын сахат рабæрæг вæййы.
2. Сæдæ сомæй сæдæ æмбалы – хуыздæр.
3. Зонджын æмбал дард фæндагæн – йе ’мбис.

Сабитæ фæлварынц æмбисæндты мидис бамбарын кæныныл, кæд хъæуа, уæд хъомылгæнæг æххуыс кæндзæн.

Хь. Кæмæн уæ ис, сабитæ, æмбал, æрдхорд?

– Цавæр уа хъуамæ æмбал, сымахмæ гæсгæ? Цавæр миниуджытæм гæсгæ равзарут æмбал? (*Байхъусын 2–3 дзуапмæ.*)

Хь. «Æмбал зын сахат дæ уæлхъус æрбалæудзæн» – ацы ныхæсты мидис бамбардзыстут, Коцойты Арсены аргъаумæ лæмбынæг куы байхъусат, уæд. (*Аив кæсы аргъау.*)

«Дурын æмæ куысыфтæг»

– Цардысты Дурын æмæ Куысыфтæг. Дурын кауы хылыл хус кæны, æлыгæй конд, пецы фых. Куысыфтæг та цæхæрадоны быруйыл хилы æмæ хурмæ цæттæ кæны. Иубон сфæнд кодтой балцы ацæуын...

Хъомылгæнæг ма иу хатт аргъау кæсы æмæ домы, цæмæй сабитæ сæхи бацæттæ кæной аргъау радзурынмæ. Уыйфæстæ фæрстытæ раттын сабитæм:

1. Чи æмæ кæдæм цæуынвæнд скодтой?
2. Цы загътой кæрæдзийæн?
3. Цы загъта Дурын? Цæмæй фæтарст?
4. Цавæр дзуапп радта Куысыфтæг?
5. Доны сæрты бахизгæйæ Куысыфтæг цæмæй фæтарст?

– Цы æрхъуыды кодта Дурын Куысыфтæджы фервæзын кæнынæн?

– Цæуыл цин кодтой Дурын æмæ Куысыфтæг, фыд-былызæй фервæзгæйæ?

– Куыд уæм кæсы, сабитæ, Дурын æмæ Куысыфтæгæй æмбæлтгæ зæгъæн ис æви нæй? Цæмæн?

Байхъусын сабиты хъуыдытæм.

– Цавæр æмбисонд ма у хæстæг ацы аргъауы мидис-мæ? *«Зондджын æмбал дард фæндагæн – йе ’мбис».*

С. Дурын æмæ Куысыфтæг сæ дыууæйы зондæй дард фæндагыл æнæфыд-былызæй абалц кодтой.

Хъ. Дзурæм иумæ ацы æмбисонд: *«Зондджын æмбал даргъ фæндагæн – йе ’мбис. (Иумæ, стæй иугай дзурынц.)*

Хъ. Ныр та дзурæм аргъау рольтæм гæсгæ.

Æз – амонæг, ды, Аллæ – «Дурын», ды, Арсен – «Куысыфтæг».

(Сценкæйы архайджытыл худтæ æркаенын æмæ домын, цæмæй сæ ныхæстæ дзурой аив æмæ хуызджын.)

Сценкæйы фæстæ та ракаенын 3 сабийы, уыдонæй иу аргъау райдайы дзурын, дыккаг æй дарддæр ахæццæ кæндзæн, æртыккаг – аргъауæн дзуры йæ кæрон. Сабитæй кæй фæнды, уый та аргъау райдианæй кæронмæ аив радзурдзæн текстмæ хæстæг.

Хъомылгæнæг æппæлы, аргъауы чи архайдта, уыцы сабитæй, куыд аив радзырдтой аргъауы мидис, уый тыххæй.

Хъазт «Судзин æмæ æндах»

Сабитæ кæрæдзимæ чъылдымæрдæм æрлаууыны. Хъомылгæнæг «судзин» куы зæгъа, уæд размæ æргуыбыр кæныны, сæ уæнгтыл хæцгæйæ; «æндах» – уæд та æмраст слæууыны. Афтæ размæ æмæ фæстæмæ ратас-батас кæныны.

(Ацы хъазты æмбалдзинад рабæрæг вæййы, архайд раст куы цæуа, уæд.)

Хъ. Сабитæ, аргъауы цавæр архайджытимæ базонгæ стæм?

С. Дурын æмæ Куысыфтæгимæ.

Хь. Чи радзурдзæн Дурыны тыххæй. Хъуыдыйады хъуамæ уа 2–5 дзырды.

– Чи радзурдзæн Куысыфтæджи тыххæй.

Хъомылгæнæг иу сабийы фæйнагмæ раæны æмæ домæ хъуыдыйæдты схемæтæ ныффыссын: иу дзырд – иу хахх. æ.а.д.

Дурын æмæ Куысыфтæг цардысты кауы хылыл. _ _

_____ .
Æмбæлтгæ ацыдысты балцы. _ _ _ _ .

Сæ размæ – арф цаугæдон. _ _ _ _ _ .

Дурын Куысыфтæгыл сбады. _ _ _ _ .

Куысыфтæг артæй фæтарст. _ _ _ _ .

Куысыфтæг Дурыны бын бамбæхст. _ _ _ _ _ .

Æмбæлтгæ цингæнгæ дарддæр ацыдысты. _ _ _ _ _ .

Хь. Сабитæ, цал дзырдæй арæзт у фыццаг хъуыдыйад? Дыккаг, æртыккаг æ.а.д.

«Куысыфтæг артæй фæтарст» – кæцы бынаты лæууы дзырд артæй? Æ.а.д.

Нæ ахуырты кæрон ма иу хатт нæ абоны æмбисæндтæ нæ зæрдыл æрлæууын кæнæм.

(Дзурың хъомылгæнæгимæ иумæ, стæй иугай.)

– Æнæ æмбалæй хъæды сырд дæр нæ цæры.

Хь. Кæрæдзи уарзут, сабитæ. Нæ иннæ фембæлдмæ.

II-æм ахуыры сахат

Темæ: «Аргъæутты хæдзар».

Нысантæ:

– Сабиты зонгæ кæнын ног аргъаумæ.

Ахуыр кæнын аргъауы архайджитæн аргъ кæнын сæ цавæрдæр миниуджитæм гæсгæ; тексты мидисмæ гæсгæ фæрстытæн дзуапп дæттын грамматикон арæзтмæ гæсгæ алыхуызон хъуыдыйæдтæй.

– Ёнæзонгæ дзырдтæ æмæ дзырdbæстытæ æмбарын кæнын.

– Адæмон фольклормæ уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын сабиты зæрдæты; цымыдисæй хъуыныл сæ ахуыр кæнын.

Рагагъоммæйы куыст. Аргъæутты чингуытæй сæрмагонд æркаст саразын. Цалдæр аргъауы мидисмæ гæсгæ (*сабитæн зонгæ чи уа, ахæм аргъæуттæ*) бацæттæ кæнын фæрстытæ викторинайы хуызы.

Æрмæг: кърандæстæ, фломастертæ, гæххæтт алы сабийæн дæр.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг сабитимæ æрлæууы чингуыты тæрхæгмæ хæстæг.

– Сабитæ, æркасут лæмбынæг, нæ чингуыты тæрхæджытыл цас чингуытæ ис, уымæ. Зæгъут, куыд баст сты ацы чингуытæ, цæмæн сты æвæрд иу тæрхæгыл? Цавæр чингуыты æмбырдгонд нæм ис абон?

Сабитæй алчи йæ хъуыды зæгъы.

Хъ. Раст стут. Уырыссаг адæмон æмæ ирон адæмон аргъæутты чингуытæ.

– Ранымай-ма Зауыр ды, уырыссаг адæмон аргъæуттæй цавæртæ зоныс.

Фатимæ та ирон адæмон аргъæуттæй кæцытæ зоны? (*Иннæ сабитæ дæр хъусыны æмæ дзуаппытæ æххæст кæныны.*)

Хъ. Сослан, зæгъ-ма нын, цавæр ныхæстæй райдайæм дзурын аргъау? Цæмæн хонæм аргъæуттæ уырыссаг, ирон, сомихаг?

(Цардысты æмæ уыдысты, раджыма-раджы... Æрхъуыды сæ кодтой алы адæмыхæттытæ.)

Хъомылгæнæг райсы тæрхæгæй чиныг æмæ кæсы:

«Мыст йæ лæппынаен чындз куыд агуырда» (*сабиты фæндонмæ гæсгæ*).

– Сабитæ, æрбадут гауызыл æмæ лæмбынаг хъусут, æз уын бакæсдзынаен ацы аргъау. (*Кæсы аив.*)

Хъ. Уæ зæрдæмæ фæцыди?

– Цавæр аргъау уын бакастæн? (*Ирон адæмон аргъау: «Мыст йæ лæппынаен чындз куыд агуырда».*)

– Цавæр ныхæстæй райдыдтон аргъау кæсын?

С. Раджыма-раджы цардис иу мыст...

Хъ. Чи уыдысты аргъауы архайджытæ?

С. Мыст йæ лæппынимæ, сыхаг мыстытæ, хур, мигъ, дымгæ, гал, гутон, уидаг.

Хъ. Цæмæн схуыдта мыст хуры æппæтæй тыхджындæр, зæххыл цыдæриддæр цæрæгой æмæ зайæгой ис, уыдонæн царддæттæг?

Сабитæ хатдзæгтæ кæныны, кæд хъæуа, уæд хъомылгæнаг дæр аххуыс кæны.

Хъ. Цавæр ныхæстимæ абалц кодта мыст мигъмæ?

– Мигъ æй кæдæм арвыста?

– Цавæр ныхæстимæ æрбахæцца мыст дымгæмæ?

– Дымгæ мысты кæдæм арвыста?

– Чи у, чи, æппæтæй тыхджындæр?

– Чи разынд æппæтæй сæрæндæр æмæ тыхджындæр?

– Цавæр ныхæстæй фæци аргъау?

Хъомылгæнаг ма иу хатт уыцы бынæттæ аив бакæсы æмæ домæ, сабитæй тагъддæр чи бахъуыды кæны аргъау, уыдонæй: 1-аг саби аргъауæн йæ фыццаг хай дзурдзæн; 2-аг саби – аргъау астæуæй, 3-аг саби кæронмæ радзурдзæн аргъау.

Хъ. Цавæр ныхæстæй райдайæм дзурын ирон адæмон аргъау?

(Цардис æмæ уыдис; раджыма-раджы.)

Хъазт «Гæды æмæ мыстытæ»

Диссаджи мыстимæ базонгæ стæм. Цы æнæзивæг уыди, куыд бирæ уарзта йæ лæппыны. Æдасæй æнæхъæн дундунетыл æрзылд. Фæлæ, чи зоны, уыцы дард фæндагыл нæ мыстыл гæды куы сæмбæлдаид, уæд аргъау афтæ рæсугъд æмæ хъæлдзæг кæм уыдаид. Цæй æмæ мах «Гæды æмæ мыстыты» хъазтæй ахъазæм.

Мидис. Нымайæнмæ гæсгæ æвзарæм гæды.

Гæды бады, фынсæй кæны. Мыстытæ йæ алыварс гæппытæ кæныны æмæ дзурыны ахæм ныхæстæ:

«Мыстытæ ыскодтой хъазт,
Гино сæм хуыссы æввахс,
Ма хъæр кæнут, ма кæнут,
Гиноы хъал ма кæнут...» *(Ныхæстæ сабитæн зонгæ сты.)*

Хъ. Сабитæ, аргъауы алы архайæджи тыххæй дæр æрхъуыды кæнут хъуыдыйад 2–4 дзырдæй, æз та йæ схемæйæ фысдзынæн фæйнагыл.

Зæгъæм: мыст.

Мыстæн райгуырд лæппын. ____ .
(Сабитæ иугай дзурыны сæ хъуыдыйæдтæ.)

Мыст бæласы уидаг ахсыдта. ____ .
Мыст чындзæхсæв скодта. ____ .

Хъ. Нæ ахуыртæ кæронмæ æрхæццæ сты æмæ мæн фæнды, цæмæй, абоны аргъауæй уæ зæрдæмæ цы фæцыдис, уый сныв кæнат. Уæ нывтæм гæсгæ ма иу хатт радзурдзыстæм аргъау.

Хъуысы музыка, сабитæ ныв кæныны. Алчи цыбырсæй дзуры, цы сныв кодта, уый тыххæй. 1–2 сабийæн ма бар раттын аргъау радзурынæн.

Хъ. Бузныг, сабитæ. Тынг хорз бакуыстат абон.

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлды та ацы аргъау рольтæм гæсгæ радзурдзыстæм.

Темæ: «Зымæг». (Сахуыр кæнын Хъайтыхъты Георы æмдзæвгæ)

Нысантæ:

- Ахуыр кæнын сабиты æмдзæвгæйы хуызджын æвзаг æмбарыныл; бахъуыды йæ кæнын.
- Ныхасы интонацийы хæрзхъæддзинад æмæ аивдзинадыл куыст парыхатдæр кæнын.
- Сабитæм хъомыл кæнын поэзи æмæ æрдзмæ уарзондзинады æнкъарæнтæ.

Дзырдуат: *мит-хъæциул; мит хъæрзы; зымæджы хуын; урс базыртæ.*

Рагагъоммæйы куыст. Зымæгон æрдзы аивдзинадмæ сæрмагонд æркаст; бакæсын радзырдтæ, æмдзæвгæтæ; уыци-уыцитæ.

Æрмæг: сюжетон ныв «Зымæг».

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, хæстæг-ма мæм æрбалæуут (*рудзынджы цур лæууы*). Æз уын бакæсдзынæн базон-базон, кæсут кæртмæ æмæ ахъуыды кæнут:

«Чи фæкалдта кæрты,
Урс-урсид ыссад?
Цавæр лæгмæ разынд.
Ахæм стыр бæркад?..»

(*Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурынц.*)

Хъ. Акæсут-ма рудзынгæй ноджыдæр. (*Сабитæ кæсыниц рудзынгæй кæртмæ, хъомылгæнæг та æмдзæвгæ кæсы дарддæр.*)

... Уый ыссад нæ байтыд,
Фæлæ та нæм тагъд
Фаронау йæ рады
Хъал зымæг æртахт...

Урсзачье зæронд лæг
Урс бæхæй æрхызт,
Йемæ нын æрхаста
Зымæджы фæлыст.

Сабитæ, æмдзæвгæйы ныхæстæ уæ зæрдæмæ фæцыдысты?
Ацы ныхæстæ ныффыста зындгонд ирон поэт Хъайтыхъты
Геор. Поэт йæ æмдзæвгæ схуыдта «Зымæг».

Сюжетон ныв: «Зымæг» – фæйнагыл ауыгъд.

Сбадут уæ бынæттæ. Иу хатт ма лæмбынæг бай-
хъусут æмдзæвгæйы ныхæстæм. Уыйфæстæ йæ ахуыр
кæндзыстæм наизусть.

*(Кæсы æмдзæвгæ, æнæзонгæ дзырдтæ æмæ дзырдбæстæтæ
æмбарын кæнгæйæ, нывмæ амонгæйæ.)*

Хъ. Æмдзæвгæйы ныхæстæ бахъуыды кæнынæн ма
фæрстытæн дзуапп раттын хъæудзæн æмдзæвгæйæ
æнæхъæн рæнхъæй.

– Цы фæдтат, рудзынгæй кæртмæ куы кастыстут, уæд?

С. Мит. Урс-урсид мит. Урс хæмпус узал мит.

Хъ. Дардæй кæсгæйæ та цæй хуызæн у мит?

С. Сæкæры хуызæн. Бæмбæг æмæ къуымбилы хуызæн.

Ссады хуызæн.

Хъ. Уæдæ цавæр ныхæстæ ссардта поэт, цæимæ бары мит
æмæ цавæр фарста радта æмдзæвгæ кæсджытæм? *(Сæ
зæрдыл сын æрлæууын кæнын, дзулгæнæг йæхи ссадæй
куыд сахуырста, уый.)*

С. Чи сахуырста ссадæй?..

Хъ. Уыцы ссадæй сахуырстой æмæ ныппырх кодтой цы
æмæ кæм?..

С. Чи сахуырста ссадæй *(сабитæ фыццаг рæнхъ дзурынц)*
хæхтæ æмæ хъæд? Чи йæ ныппырх кодта уæрæх фæзты
уæд? *(Æххуыс кæны хъомылгæнæг.)*

Хъ. Æмæ æцæгдæр ссад ныппырх кодтой хъæдты, хæхты?
Æцæгдæр æй байтыдтой нæ фæзты, кæрты?

С. Нæ. Уый ссад нæу, уый мит æруарыд.

Хъомылгæнæг дзуры:

Уый ыссад нæ байтыд,
Фæлæ та нæм тагъд
Фаронау йæ рады
Хъал зымæг æртахт...

Хъомылгæнæг 2–3 сабийæ домæ фыццаг рæнхъытæ радзурын.

Хъ. Кæцæй нæм фæзынд зымæг. Чи нæм æрхаста зымæджы фæлыст? Цавæр бæхыл бадæг? Мах зонæм, фæззæг бур бæхыл бадæг у, зымæг та?..

Сабитæ та æмдзæвгæйы иннæ цыппаррæнхъон дзурыны.
*Архайыны хъомылгæнæджы фæрстытæн æххæстæй дзу-
ар раттыныл.*

Хъ. Тынг хорз! Цы диссаджы рæсугъд, аив ныхæстæ ссард-
та поэт зымæг равдисынаен. Æмдзæвгæ схуыдта «Зымæг»?
Чи у æмдзæвгæйы автор?

С. Ирон адæмон поэт Хъайтыхъты Геор.

Хъ. Байхъусут-ма, куыд аив кæсын хъæуы æмдзæвгæ, сы-
мах та, сабитæ, уæхинымæр дзурут мæ фæстæ, æрмæст
былты змæлдæй.

*(Хъомылгæнæг ма иу хатт кæсы æмдзæвгæ, 1–2 ми-
нуты фæстæ ныхасы бар раттын, тагъддæр чи бахъуыды
кæны æмдзæвгæ, уыцы сабийæн. Стæй ракаены 4 сабийы,
алы саби дæр дзуры цыппаррæнхъон æмдзæвгæйæ.)*

*Дарддæр ракаены размæ 2 сабийы, уыдон фæлвар-
рыны æмдзæвгæ кæронмæ радзурын, кæм хъæуы, уым
хъомылгæнæг æххуыс кæны, иннæ сабитæ та хинымæр
дзурыны. Æмдзæвгæ кæронмæ фæуд кæны саби, кæд æй
бахъуыды кодта, уæд, кæд нæ, уæд – хъомылгæнæг. Са-
биты æргом здахын, цæмæй интонацимæ гæсгæ аив æмæ
раст дзурой æмдзæвгæйы рæнхъытæ. Ныййарджытæн
дæр æй радзурын хæдзары.)*

Хъазт

Хъ. Сыстут уæ бынæттæй, рацæут уаты астæумæ. Дзурæм ныхæстæ æмæ сæ архайдæй равдисæм.

Мит хъæпæнтæй уары, уары.

Уазал уæнгты хъары, хъары.

Бандзыг ысты рустæ, фындз.

Къæхтæ дзоныгъау бырынц.

(Хъазыныц 2–3 хатты.)

Хъ. Нæ фæллад суагътам, сабитæ.

Æрбадут-ма уæ бынæтты. Фæнды мæ, цæмæй ма зымæджы тыххæй радзурæм, мæнæ ацы нывмæ кæсгæйæ.

(Сабитæй кæй фæнды, уымæн ныхасы бар раттын.)

– Чи фылдæр рæсугъд ныхæстæ ссардзæн зымæгон æрдзы тыххæй? Цавæр у мит? Зымæг?

С. Мит у урс, хæмпус, уазал, урс гæлæбуйау, уазал гæлæбуйау, хъысхъысгæнæг мит.

Хъ. Райсом раджы зымæгон уазал æхсæвы фæстæ мит цæф сырдау къахы бын хъæрзы мæнæ афтæ: «Хъыст-хъыст, хъыст-хъыст, хъыст-хъыст».

– Цавæр дзырдбаст æрхъуыды кæнæн ис дзырдтæй хъызт æмæ зымæг.

(Сабитæ хъуыды кæныныц, кæд сæ бон нæ уа, уæд сын æххуыс кæны хъомылгæнæг.)

С. Ралæууыд хъызт зымæг.

Хъызт зымæг. *(Дзурыныц иумæ сабитæ 2–3 хатты.)*

Сыгъдæгдзуринаг «Хъызт зымæг» (2–3 хатты.)

Хъыс-хъыс, хъыс-хъыс,

Хъызт зымæг. *(Хъæрсæй.)*

Хъыс-хъыс, хъыс-хъыс, *(ныллæгдæр хъæлæсæй)*

Хъызт зымæг.

Хъыс-хъыс, хъыс-хъыс, *(бынтон ныллæг хъæлæсæй)*

Хъызт зымæг.

Хъ. Цæимæ ис абарæн мит?

– Ӓрхуыды кӕнут ахӕм ног дзырдтӕ дзырдӕн йӕ иу хай мит, кӕмӕн уа.

С. Митӕйдзаг.

(Сабитӕ куы фӕкӕлың сӕмӕ миты куы ахауың, уӕд ис афтӕ зӕгъӕн.)

Митуард *(Бирӕ мит куы ныууары, уӕд.)*

Миткалӕн бел. *(Мит цы белӕй фембырд кӕның.)*

Митӕмбырдгӕнӕн. *(Мит цы машинӕтӕ сӕмбырд кӕның уынгты.)*

Кӕронбӕттӕны ма иу хатт ноджы ӕмдзӕвгӕ дзурынц.

13-ӕм ахуыры сахат

Темӕ: «**Ног азы бӕрӕгбон**». *(Фӕлгӕнӕнмӕ гӕсгӕ саразын радзырдтӕ.)*

Нысантӕ:

– Кусын монологон ныхасы рӕзтыл, пайда кӕнын алыхуызон хуыдыйӕдтӕй.

– Фӕлварын, бӕрӕг дзырдтӕй пайда кӕнгӕйӕ, хуыдыйӕдтӕ аразын.

– Рӕзын кӕнын фӕлгӕнӕн, хъомыл кӕнын эстетикон ӕнкъарӕнтӕ.

Рагагъоммӕйы куыст. Сабиты бацӕттӕ кӕнын Ног азы бӕрӕгбонмӕ: аразын хъазӕнтӕ, ӕрттивӕгтӕ, сабиты уат саив кӕнынӕн ӕрцӕттӕ кӕнын алыхуызон ӕрмӕг. Сахуыр кӕнын ӕмдзӕвгӕтӕ, зарджытӕ, хъӕзтытӕ. Архайын бӕрӕгбонны равдысты.

Ахуыры нывӕст

Хъ. Сабитӕ, абон сымахӕй алчидӕр уыздӕн фыссӕг.

Ӓз та уын уӕ хуыдытӕ фысдзынӕн тетрады, цӕмӕй уыйфӕстӕ газет рауадзӕм.

Хъазт «Фыссӕг»

Æз дзурын дзырдтæ, сымах уыцы дзырдтимæ хъуыды кæнут хъуыдыйæдтæ.

Дзырдтæ: *хъæд, мит, заз, сабитæ, зымæг, митын дада, Ног аз, Урсзачъе зæронд лæг, лæвæрттæ.*

Хъ. Нæ зæрдыл æрлаууын кæнæм, сабитæ, бæрæгбонмæ куыд цæттæ кодтам нæхи æмæ нæ хъазæн уат, нæ музыкалон зал, къæридор. Кæрæдзийæн дзурдзыстæм, тынгдæр нæ зæрдыл цы бадардтам, уый. Фыццаг уал байхъусут мæ радзырдмæ: «Мæ зæрдыл цы лæууы»:

«Мах тынг æнхъæлмæ кастыстæм бæрæгбонмæ æмæ йæм цæттæ кодтам. Алыхуызон хиконд хъазæнтæй саив кодтам нæ хъазæн уат: гæххæттæй лыггонд цæрæгойтæ, цъиутæ, æрттивæгтæ, лыггонд миты гæлæбутæ æрцауыгътам. Мæ зæрдыл лæууы, Алина æмæ Сосланæн миты гæлæбу куыд нæ уади æмæ куыд стыхстысты. Дзерæ сын уайтагъд куыд ацамыдта æмæ куыд цин кодтой сæхи лыггонд гæлæбутыл сабитæ. Цы диссаджы рæсугъд худтæ скодтам нæ петруикæтæн; усæд Симæ æмæ Зауыры ирон дарæс та. Музыкалон зал та саив кодтой сæнхъæн рæвдауæндоны хъомылгæнджытæ. Аргъæутты хъæд рауад нæ залæй. Цы диссаджы аив æмæ хъæлдзæг зарджытæ æмæ кæфтытæ кодтой сабитæ цæхæркалгæ заз бæласы цур! Урсзачъе зæронд лæг дæр æрыгон сабийау – заргæ, кафгæ, хъазгæ сабитимæ. Диссаджы хъæлдзæг бæрæгбон у Ног азы бон.

– Ныр сымах рад у, сабитæ. Дзурдзыстут мæнæ ацы фæрстытæм гæсгæ:

1. Цавæр хъазæнтæ скодтам?
2. Цавæр æмдзæвгæтæ, зарджытæ сахуыр кодтам?
3. Чи æмæ куыд саив кодта нæ рæвдауæндонны агъуыст?
(*Хъомылгæнæг байхъусы 2–3 сабимæ. Иннæ сабитæ се 'мбæлтты радзырдтæ æххæст кæныны. Хъомылгæнæг алы сабийы дзуаппæн дæр аргъ кæны.*)

Хъ. Аерхъуыды-ма кæнут, уæ зæрдæмæ тынгдæр-тынгдæр цы фæцыдис бæрæгбоны: кафт, хъазт, зарæг, æмдзæвгæ æви æндæр цыдæр? Цавæр лæвармæ æнхæлмæ кастæ? Кæм æмæ дын чи радта лæвар? Рæвдауæндоны æви хæдзары?

(Байхъусын 3–4 сабитæ, стæй хъомылгæнæг хатдзæг скæны сабиты радзырдтæй.)

– Урсзачъе зæронд лæг, æнæмæнг, алкæй зæрдæмæ дæр фæцыди. Хъуыды кæнут, куыд хъазыди немæ?

Хъазт «Урсзачъе»

Мидис. Сабитæ зылды зылынц æмæ дзурынц:

«Ракæс-ма, ракæс-ма, Урсзачъе, тагъд.

Зымæг ысхъызыди карз. *(Къухтыл фу кæныны.)*

Ихæнæй басыд мæ фарс. *(Амоныны фарсмæ.)*

Ахъаз-ма немæ ды, цæй.

Науæд нын фервæзæн нæй!» *(Амоныны, зылды астæу цы саби лæууы, уымæ.)*

Саби – «Урсзачъейы» худ æмæ «боцъойы»– кафы, архайы алы сабийы къухтыл андзæвын æмæ дзуры:

– Хорз гыгытæн, бæппутæн. *(Цыма хордзæнæй лæвæрттæ дæтты алы сабийæн, афтæ архайы.)*

Коммæгæс ’мæ æвзыгъдтæн,

Аджинагтæ – фырбуцæн.

Магусатæн, къæпдзыхтæн *(ацы ныхæстæ дзургæйæ, цыма сабитæм йæ лæдзæгæй æртхъирæнтæ кæны, афтæ равдисы) –*

Къоболайы цæф!

Давджытæ ’мæ æвзæртæн –

Цæф, цæф, цæф!

(Фæстаг рæнхъытæ куы фæдзуры, уæд сабитæ фæй-нардæм лидзæг фæвæйыны.)

Хъ. Сабитæ, радзурут-ма нæ Урсзачъе зæронд лæгæн æмдзæвгæтæ. Магусатæ æмæ æвзæртæ кæй не стут, уый йын фенын кæнут.

(Сабитæ 2–3 дзурыны, бæрæгбонмæ цы æмдзæвгæтæ сахуыр кодтой, уыдон.)

Хь. Тынг хорз равдыстат уæ арæхстдзинæдтæ, ныр нæ ахуыры кæронбæттæны мæн фæнды, цæмæй азарæм, Ног азмæ цы зарæг сахуыр кодтам, уый – «Зымæг». Ныхæстæ ныффыста нæ зындгонд ирон поэт Хъайтыхъты Геор. Музыка æрхъуыды кодта Дзадзаты Р.

14-æм ахуыры сахат

Темæ: «**Мæргътæ зымæгон**» (*сюжетон нывмæ гæсгæ куыст*). *Сюжетон нывтæм гæсгæ радзурын радзырд*

Нысантæ:

- Дарддæр ахуыр кæнын монологон радзырдтæ сюжетон нывтæм гæсгæ дзурыныл. Аразын вазыгджын хъуыдыйæдтæ.
- Хи царды хабæрттæй пайда кæнын монологты.
- Зымæгон æрдзы рæсугъддзинæдтæм уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын поэтикон рæнхъыты æххуысæй.

Æрмæг: сюжетон нывтæ: «Нæ хъæу – зымæгон».

Ахуыры нывæст

Хь. Базон-базон, уый кæд вæййы?

«Урс-урсид адарынц фæзтæ,
Сурс вæййынц хъæды бæлæстæ.
Уазалæй басийынц уадултæ, фындз,
Мæргътæ уазалæй тыхсынц».

Хь. Афæдзы афонтæй кæцы у? (*Сабитæ дзуапп дæттынц.*)

С. Зымæг. Зымæг арвæй зæхмæ тæхынц урс, уазал, хæмпус миты гæлæбутæ.

– Тынг раст у. Ралæууыд зымæг. Æмæ зымæг та нæ кæрты цавæр мæргътæ фенæм? Иу ныхасæй сæ афæдзы афонмæ

гæсгæ куыд хонæм, цавæртæ сты?

С. Зымæгиуатгæнæг мæргътæ: халон, цъиах, сыррдонцъиу, бæлон.

Хъ. Зымæг цæмæй цæрынц ацы мæргътæ? Хæринаг ссарын алкæд сæ бон у?

(Уазал зымæг куы ралæууы, мит арф куы ныууары, уæд цъиутæн хæринаг зын ссарæн вæййы.)

Хъ. Сабитæ, чи уæ куыд хъуыды кæны, цæмæй сын у нæ бон феххуыс кæнын, зымæг махмæ цы цъиутæ баззайы, уыдонæн?

С. Бацæттæ кæнын сын хъæуы хæрæндæттæ, алыхуызон хоры нæмгуытæ, æхсынæнтæ, дзулы къæбæртæ.

Сюжетон ныв «Зымæг нæ кæрты»

Хъ. Раст стут, сабитæ. Не 'ххуыс сæ тынг хъæуы, уæлдайдæр, мит куы 'руары зымæг, уæд.

Дарддæр сабиты æргом здахы сюжетон нывмæ сæмæ сын 1–2 минуты ратты нывмæ лæмбынæг æркæсынæн. Ратты сæм цалдæр фарстайы.

1. Цавæр афæдзы афон æвдыст цæуы?
2. Кæм цæуы архайд?
3. Цы æмæ кæй уынут нывы?
4. Цы ми кæнынц сабитæ?
5. Цы архайынц цъиутæ?

Байхъусын 3–5 сабийы дзуаппытæм. Архайын, цæмæй дзурой вазыгджын хъуыдыйæдтæй.

Хъ. Ныр та байхъусут мæ радзырдмæ:

... Æрбалæууыд уазал зымæг. Мит-хъæццулы бын æрдз тарф фынай кæны. Нæ кæрты сусхъæд бæласыл цы хæрæндон ауыгъд уыди цъиутæн, уый дæр миты бын фæци. Æххормаг цъиутæ къалиутыл æнхъæлмæгæсæджы бадт кæнынц: сыррдонцъиутæ, митмитгæнæгтæ дæр цъуй бæласыл бадынц. Иу гага дæр нал ис йæ къалиутыл. Суанг ма бæлон дæр æртахт афтид хæрæндонмæ, тыхсы, ка-

тай кæны. Бæрзондæй хæрæндонмæ фæлгæсы халон дæр. Цымæ сæ чи æрхуыды кæндзæн? Чи фæрæвдз уыздзæн? Хæрæндоны сын хæринагт чи ныккалдзæн?

(Сабитæй æнарæхстдæр чи у дзурынмæ, уыдонæй 2–3 ракæны размæ æмæ сын цугай радзурын кæны радзырд. Кæм хъæуы, уым сын æххуыс кæны хъомылгæнаг.)

Хъ. *(иннæ сабитæм).* Сымах куыд хъуыды кæнут, чи баххуыс кæндзæн мæргътæн ахæм зын сахат?

(Байхъусын 2–3 сабийы хъуыдымæ.)

Сюжетон ныв «**Зымæг нæ хъæуы**»

Сабитæ 1–2 минуты лæмбынаг кæсынц нывмæ, стæй, хъомылгæнагджы пъланмæ байхъусгæйæ, архайынц радзырд дзурыныл.

1. Нывы цы уынут? Цавæр хæдзæрттæ?

Иууæладзыгон хæдзæрттæ та кæм фенæм? Алы хъæуккаг хæдзарæн дæр цы ис?

2. Кæй уынут мæнæ ацы кæрты? *(Амоны нывмæ.)*

Ратгут сын нæмттæ: Сослан, Ацæмæз, Агуындæ, Людæ. Цы ми кæнынц сабитæ?

Дыууæ лæппуйы бæласыл цы сауыгътой?

Агуындæ æмæ Людæйæн сæ дзæкбулы цы ис?

(Байхъусын 3–4 сабийы радзырдтæм. Сабитæй дзырдæргæвддæр чи у, уымæ уал байхъусын. 1–2 сабийæн бабар кæнын радзырдæн кæрон æрхуыды кæнын. Дарддæр цалдæр сабийæн бабар кæнын, цæмæй нывы сюжеты мидисы тыххæй кæрæдзи фæдыл радзурой. Дзурын вазыгджын хъуыдыйæдтæй.)

Хъ. Базон-базон, сабитæ, хъæды бæлæстæн чи у сæ дохтыр? *(Хъæдхой.)*

Æнæ фæрæт, æнæ дзæбуг аразы хæдзар. *(Сырдонцъиу.)*

«Сырдонцъиутæ»

Сабиты дыууæ къорды фæкæнын: 1-аг къорд – чызджытæ, 2-аг къорд – лæппутæ.

Ныхæй-ныхмæ лæууыны, се 'ргом – кæрæдзимæ.

1-аг къорд: Салд бæласыл сыррдонцъиутæ

Хъæр кæнынц фæдис!

– Ахæм лæппу, ахæм лæппу

Ацы бæстыл ис?

2-аг къорд. Цавæр лæппу, цавæр лæппу,

Цавæр уæ хъуыдис?

1-аг къорд. Махæн миты сæрыл,

Чи радта къæрис!

2-аг къорд. Ахæм лæппу, ахæм лæппу

Ау, куыннæма ис?

Ахæм лæппу – Санибайы,

Сау лæппу Гæбис!

Атæхут æм, сыррдонцъиутæ!

Ратдзæн уын къæрис.

Хорз уæ фендзæн, бауырнаед уæ,

Хорз лæппу Гæбис!

Хъ. Цомут, сабитæ, кæртмæ. Райсут дзулы къæристæ. Уадз æмæ мах кæргты мæргътæ дæр зоной, сымах æхсæн дæр бирæ кæй ис ахæм хорз лæппутæ æмæ чызджытæ, сæ гыц-цыл хæлæрттыл чи мæт кæны.

Ныр хæрæндон йедзаг у холлагæй, цъиутæ уыдзысты æфсæст. Стыр бузныг уын, сабитæ. Иу хатт ма ахъазæм хъазт «Сыррдонцъиутæ»-йæ.

15-æм ахуыры сахат

Темæ: «Нывты галерей».

(Нывгæнджыты нывтæм гæсгæ аразын радзырдтæ.)

Нысантæ:

– Сабиты зоньндзинæдтæ нæ Ирыстоны нывгæнджыты тыххæй парахатдæр кæнын.

– Архайын, цæмæй сабитæн нывтæм гæсгæ æнтыса хуызджын радзырдтæ дзурын, пайда кæнын бæрц-барæн миногонтæй.

– Уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын нæ Ирыстоны нывгæнджыты аивадмæ; нарты гуыппырсартаем.

Рагагъоммæйы куыст. Гæнæн кæд уа, уæд сабиты ахонын Къостайы музеймæ, Тугъаны фырты нывты галереймæ. Рæвдауæндоны сæрмагонд æркаст саразын бирæвæрсыг нывгæнджыты куыстытæй. Сабиты бацæттæ кæнын дзурынмæ. Фæлхат кæнын, раздæры ахуырты цы æмдзæвгæтæ сахуыр кодтой, уыдон. Магнитофоныл фыст Моргуаты Ю. муз. Х. Къостайы æмдзæвгæтыл: «Фæззæг», «Зымæг», «Уалдзæг». Æркастæй цалдæр нывы равзарын радзырдтæн. Ахуыры кæрон бакæсын сабитæн Ходы Камалы æмдзæвгæ «Рагон нырыккон зарæг». Æнæзонгæ дзырдтæ æмбарын кæнын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, æрæджы уæ ныййарджытимæ уыдыстут Хетæгкаты Къостайы номыл музейы, нывты галерейы. Цы у галерей? Чи йæ куыд æмбары? (*Кæд сабитæн зын уа, уæд хъомылгæнæг йæхæдæг дзуры.*) Нывты галерей – уый у ахæм бынат, алы бон дæр нывгæнджыты алыхуызон нывтæ фенæн кæм ис. Кæй зæрдæмæ цавæр нывгæнæджы куыст фæцыд, уый нын куы радзуриккат.

– Мæ зæрдæмæ тынгдæр-тынгдæр фæцыдис Тугъанты Махарбеджы ныв «Нарты Сослан хъазты». (*Байхъусын 2–3 сабитæ.*)

Хъомылгæнæг уаты къулыл Джыккайты Мураты æмæ иннæ нывгæнджыты нывтæм сабиты æргом здахы. (Фылдæр нывтæ – Нарты Сосланы тыххæй.)

Сабитæй 2–3 дзурынц нывты тыххæй (*рагагъоммæ радзырдтæ бацæттæ кодтой хъомылгæнæгимæ*).

Нывтæ: *Къоста*. «Æрдзон хид». «Дурсæтджытæ».

Пухаты А. «Нарты фæткъуы».

Кцойты Аслан. «Бæрæгбон».

Джыккайтты М. «Нарты Сослан æмæ тары фырт Мукара».

«Сослан æмæ Тары фырттæ».

«Сослан æмæ Бедухайы чындзæхсæв».

«Сосланы байсæрын».

Гæздæнты Цопан. «Мæгуыр лæджы фырт Дзег æмæ къулыбадæг ус».

Хъ. Нывгæнджытæ сæ хъуыдытæ, сæ бæллицтæ кæм? равдисынц Цæмæ хъуыстат? Цы уыди? Кæд нывгæнæг йæ хъуыдытæ, йæ зæрдæйы æнкъарæнтæ равдисы йæ нывты, уæд зарæджы та поэт æмæ композитор райхалынц сæ хъуыдытæ, сæ бæллицтæ. (*Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурынц.*) *Хъомылгæнæг бауу кодта магнитофон, сабитæ цъындцæстътæй сбадынц гауызыл æмæ хъусынц музыкамæ.* «Уалдзæг» – *Моргуаты Ю.*

Хъ. Тар фынайна райхæл æрдз. Хур хуыздæр тавы зæхх. Миттæ тайынц, дæттæ уайынц, арв цъæх-цъæхид дары. Цавæр афæдзы афоны кой раканын æмбæлы, ацы мелоди фехъусгæйæ? (*Уалдзæг æрбалæууыд, æрдз райхæл.*)

Хъомылгæнæг кæсы Кочысаты М. æмдзæвгæ «Æрцу, уалдзæг».

Бон чысыл фæдаргъдæр,
Хъарм дымгæ кæны.
Уалдзæг, рацу тагъддæр,
Зæрдæ дæм бæллы.
Быдыртæ 'мæ хъæдтæ,
Хинымæр тыхсынц.
Алы бон æнхæлмæ
Уалдзæгмæ кæсынц.

Хь. Уалдзыгон æрдзы рæсугъддзинаедтæ уæ цæстыл ауадысты, нæ? Иу хатт ма нывтæм æркæсут æмæ базонут, ацы рæнхытæ кæцы нывтæм хауынц? Цæмæн уæм афтæ кæсы?

Рагон нырыккон зарæг

Сæ къух нæ лавæрдтой тæппудмæ
Фыдæлтæ – ссардта-иу фыдæх...
Сызгъæринкоцора лæппутæй
Нырма нæ равдæлон нæ зæхх.
О, скифты знæт кадæн, сæ цытæн
Нырма нæ бамынаг сæ ном, –
Лæууынц, фыдæлтыккон бæрцытау,
Нырма сæ байзæддаг æнгом...

Ходы Камал

Ацы æмдзæвгæйы ныхæстимæ сабиты рагагъоммæйы куысты нæ базонгæ кодтам. Бамбарын кæнын æмдзæвгæйы мидис, цæмæй сæ бон уа Джыккайты Мураты нывты мидис бамбарын. (*Нарты Сослан.*)

Кæронбæттæны сабиты хатдзæгтæм байхъусын æмæ сын аргъ скæнын.

16-æм ахуыры сахат

Темæ: «Æз куы уаин æфсæддон...»

Нысантæ:

- Радзырдтæ аив дзурыныл архайын дарддæр.
- Ахуыр кæнын сабиты вазыгджын дзырдтæ уæнггай дих кæныныл.
- Кавказаг мырты къорд сыгъдæг дзурыныл архайын.
- Рæзын кæнын хъуыдыкæнынад, фæлгæнаен.
- Хъомыл кæнын патриотизм æмæ сæрыстырдзинады æнкъарæнтæ æфсады службæ кæнæг адæммæ, зæрондæй æрыгонмæ.

Рагагъоммæйы куыст.

Хæдзармæ хæслæвæрд раттын: ныййарджытимæ бинонты къамтæм æркæсын, равзарын æфсæддонты къамтæ. Æрбахæссын сæ рæвдауæндонмæ, саразын стенд, зонын аив радзурын, æфсæддон цавæр æфсады службæ кæны, кæд хæдзары искæмæ ис, уæд æрбахæссын æфсæддоны уæлæдарæс, хæрзиуджытæ; бацæттæ кæнын темæимæ баст иллюстрацитæ, нывтæ, æмдзæвгæтæ, зарджытæ æ. а. д. Магнитофоныл фыст зарæг «День Победы»-йы мелоди. (*Сырх стъалытæ – гæххæттæй.*) Нæ уынгтæ цы хъайтар-ты нæмттæ хæссынц, уыдонимæ базонгæ кæнын сабиты.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг магнитофон бауу кодта, хъуысы музыка, сабитæ, уаты цы стендтæ ис, уыдонмæ кæсыныл фесты.

Хъ. Кæй уæ фæнды, сабитæ, йæ хæстæджыты тыххæй радзурын, æфсады чи уыди уæ бинонтæй?

(Байхъусын 3–4 радзырдмæ. Чи аивдæр радзура, уымæн сырх стъалы йæ риуыл бакæнын.)

Хъомылгæнæг равдисы, сабитæ сæ хæдзæрттæй цы æфсæддонты дарæс æмæ дзаумæттæ æрбахастой, уыдон; фæрстытæ æмæ комментаритæй æххуыс кæнын ацы дзаумæтты ахадындзинад.

Хъ. Æз куы уаин æфсæддон, уæд æнæмæнг равзарин тæхæджы (летчыкы) дæсныйад. Сабитæ, сымахæй та кæй цавæр æфсады хайы службæ кæнын фæнды? Æркæсут нывтæм, иллюстрацитæм, къамтæ æмæ дарæсмæ.

Хъомылгæнæг дзуры фыццаг: «Мæн фæнды десантон хайы службæ кæнын. Десанниктæ сты хъæбатыр, тыхджын, ныфсджын æфсæддонтæ. Куыд фæзæгъынц – доны ленк кæны, зæххыл цæуы, уæлæрвтæм стæхы. Цы ис уымæй хуыздæр, бæрзонд арвы къусæй дæ парашют рахæссы.

Быномæ кæсыс, цæргæсау дæхи æнкъарыс. Десантникаен йæ дарæс дæр у рæсугъд, уыцы «Цъæх берет»-ы кой æнæхъæн зæххы къорийыл айхъуысти». . . (Равдисы.)

Дарддæр байхъусын сабиты радзырдтæм, райдайын хъæуы афтæ: «Æз æфсæддон куы суон, уæд мæн фæнды службæ кæнын... (танкистæй, арæнхъахъхъæнæгæй, денджыздзауæй, тæхæгæй æ. а. д.). Сабийы бон у йæ радзырды размæ, кæннод радзырды фæстæ æмдзæвгæ радзурын. Сæ радзырдтæ сын фыссын магнитофоныл æмæ сын аргъ кæнын сырх стъалыйæ.

Хъазт «Æфсæддон»

Хъазт у сабитæн зонгæ. Ныхæсты автор – Джимиты Кларæ. (Хъазыңц 2–3 хатты.)

Хъазт «Чи цæуыл?»

Хъ. Дзырдтæ дзурут уæннгай. Æз сæ фæйнагыл схемæтæй бæрæг кæндзынæн.

– *Чи службæ кæны денджызы?* – Ден-джыз-дзау; ка-питан.

– *Чи службæ кæны арæнтыл?* – А-рæн-хъахъ-хъæ-нæг; куыдз.

(Мыр «хъ» куыд дзурыңц, уымæ хъус сæрдарын.)

– *Чи службæ кæны танчыты æфсады?* Тан-кист; ме-ханник; æ. а. д.

Хъомылгæнæг дзуры дзырдæн йæ фыццаг уæнг, сабитæ та дзырд дзурыңц кæронмæ.

Сабитæй дыууæйы ракаены фæйнагмæ, хæххытæй ныффыссынц «капитан» æмæ «тæхæг», дзурыңц, цал уæнджы ис дзырдты.

Сабитæ архайыңц.

---; ---;

Ахуырты кæрон 1–2 сабийы дзурыңц æмдзæвгæтæ: «Ме 'фсымæр – æфсæддон» – Балаты Альберты ныхæстæ. «Мæ дада» – Цæгæраты Гуго.

Мæ дада

Мæ дада – хæсты ветеран,
Йæ ном хъуыстгонд у Ирыл.
Кæм нæ хæцыд, уæдæ, цы ран?
Фæци йын хæст Берлины... .

Ме 'фсымæр – æфсæддон

У æфсæддон ме 'фсымæр,
Рагæй нал уыд хъæуы.
Тынг бæллын æз йе ссыдмæ,
Зæрдæ йыл нæ лæууы... .

Кæронбæттæны хатдзæгтæ æмæ арфæтæ сабитæн.
Хорз кæй архæйдтой, уый бæрæг у, чи цал стъалыйы рай-
ста, уымæй.

Хъ. Хæрзбон. Нæ иннæ ахуыртæм.

17-æм ахуыры сахат

Темæ: «Дæхи хъахъхъæн фыдбылызæй».

Бæрæг дзауматæм гæсгæ радзырдтæ аразын.

Нысантæ:

– Зонгæ кæнын сабиты, хæдзары куыстыты цæмæй
пайда кæнæм, ахæм цалдæр дзаумайы къордимæ.

Ахуыр кæнын сабиты цавæрдæр æууæлтæм гæсгæ
дзауматæ дих кæнын къордтыл.

– Монологон ныхасы рæзтыл кусын.

– Архайын, цæмæй сабитæ цымыдисæй сæ цæст да-
рой, сæ алфамбылай цы дзаумæттæ ис, уыдонмæ; кæд
æмæ сæ куыд архайын хъæуы, цæмæй сты тæссаг?

Дзырдуат: электрон тых, æрдзон газ; *электрон
гæртæ, хуыйæн дзауматæ, кусæндзауматæ;*
хæрынмæ нæ цы мигæнæнтæ хъæуы, уыдонæй *вилкæ;*
базайраг.

Рагагъоммæйы куыст. Æрæмбырд кæнын алыхуызон
электрон гæртæ, сæ нывтæ; уыци-уыцитæ.

Ахуыры нывæст

Сабитæ хъомылгæнæгимæ бахизыныц уаты къæсæрæй æмæ уыныныц стъолтыл алыхуызон электрон гæрзтæ.

Хъ. Сабитæ, æркæсут ацы дзауматæм æмæ зæгъут, кæм сæ фенут? *(Хæдзары. Дуканийы.)*

Хъ. Æцæгдæр, сабитæ, алкæй хæдзары дæр нæ ис ацы дзауматæ. Стыр æххуыс сты хæдзары мидæг. Балхæнæм сæ дуканиты. Абон цыма мах дæр ахæм дуканимæ æрбацыдыстæм, афтæ мæм кæсы. Æркæсæм-ма, цавæр базайрæгтæ уай кæнынц ацы дуканийы.

(Хъомылгæнæг дзуры уыци-уыци, сабитæ уыци-уыцимæ гæсгæ хъуамæ дзаума равзарой.)

1. Кафы, уаты къуымты сиры,

Гауызтæн сæ рыгтæ цъиры.

(Рыгæмбырдгæнæн)

Хъ. Фатимæ, равдис-ма нæм рыгæмбырдгæнæн. Радзур, цæмæн хъæуы рыгæмбырдгæнæн? Цæйас у? Цы ис рыгцъирæнæн, цæмæй кусы æ. а. д.

(Саби разилы рыгæмбырдгæнæн æппæт сывæллæтты 'рдæм æмæ дзуры: «Ис ын хæтæл, тел, вилкæ; рыгæмбырдгæнæн дзæкъул».)

Хъ. Сабитæ, «вилкæ» загътат? «Вилкæ» та цавæр дзаума у? Цæмæн хъæуы рыгæмбырдгæнæны?

С. Вилкæ у, хæргæ цæмæй кæнæм, уый. Рыгæмбырдгæнæны вилкæ та точы розеткæйы бакæнын хъæуы.

Хъ. Чи уæ зоны, куыд кусын хъæуы рыгæмбырдгæнæнæй? Æвæцæгæн, хæринаг кæнынæн у? Æви гæрстæ 'хсынæн? *(Байхъусы сабитæй цалдæрма, стæй рыгæмбырдгæнæны вилкæ розеткæйы бакæны æмæ хатдзæг скæны.)*

– Гауызтæ сыгъдæггонд куы фæуæм, уæд та куыд архайдзыстут?

С. Арæхстгай сисын хъæуы дзæкъул æмæ йæ расыгъдæг

кæнын рыгæй. Вилкæ та розеткайæ раласын хъæуы рагацау.

Хъ. Арæхстгай та цæмæн хъæуы рыгæмбырдгæнæнæй архайын, Хетæг? *(Уый тыххæй, æмæ кусы электрон тыххæй. Токай вилкæ куына рау кæнæм, уæд нæ ныццавдзæн æ. а. д.)*

Хъ. Рыгæмбырдгæнæны тыххæй кæрæй-кæронмæ чи радзурдзæн? *(Байхъусы сабимæ, йæ радзырдæн ын аргъ кæны æмæ рыгъыраен йæ бынаты æвæры.)*

Хъ. Уыци-уыци.

Йæ фындзыхуынчъыты тæвдæй

Мæ къабайы æнцъылдтæ фæлидзæг сты.

(Иту)

Чи зоны уыци-уыцийæн дзуапп? Фатимæ, рахæсс нæм иту æмæ нын радзур, ацы дзаума та цæмæн хъæуы?

(Итуйы тыххæй дзургайæ кæд саби исты ферох кодта, уæд ын хъомылгæнæг æмæ иннæ сабитæ æххуыс кæныны.)

Хъ. Фенæм-ма, цымæ, иту та куыд кусы *(æмæ та «вилкæ» тъыссы розеткайы).*

(Сабитæй иуæн бабар кæнын, цæмæй, итуйæ куыд кусын хъæуы, уый равдаса. Уадз æмæ йыл къухæй дæр андзæвой.)

Хъомылгæнæг иу сабийы ракæны размæ, цæмæй, иту цæмæн хъæуы, уый тыххæй кæрæй-кæронмæ радзура.

Куыд хъахъхъæнын хъæуы хи итуйæ? Иту токъы иугондæй куы баззайа, уæд цы 'рцæудзæн?

Хъомылгæнæг хатдзæг скодта сабиты радзырдæй æмæ та уыци-уыци бакæсы.

Сæрдæй, зымæгæй хæдзары къуымы лæууы, ахæм ма дзы уа.

Дзидзайæ, хæринагæй,

Уазалæй лæууынц.

(Уазалгæнæн)

Хъ. Базыдтат æй? Раст дзуапп ссардтай, Сослан.

Уазалгәнәны тыххәй, иту әмә рыгцьирәны тыххәй куыд радзырдтой Фатимә әмә Хетәг, афтә радзурдзән Сослан, сабитә. Байхьусәм әм. Кәм хьәуы, уым та йын сымах аххуыс кәндзыстут.

Хь. Сабитә, мах федтам, цы сты рыгцьирән, иту, уазалгәнән, куыд кусынц, цәмән хьәуынц әмә цы фьдбылыз әрхәссынц, раст сә куынә пайда кәнәм, уәд; куыд бахизән ис нәхи фьдбылызәй.

– Зәгьут-ма, иумәйгәй сәм цы ис ацы кусәнгәртәм?
(*Тел, вилкә.*)

– Цәмән хьәуынц тел әмә вилкә?

С. Вилкә у телыл фидаргонд. Вилкә розеткәйы баиу кән, итумә телыл ток цәудзән, әмә тәвд кәндзән.

Хь. Раст у, сабитә. Розеткәйы цәуы ток. Ацы гәртә се 'ппәт дәр кусынц токәй әмә сә хонәм электрон гәртә (*Электронприборы.*) (*Сабитә иумә дзурынц 2–3 хатты «электрон гәртә», стәй иугай.*)

Хь. Цавәр электрон гәртә ма зонут? (Сабитә ма ноджыдәр цытә зонынц, уыдон ранымайынц.)

Ацы электронгәртә хьәугә куыд сты, афтә сты тәссаг дәр. Цәмән, цымә?

С. Ток дә ныщәвдзән, раст куы не 'вналай вилкәмә, уәд. Иту куы фerox кәнай стьолыл, розеткәйы иугондәй, уәд хәдзар басудзынәй тас у. Гьццыл сабитә ацы гәртәм хьуамә ма 'вналой ә.а.д.

Хь. Сабитә, мәнә не стьолыл цы нывтә ис, уыдонмә дәр әркәсут. Радзурут, цавәр әгьдәуттә әххәст кәннын хьәуы, электрон гәртәй пайда кәнгәйә.

– Дуканигәстән сихорафон у. Мах дәр иугьццыл нә фәллад суадзәм.

Хьазт «Пурти». *Уырымты II.*

Хьазты ныхәстә сабитән сты зонгә. Алы рәнхьы мидис дәр архайдәй равдисынц.

Хь. Иу, дыууæ, æртæ,

Сабитæ, уе 'ргом – мæнмæ!

Дукани байгом ногæй æмæ ма мæнæ ацы дзауматæм дæр æркæсут. Æз дзурдзынæн базон-базонтæ, сымах та мæм дзаума равдисут.

1. Тъупп-тъупп-тъупп, хъахъхъæ, хъахъхъæ къух, къух. (*Дзæбуг*)

2. Хыртт-хыртт-хыртт – бæлас фæлдахы. (*Хырх*)

3. Æфсæн бæхы фæстæ – бæмбæг фæндаг. (*Судзин æмæ æндах*)

4. Дыууæ 'фсымæры – иу зæгæлæй фидаргонд, сæ фæндагыл цæуыл æмбæлынц, уый лыг кæнынц. (*Хæсгард*)

Сабитæй чи куыд базоны уыци-уыцимæ гæсгæ дзаума, афтæ йæ рахæссы æмæ æмбарын кæны, цæмæ гæсгæ йæ базыдта, уый.

Хь. Ацы дзауматæ сты хæдзары куыстыты æххуысгæнджытæ. Фæлæ тæссаг дæр сты. Цæмæй мацы фыдбылыз æрхæссой, уый тыххæй сæ куыд архайын æмбæлы? Кæм сæ дарын хъæуы? (*Байхъусын 2–3 сабимæ.*)

Хь. Абон мах дуканимæ æрбацыдыстæм æмæ æнæ исты балхæнгæйæ ацæуæн нæй. Ритæ, ды уыдзынæ дуканигæс, мах – æлхæнджытæ. Фыццаг æлхæнæг уыдзынæн æз, куыд хистæр, афтæ. Сымах лæмбынæг хъусут нæ ныхасмæ.

– Мæн хъæуы, йæ хъæд – пластмассæ, йæ фындз – æфсæйнаг, даргъ, тъæпæн дзаума. Винт базицынæн хъæуы. Дæ хорзæхæй, ратт-ма мын уыцы кусæнгарз.

(*Хъазт цæуы нывтæй пайда кæнгæйæ.*)

Уæйгæнæг. Табуафси, райс дæ базайраг. (*Афтæ 5–6 сабийы æлхæнынц кусæнгарзтæ.*)

Хь. Сабитæ, абон дукани йæ куыст фæци. Кусæнгарз балхæнын кæмæн нæ бантыст, уый райсом æрбауайæд.

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

Темæ: «Сæрыстыр дæн» ...

Хи царды фæлтæрддзинадыл радзырдтæ

Нысантæ:

– Бинонты уæнгты ахастытæн цы ахадындзинад ис, уый æмбарын кæнын сабитæн.

Архайын, цæмæй саби бæлла йæ мыггаджы бæлас сныв кæнынмæ.

– Хи фæлтæрддзинадыл радзырдтæ дзурыны арæхст-дзинад рæзын кæнын.

Сабиты дзырдуат хъæздыг кæнын хуымæтæг ныхæстæй.

Бæрæг дзырдтæ уæнгтыл дих кæныныл архайын.

– Сабитæм хъомыл кæнын сæрыстырдзинады æнкъарæнтæ хистæртæм, бинонтæм, мыггагмæ.

Рагагъоммæйы куыст. Алы бон дæр рæстæг ссарын бинонты тыххæй радзурынæн. Хæдзары къамтæм æркæсын, базонгæ уæвын къабæзтимæ; чи кæм кусы. Æрбахæссын бæласы къалиутæ; гæххæттыл нывгонд бæлас; бæласыл – къамтæн бынæттæ, сырх æмæ цъæх тымбылæгтæ. Сахуыр кæнын цалдæр цыппаррæнхъоны бинонты – мад, фыд, нана, бабайы тыххæй; хъæзтытæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, ацы дуарыл бахизыны бар ис, йæ ном æмæ йæ мыггаг раст чи радзура, уымæн. *(Дзурынц иугай.)*

Сабитæ, кæсут-ма, стъолыл цы къалиу ис, уымæ. Æркæсут æм æмæ-ма мын зæгъут, цæйас сты йæ сыфтæ къалиуæн йæ цъуппыл? Бынæй та цæйас сты?

С. Цъуппыл сыфтæ сты гыццылтæ, бынæй – стыртæ.

Хъ. Уæ бинонтæ дæр ацы къалиуау сты, алы бинойнаг дæр у сыф. Абон аразæм бинонты бæлас, иумæйаг бæлас.

(Равдисы стыр гæххæттыл бæласы ныв.)

– Куыд уынут, афтæмæй нæ бæласыл нæй сыфтæ.

Сыфты бæсты райсдзыстæм тымбылæгтæ:

сырх – мад, нана, хо; мады хо, мады мад, фыды мад.

цъæх – фыд, баба, æфсымæр, фыды æфсымæр, фыды фыд, мады фыд.

Иу – мæ фыд,

Дыууæ – мæ мад.

Æртæ – мæ нана,

Цыппар – мæ дада,

Фондз – мæхæдæг,

Бинонтæн – сæ бæттæг.

(Къухы æнгуылдзтæй хъомылгæнæг ранымадта бинонты.)

Хъ. Æз уал уæм мæхи бинонты бæлас равдисдзынæн.

(Æвдисы, тымбылæгтæ сæ бынæтты фидар кæны æмæ дзуры йæхи бинонтæй алкæй тыххæй дæр, дзуры сын сæ нæмттæ, мыггæгтæ, цы куыстгæнæг сты. Æмбарын кæны, мыггаг фыдæй кæй рацæуы, уый дæр, йæ мыггаг сæрыстыр кæмæй сты, уый тыххæй лæмбынæг радзур хъомылгæнæг. Сабиты æргом здахы йæ мыггаджы бæласмæ).

– Мæнæ мæ бинонты бæлас у цæттæ. *(Сабиты æргом здахы фæйнагмæ.)*

Ныр та сымахæй алкæмæн дæр бар ис радзурын йæ бинонты тыххæй. Афтæмæй уæ бинонты бæлæстæ «ныссадздыстут». Тымбылæгты бæсты къамтæ æвæрын дæр æмбæлы. Къамтæ кæмæ ис, уый сæ фидар кæндзæн.

(Байхъусын 4–5 сабимæ. Дзургæ-дзурын амонь, бинонты тыххæй ма цы зæгъын æмбæлы, уый.)

Хъ. Не ’ппæты бинонтимæ дæр базонгæ стæм. Уæ хæдзæртты уæ ныййарджытимæ саразут ахæм бæлæстæ, равдауæндонь ма съл иу хатт æрдзурдзыстæм.

– Зауыр у сæрыстыр йæ фыды фыд Созыраъй. Со-

зыр у Фыдыбæсты Стыр хæсты ветеран, ис æм бирæ хæрзиуджытæ, майдантæ. Фæлæ æрмæст Зауыр у сæрыстыр йæ фыды фыдæй æви æнæхъæн мыггаг дæр, сабитæ?

(Сабиты дзуаппытæм байхъусын. Кæд ма искæйы фæнды, йæ бинонтæ сæрыстыр кæмæй сты, уый тыххæй радзурын, уæд ын бар раттын.)

– Алы бинонтæ дæр хъомыл кодтой сабиты. Раджы цы хъæзтытæй хъазыдысты, абон уыцы хъæзтытæ мах ферох кодтам. Раздæры ахуырты цы хъæзтимæ базонгæ стæм, уыцы хъæзтæй ма иу хатт ахъазæм.

Хъазт «Чи кæй фезмæлын кæндзæн?»

Сабитæ кæрæдзи комкоммæ слæууынц, хæцынц иу лæдзæгыл дыгай къухтæй, сæ къæхтæ кæрæдзимæ сбыцæу кæнгæйæ алчи йæхирдæм ивазы йе ’мбалы. Йæ бынатæй чи фезмæла, уый фæхæрд.

Хъ. Бирæ хæстæджытæ ис алы бинонтæн дæр. Се ’ппæты дæр уарзæм, нымайæм. Сæрыстыр стæм нæ мыггагты хуыздæртæй. Сымах уæ бинонтæй сæрыстыр кæмæй стут, уыдоны тыххæй радзурут:

Мæ дада

Мæ дада – хæсты ветеран,
Йæ ном у хъуыстгонд Ирыл.
Кæм нæ хæцыд, цы ран?
Фæци йын хæст Берлины...

Балаты Альберт

Мæ нана

Уарзын æз нанайы,
Стыр бузныг дзы дæн.
Уымæн æмæ алы бон
Барæвдауы мæн.

Цæгсæраты Гуго

Кæмæн ис мад,
Кæмæн ис фыд.
Уымæн йæ цард
У адджын, мыд!

Пухаты Алыксандр

Хь. Сабитæ, стыр бузныг уын. Ныр æз бæлвырд зонын, уæ бинонтæй, уæ мыггагæй алчидæр сымахæй сæрыстыр кæй уыздæн, уый.

Хь. Нæ ахуырты кæронбæттæны ма уын – иу хæслæвæрд. Æз дзурдзынæн дзырдтæ, сымах къухæмдзæгъдæй æмбарын кæнут, цал уæнгыл ис радих кæнæн дзырд:

Мад – *1 уæнг – 1 къæрци.*

Нана – *2 уæнджы – 2 къæрци кæныны.*

Æфсымæр – æф-сы-мæр – *3 къæрци.*

Сæрыстыр – сæр-ыс-тыр – *3 къæрци. Æ. а. д.*

Фыд – *фыд.*

Ветеран – *ве-те-ран.*

Майдан – *май-дан.*

Бæлас – *бæ-лас.*

Бинонтæ – *би-нон-тæ.*

Мыггаг – *мыг-гаг æ. а. д.*

Тынг хорз, сабитæ. Нæ иннæ фембæлдмæ.

19-æм ахуыры сахат

Темæ: «Уалдзæджы лæвар – малусæг».

Æмдзæвгæ сахуыр кæнын

Нысантæ:

– Базонгæ кæнын сабиты ног æмдзæвгæимæ, æмдзæвгæйы ныхасы аивдзинад сын бамбарын кæнын. Дарддæр архайын дзырдтæ уæнггай дих кæныныл; хъуыдыйад цал дзырдæй арæст у, уый зонын.

- Поэतिकон дзырды аивдзинад æмбарын кæнын.
- Хъомыл кæнын уарзондзинад литературон уацмыстæ æмæ поэзимæ.

Рагагъоммæйы куыст. Афæдзы афоны ивддзинæдтыл цæст ахæссын. Бакæсын темæимæ баст радзырдтæ, аргъæуттæ, æмдзæвгæтæ, уыци-уыцитæ, æмбисæндтæ. Моргуаты Юрийы музыкæ, Гусалты Замирæйы ныхæстæ «Уалдзæг æрцыди». «Уалдзæг» – А. Вивальди.

Ахуыры нывæст

Хъуысы рог музыка Моргуаты Юрийы «Уалдзæг æрцыди»-йæ. Хъомылгæнæг кæсы æмдзæвгæ.

Æрцу, уалдзæг

Бон чысыл фæдаргъдæр,
 Хъарм дымгæ кæны.
 Уалдзæг, рацу тагъддæр,
 Зæрдæ дæм бæллы.
 Быдыртæ 'мæ хъæдтæ
 Хинымæр тыхсынц.
 Алы бон æнхъæлмæ
 Уалдзæгмæ кæсынц.
 Хур та арвыл хъазгæ
 Стулдзæни бæрзонд.
 Хъæдбынæй та заргæ
 Рабырсдзæни дон... .

Кочысаты М.

Хъ. Цавæр афæдзы афонмæ æнхъæлмæ кастыстæм?
 Уалдзæг нæм æрбалæууыд æви нæма?
 Цавæр мæй байгом кæны нæ къæлиндары уалдзæг?
 (Байхъусын сабиты хъуыдытæм.)
 (Хъомылгæнæг баифтындзы магнитофон.)

– Сабитæ, цавæр уынаæртæ фехъусæн ис уалдзæг? Лæмбынæг-ма байхъусут ацы мелодимæ.

С. Доны хæл-хæл, ихтæдзынджыты къæп-къæп æ.а.д.

Хъ. Фенæн та цы ис уалдзыгон æрдзы?

С. Цъæх арв, тæдзынджытæ, цъиуты æрбатахт, фыццаг дидинаæджы фæзынд.

Хъомылгæнæг кæсы Моргуаты Ю. æмдзæвгæ.

Малусæг

Малусæг феуæгъд йæ фынтæй,

Атади й’ алыварс мит.

Хур æй рæвдауы йæ тынтæй,

Нал кæны дымгæ æхситт.

Ратахт æм булæмæргъ,

Дардæй йæм базарыд:

– Малусæг, ма кæс æнкъардæй,

Уалдзæг нæм ’рбалæууыди.

Хъ. Æмдзæвгæ уæ зæрдæмæ фæцыди? Куыд схуыдта автор æмдзæвгæ? Чи йæ ныффыста? Æз ма æмдзæвгæ иу хатт бакæсдзынæн, уыйфæстæ йæ сахуыр кæндзыстæм иумæ. Хъусут æмæ архайут æмдзæвгæйы рæнхъытæ бахъуыды кæныныл. *(Кæсы аив. Уыйфæстæ æрныхас кæны æмдзæвгæйы мидисыл, фæрстытæ ратгæйæ.)*

– Цæмæй феуæгъд малусæг?

2. Цы фæци мит йæ алыварс?

3. Хуры тынтæ цы ми кæнынц дидинагæн?

4. Дардæй йæм цы базарыд? Цæмæй йын зæрдæ æвæрдта булæмæргъ?

Сабитæ архайыны æмдзæвгæйы рæнхъытæй фæрстытæн дзуаппытæ раттын.

Хъ. Цы ’рцыди? Куыд дзуры автор дидинагæй, цы кодта?

С. Малусæг фехъал йæ фынтæй.

Хъ. Цæмæ атади мит?

С. Узал дымгæ нал æхситт кæны.

Хур хуыздær æртавта зæхх, æмæ мит тайы.

Дидинаджы дær хур æртавта, æмæ фехъал йæ фынтæй.

Хъ. Ныр та дзуапп рагтæм æмдзæвгæйы рæнхъытæй, чи йæ бахъуыды кодта хуыздær?

С. Малусæг фехъал йæ (*фынтæй.*) (*Цæмæй?*)

Агади й' алыварс (*мит.*) (*Цы?*)

Хур æй рæвдауы (*йæ тынтæй.*) (*Цæмæй?*)

Нал кæны дымгæ (*æхситт.*) (*Цы нал кæны дымгæ?*)

(*Хъомылгæнæг алы сабимæ дær байхъусы, кæм хъæуы, уым сын аххуыс кæны.*)

Хъ. Байхъусут-ма иу хатт, æмдзæвгæйы ныхæстæ куыд аив дзурын хъæуы, уымæ. Мæ фæстæ дзурдзыстут уæхæдæг.

Хъомылгæнæг 2–3 минуты фæстæ сабиты иугай дзурын кæны: фыццаг – рæнхъгай, уыйфæстæ – дугай рæнхъытæй. Æппынфæстаг алы саби дær дзуры æмдзæвгæ наизуст, чи йæ куыд бахъуыды кодта, афтæ. Хъомылгæнæг сын ныллæг хъæлæсæй аххуыс кæны, исты кæд ферох кæныны, уæд. Сæ аив ныхасмæ сын йæ хъус дары. Сабитæй алкæмæй дær раппæлы.

Хъуысы музыка.

Хъ. Сабитæ, цъындцæстæй та байхъусут ногæй музыкамæ, цыдæриддær радзырдтам уалдзæджы тыххæй, уыдон уæ цæстытыл ауайын кæнут: *уалдзыгон хур бон, ихындзæгты къæп-къæп, цъиуты уынар æ. а. д.*

– Цы зæгъæн ис дзырд «уалдзыгон»-имæ. Ахъуыды кæнут.

С. Уалдзыгон хур. Уалдзыгон бон, уалдзыгон дымгæ, уалдзыгон æрдз æ.а.д.

– Дзырд «хъæлдзæг»-имæ та цавær дзырдбæстытæ аразæм?

С. Хъæлдзæг бон, хъæлдзæг худт, хъæлдзæг зарæг.

Хъ. Ацы дзырдтимæ ма хъуыдыйæдтæ саразын дær бафæлварæм.

С. 1. Уалдзыгон дымгæ узал нæу. 2. Уалдзыгон сыгъдæг уæлдæф.

3. Уалдзыгон хур æртавта зæхх. 4. Уалдзыгон фыццаг дидинæг. 5. Сырддонцъиу хъæлдзæг зарджытæ кæны ма рудзынгыл.

6. Сабитæн сæ хъæлдзæг худт хъуысы кæртæй. (*Æ. а. д.*)

Хъ. Ацы фæлтæрæн æххæст кæнгæйæ лæмбынæг хъусут æмæ хъуыды кæнут.

Равзарут бæрæг дзырдтæй иууæнгонтæ, дыууæуæнгонтæ, æртауæнгонтæ:

мит,

хур,

их,

бæ-лас, зы-мæг, дым-гæ, хъæл-дзæг, уал-дзæг;

ма-лу-сæг; ди-ди-нæг; сыр-дон-цъиу.

Хъ. Æз дзурдзынæн дзырдæн йæ фыццаг уæнг, сымах та дзурут дзырдтæ æххæстæй: бæ..., уал..., ма..., хъæл....

С. *Бæ-лас, уалдзæг, малусæг, хъæлдзæг.*

Хъ. Тынг хорз бакуыстат абон, сабитæ. Цавæр æмдзæвгæ ахуыр кодтам? Чи йæ ныффыста?

С. «Малусæг». (*Дзурынц иумæ æмдзæвгæ.*)

Хъ. Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

20-æм ахуыры сахат

Темæ: «Мадыл куыиннæ зарæм!» (*Ныхас кæнын.*)

Нысантæ:

– Сабитæн раргом кæнын мады ахадындзинад сæ царды. Мадмæ уарзондзинады æнкъарæнтæ хъомыл кæнын.

Ахуыр сæ кæнын диалогтæ аразыныл хъомылгæнæг æмæ сабиты 'хсæн.

– Фæлгæнæн рæзын кæнын; интонацион аив ныхасыл архайын, сфæлдыстадон куыст кæнгæйæ.

– Эстетикон хъомыладыл кусын.

Рагагъоммæйы куыст. Сабитимæ иугай-иугай бинонты тыххæй раныхас кæнын, раттын сын хæслæвæрд, цæмæй сæ цæст æрдарой, мад хæдзары цы куыстытæ кæны, цавæр дæсныйад æм ис, кæм кусы. Иллюстрацитæм æркаст саразын, бакæсын литературон уацмыстæ, сахуыр кæнын æмдзæвгæтæ, æмбисæндтæ, зарджытæ мадæлты бæрæгбонмæ.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнаг кæсы, кæннод аив дзуры æмдзæвгæ.

Гыцци

Бирæ фæрæвдыдтай,
Уæ, гыцци, мæн.
Арæх-иу аргъæутгæ
Кодтай мæнæн.
Хъарм-иу мæ бамбæрзтай,
«Хур» мæ хуыдтай.
Ахуысс мын, айрæз мын,
Заргæ дзырдтай...

Цæгæраты Г.

Хъ. Сабитæ, аныхас кæнæм уæ мадæлты тыххæй, тæккæ уарзондæр æмæ зынаргъдæр адæймаджы тыххæй. Мæдина, бакæс-ма нын де 'мдзæвгæ.

Мады лæвар

Кæд зарæгæн радтай дæ хъару,
Уæд алкæд дæ хъуыдыйы дар:
Рæсугъд зæрдæ мады лæвар у,
Рæсугъд зарæг – уды лæвар!
Цард афтæ дæ фæллоуæ араз,
Дæ фæстæ куыд ныууадзай фæд.
Фыццаг уал дæхионы бауарз,
Стæй иннæты уарздзынæ уæд... . *Моргуаты Ю.*

Хь. Кæмæн уæ ис мады мад? Фыды мад та? Раст у, уыдон уæ нанатæ сты. Хетæгмæ дæр-ма байхъусæм, сабитæ:

Нана

Нæ дын зæгъдзæни карзæй ницы,
Нана нæ уадзы мæн нæмын.
Нывæры мын йæ хай къæбицы,
Нанайæн уисæн æз кæнын.
Нана кæмæн нæй, уый мæгуыр у,
Нанайы ку'ауыны мæ цæст,
Ныддæвдæг вæййын уæд йæ хъуырыл, –
Нанайы бирæ уарзын æз.

Уырымты П.

Хь. Хуыздæр лæвар ма цы хъæуы мад æмæ нанайы сæ бæрæгбоны. Æрæджы мах ныхас кодтам, нæ фыдæлтæ ныл куыд узæлынц, уый тыххæй.

Мад та куыд мæт кæны йæ бинонтыл, цæмæй нæ барæвдауы? Радзурут-ма. *(Байхъусын 3–4 сабимæ.)*

– Цавæр буц ныхæстæ зæгъын у уæ бон мады тыххæй? Алчидæр уæ йæ хъуыды зæгъæд. Цавæр у мад?

С. Мæ буц мад. Мæ уарзон мад. Мæ рæсугъд мад. Мæ фæлмæнтæдзураг мад. Хæларзæрдæ мад.

Хь. Мад цытæ фæкусы хæдзары, уый радзырдтат, ныр та мын радзурут, куыд фæузæлут уæ нанатæ æмæ мадæлтыл? Куыд сын æххуыс кæнут хæдзары? *(Байхъусын 3–4 сабимæ.)*

– Мад æрмæст хæдзары куыстытæ нæ кæны, фæлæ ма кусгæ дæр кæны. Кæм кусынц æмæ сæм цавæр дæсныйæдтæ ис, уый-ма нын радзурут иугай.

Хорз зонут, уæ мадæлтæ кæм кусынц æмæ сæм цавæр дæсныйæдтæ ис, уый: *(Ахуыргæнæг скъоладзауты ахуыр кæны; дохтыр рынчындоны рынчынты дзæбæх кæны; хæринаггæнæгæй кусы; мæ мад кусы заводы хæрæндоны; мæ мад та хуыйæг у; мæ мад – дзулгæнæг; мæ мад – дуканигæс æ.а.д. дзурынц сабитæй алчи йæ мады тыххæй.)*

Хь. Уæ зæрдыл-ма æрлæууын кæнут, мады тыххæй цы æм-
бисæндтæ ахуыр кодтам, уыдон. Куыд сæ æмбарут?

1 саби: Мад кæмæн нæй, уый мæгуыр у.

2 саби: Йæ мады чи нæ уарзы, уый йæхи дæр нæ уарзы.

3 саби: Райгуырæн зæхх мады ад кæны.

Сабиты хатдзæгтæ.

Улафты рæстæг. «Мадæн лæвар»

*Хъомылгæнæг уаты гауызыл æркалы алыхуызон
дидинсыфтæ. Сабиты хæс у дидинджытæ хуызтæм гæсгæ
æмбырд кæнын. Чи тагъддæр сæмæ фылдæр дидинджытæ
æрæмбырд кæна, уый радзурдзæн мады тыххæй æмдзæвгæ.*

Хь. Фылдæр-фылдæр дидинджытæ æрæмбырд кодта Чер-
мен. Черменæн – ныхасы бар.

Мад

Мадæй мын ма хъаст кæн,

Мацы мын дзур.

Мадæн йæ ракаст дæр

Махæн у хур.

Мадыл куыннаæ зарæм,

Мад у зынаргъ.

Мачи уæ бавзарæд

Мады зынад!

Уырымты П.

*Ахуыры кæронбæттæны сабитæ музыкалон залмæ
ацæуыныц сæмæ зарыныц зарæг.*

«Мамæ æмæ нанайы бæрæгбон». (Моргуаты Юри)

1. Хур нæм хъæлдзæгæй кæсы,

Дымгæ цины зæл хæссы.

Ног та бæрæгбон æрцыд,

Алцæмæй ыстæм рæвдыд.

Базард: Нанатæ, маматæ

Хъæлдзæг, дзæбæхæй цæрой,

Маматæ 'мæ нанатæ
Махæй æнæмаст куыд уой.

2. Ахуыр кодтам зарджытæ,
Кафт æмæ æмдзæвгæтæ:
Маматæ 'мæ нанатæн
Срухс кæнæм сæ зæрдæтæ.

Базард: Нанатæ, маматæ
Хъæлдзæг, дзæбæхæй цæрой,
Маматæ 'мæ нанатæ
Махæй æнæмаст куыд уой.

- Хъ.** Стыр бузныг уын, сабитæ.
Нæ иннæ фембæлдмæ. Хæрзбон.

21-æм ахуыры сахат

Темæ: «Цъиутæ – нæ гыццыл хæлæрттæ» (*Раныхас кæнын*).

Нысантæ:

– Рабæрæг кæнын сабиты зониндзинæдтæ цъиуты тыххæй.

Дарддæр архайын монологон æмæ диалогон ныхасы рæзтыл, грамматикон æгъдаумæ гæсгæ хъуыдыйæдтæ раст аразын бæрæг дзырдтимæ.

– Сабиты мæргътæм зылынмæ разæнгард кæнын.

Дзырдуат: *фæлтæхæн (атахт), зымæгиуатгæнæг, сау-цъиутæ, ахстæттæ, цъиутæ, зæрватыччытæ.*

Рагагъоммæйы куыст.

Цъиуты цардмæ цæст дарын, иллюстрацитæм æркæсын, сахуыр кæнын æмдзæвгæтæ, æмбисæндтæ, уыци-уыцитæ. Бакæсын литературон уацмыстæ цъиуты тыххæй. Зымæг сын хæрæндонтæ аразын, уалдзæг та цæст дарын сыррдонцъиутæм, сауцъиутæм, зæрватыччытæм. Равзарын нывтæ, къонвертты лыггондæй цъиуты нывтæ, сбæрæг кæнын литературон æрмæг æмæ музыка темæмæ гæсгæ.

Ахуыры нывæст

Хъуысы магнитофоныл фыст алыхуызон цъиуты хъæлæстæ. Хъомылгæнæг кæсы æмдзæвгæ.

Сауцъиу

Нæ сауцъиу, нæ уарзон,
Æгас нæм æрцу!
Æрбакæс, дæ ахстон
Хæдзарау рæвдз у.
Æртæх нæм, æрцæр дзы,
Нæ уалдзæджы хай.
Уадз немæ дзæбæхæй,
Ды сæрды цæрай.

Чеджемты Ахсар

Хъ. Æрбалæууыд уалдзæг æмæ нæм хъарм бæстæйæ фæстæмæ здæхынц нæ гыццыл хæларттæ – цъиутæ. Цъиутæ се 'ппæт хъарм бæстæмæ нæ тæхынц, бирæтæ баззайынц зымæг ам. Ахъуыды кæнут æмæ ранымайут, цавæр цъиутæ зонут? Зымæг цавæр цъиутæм зылдыстæм? Цæуылнæ атæхынц ацы цъиутæ хъарм бæстæтæм?

(Байхъусын 3–4 сабимæ. Сæ дзуаппытæн сын аргъ скæнын хатдзæгтимæ.)

Хъ. Ме стъолыл ис, сабитæ, алыхуызон цъиуты нывтæ. Равзарут цъиутæ: зымæг ам цы цъиутæ баззайынц, уыдон фидар кæнын хъæуы мæнæ ацы фланелеграфыл; хъарм бæстæтæм тæхæг цъиутæ та – иннæ фланелеграфыл. *(Ракæны 2 сабийы. Иннæтæй домæ лæмбынæг кæсын æмæ, кæд хъæуа, уæд рæдыд сраст кæнын.)*

– Куыд хонæм иу ныхасæй ацы цъиутæ? *(Амоны, зымæг ам цы цъиутæ баззайынц, уыдоны.)*

С. Зымæгиуатгæнæг цъиутæ. Узалæй нæ тæрсынц.

– Ацы цъиутæ та куыд рахонæн ис? *(Амоны иннæ фланелеграфæ.)*

С. Хъарм бæстæтæм тæхæг. Фæлтæхæг цъиутæ.

Хъ. Цъиутæй иутæ зымæг махмæ баззайынц, иннæтæ та фæззæг атæхынц хъарм бæстæтæм. Цыма, цæмæн?

Сем, радзур зымæгиуатгæнæг цъиуты тыххæй.

С. Зымæг махмæ цы цъиутæ баззайынц (*халон, цъиах, сырдонцъиу, бæлон*), уыдон узалæй нæ тæрсынц, хæринаг алкæм дæр ссардзысты; дзулы къæбæртæ, хус кæрдæджыты мыггæгтæ, алыхуызон нæмгуытæ æ.а.д. Тынг узал рæстæг куы скæны, уæд та сын мах бæлæстыл хæрæндæттæ ауындзæм хоры нæмгуытæ æмæ æхсынæнтимæ. Кæм та дзулы къæбæртæ дæр.

Хъ. Дзулы къæрис агураг цавæр цъиутæ сты, уый та æмдзæвгæйы ныхæстæй базондзыстæм (*ракæны 2 сабийы, æмæ дзурынц*).

Зымæгон узал бон

1 саби. – Салд бæласыл сырдонцъиутæ

Хъæр кæнынц фæдис!

Ахæм лæппу, ахæм лæппу

Ацы бæстыл ис?

2 саби. – Цавæр лæппу, цавæр лæппу,

Цавæр уæ хъуыдис?

1 саби. – Махæн миты сæрыл

Чи ратта къæрис?

2 саби. – Ахæм лæппу, ахæм лæппу

Ау, куыннама ис?

Ахæм лæппу Санибайы –

Сау лæппу Гæбис.

Атæхут æм, сырдонцъиутæ,

Ратдзæн уын къæрис.

Хорз уæ фендзæн, бауырнæд уæ,

Хорз лæппу Гæбис!

Æрсæгты Юри

Хь. Хьарм бæстæтæм та цæмæн тæхынц цъиутæ? Цавæр цъиутæ атæхынц?

С. Хьарм агурæг атæхынц цъиæхтæ, сауцъиутæ, зæрватыччытæ æ.а.д. Атæхынц уымæн, æмæ сын хæринаг нал вæййы. Ацы цъиутæ цæрынц лыстæг цæрæгойтæй. Зымæг лыстæг цæрæгойтæ сæ хуынчъыты бабырынц æмæ уалдзæгмæ нал фæзынынц.

Хь. Тынг хорз радзырдтат. Æмæ нæм цъиутæй фыццаг кæцы æрбатахы.

С. Фыццагдæр æрбатахынц дзывылдартæ, цъиæхтæ, хонгæ дæр сæ кæнынц «уалдзæджы фидиуджытæ».

Хь. Хьарм бæстæмæ тæхæг цъиутæ иу ныхасæй куыд хоннынц, иу хатт ма йæ зæгъут. (*Фалтæхæг цъиутæ.*)

– Цъиуты хорз ранымадтат, фæлæ уæ уыци-уыцитæ исчи зоны?

(*Сабиты сæхи фæндонмæ гæсгæ иугай дзурын кæны. Иннæтæ та дзуапп дæттынц.*)

1 саби: У стыр, сау-сауид – къахæй бырынкъмæ, цъиах-цъиах кæны, уаллæттæ хæры. (*Цъиах*)

2 саби: Зондджын цъиу, раджы заманы
Куыста постхæссæгæй. (*Балон*)

3 саби: Саурæсугъд, бургуыбын,
Йæ къæдзил та – саджилы хуызæн дыууæ дихы.
(*Зæрватыкк*)

4 саби: Хæдзары уæлкъæсæр – йæ хæдзар.
Райсом зары «цъыбар-цъыбур». (*Зæрватыкк*)

Хъазт «Базон-базон»

*Хъомылгæнæг раканы лæмæгъдæр сабитæй æртæйы.
Ратты сæм къонверттæ лыггонд нывтимæ.*

Хæслæвæрд. Чи æрæмбырд кæндзæн рæвдздæр ныв æмæ чи радзурдзæн, нывæй йæм цы цъиу ракаст, уый тыххæй. Иннæ сабитæ лæмбынæг хъусынц æмæ, куы хъæуа, уæд

сын сæ радзырдтæ æххæст кæндзысты.

Хъ. Цы цъиутæ зонæм, уыдоны тыххæй æмбисæндтæ чи радзурдзæн?

(Сабиты фæндонмæ гæсгæ размæ кæны.)

1 саби: Гæркъæраджы хъæр – уазæгмæ.

2 саби: Уæрцц бæласыл нæ бады.

3 саби: Халон халоны цæст нæ къахы.

4 саби: Халон зиу ракодта, йæхæдæг бæласы цъуппыл сбадти.

5 саби: Зæрватыкк арвы бæрзæндты тæхы – хус рæстæгмæ.

6 саби: Цъиутæ фæззæг æрæгмæ куы тæхой – уазал зымæг.

Хъазт «Цъиутæ»

Сабитæ сæ къухтæ базыртау тилың æмæ уаты ралидзбалидз кæның.

Хъ. Цъиутæ æртахтысты *(сабитæ æрлæууың сæ бынаты).*

Донбыл æрбадтысты *(сбадың ныллæг).*

Найың сæхи. *(Цыма сæхи найың, афтæ архайдæй равдисын.)*

Хурмæ ыстахтысты – тавың сæхи. *(Ногæй разил-базил кæның, сæ базыртæ уæлæмæ исгæйæ, цыма хурмæ сæхи тавың, афтæ.)*

Хъ. Адæм куыд зилың сæ гыццыл хæлæрттæм – зымæг уа, уалдзæг уа – алы афæдзы афоны? Радзурут-ма. *(Сабиты хъуыдытæм байхъусын æмæ хатдзæг скаенын.)*

– Тынг хорз радзырдтат, сабитæ, адæм цъиутæн цы æххуыс раттың, уый тыххæй. Ныр та мæнæ ацы дзырдтимæ саразут хъуыдыйæдтæ: 3 дзырдæй, 4 дзырдæй, 5 дзырдæй *(зæрватыкк, халон, сауцъиутæ, сыррдонцъиу, бæлон).*

1. Зæрватыкк аразы ахстон. – – – .

2. Халон бæласы цъуппыл бады. Бæлон мæ рудзынгмæ æрбатахт. – – – – . – – – – .

3. Сауцѣиутән сабитә бәләестыл ауындзынц хәдзәртгә.

Хь. Стыр бузныг сабитә. Хәрзбон.

22-әм ахуыры сахат

Темә: «**Чиныг – зонды хәдзар**».

Хъазт-викторинә.

Нысантә:

– Уәрәхдәр кәнын сабиты зонындзинәдтә чиныджы тыххәй, куыд әй бахъахъхъәнын әмә йыл куыд аудын хъәуы.

Фылдәр әргом здахын диалогон әмә монологон ныхасы рәзтмә.

– Ахуыр кәнын сабиты сыгъдәг әмә аив дзурыныл; дзырдтә әмә дзырбәестытә, фарстон хъуыдыйәдтә интонацийә бәрәг кәнын.

– Зәрдиагәй бауарзын кәнын чиныг, куыд «зонды мәсыг», «зонды хәдзар».

Рагагъоммәйы куыст. Сабиты ахонин, рәвдауәндонмә хәстәг цы чиныгдон ис, уырдам; әрнихас кәнын, чингуыты къуымы цы чингуыты әмбырдгәндтә ис, уыдоныл. Уәгъд рәстәг байгом кәнын «чингуыты рынчындон», уым алы сабийы бон дәр уыздән чиныг «сдзәбәх кәнын»; хъәугә әрмәг – се стьолыл. Сәрмагондәй чингуытәм әркәстытә саразын.

Әрмәг: стыр чиныджы макет саразын картонәй, цалдәр костюмы чингуыты сәйраг хъайтартән. Сахуыр кәнын уыци-уыцитә; хъазән ләппу – «Ницызонәг» йә ном, кәннот бацәттә кәнын ләппутәй искай.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг байгом кæны чиныг-макет – рагæпп кодта лæппу (Незнайка).

Л. Кæдæм æрхæццæ дæн?

С. Махмæ. Нæ хъазæн уатмæ, нæ рæвдауæндонмæ, ды Незнайкæ дæ, мах дæ базыдтам. Алы бæллæхты бахауыс, кæй ницы зоныс, уый тыххæй. Дæ ном дæр – дæ уæлæ – «Ницызонæг».

Хъ. Сабитæ, куыд баххуыс кæнæм «Ницызонæг»-æн, алцыдæр цæмæй базона, уый тыххæй?

С. Цæмæй алцыдæр зона, уый тыххæй хъæуы чингуытæ кæсын, кæд кæсын нæ зоны, уæд та, хистæр, кæннод хъомылгæнæг цы кæсы, уымæ лæмбынæг хъус æмæ бирæ диссæгтæ зондзынæ мæнæ мах хуызæн.

Хъ. «Ницызонæг», хъусгæ кæн æмæ дын нæ сабитæ чиныджы тыххæй радзурой. Æрæджы чиныгдоны уыдыстæм. Цы ис библиотекайы, сабитæ? (*Чингуыты æмбырдгæндтæ.*) Чингуытæ æмбырдгондæй тæрхæджытыл æппынæдзух нæ лæууынц, чиныг ис хæдзармæ райсæн дæр, кæннод сбад кæсæн залы æмæ йæ уым дæ бон у кæсын.

– Чи кусы чиныгдоны, сабитæ? – *Чиныгдоны кусæг.*

– Мах та чи стæм? – *Мах стæм чиныгкæсджытæ.*

Хъ. Кæс-ма, «Ницызонæг», цас чингуытæ нæм ис! Æнæхъæн чиныгдон. Чингуытæ рæнхъ-рæнхъ тæрхæджытыл лæууынц.

Хъазт «Базон æмæ радзур»

Хъомылгæнæг сабиты зылды йæ фæйнафарс слæууын кодта.

Хъ. Сабитæ, æз уæм иугай æвдисдзынæн чингуытæ, сымах хъуама базонат чиныг, цыбырæй радзурат, цы фыст ис ацы чиныджы, чи у йæ автор, радзырд у, аргъæутты чиныг у æви æмдзæвгæты æмбырдгонд.

(Хъомылгæнæг равдисы – саби радзурæ, чингуытæ зонгæ сты сабитæн, 4–5 чиныгмæ æркæсын.)

Хъ. Федтай, «Ницызонæг», цас диссаджы хабæртгæ базонæн ис чиныгæй?

Хъазт «Чиныгдоны»

Хъ. Зæринаæ уыздæн чиныгдоны кусæг, мах та – чиныгкæсджытæ. Дзурын хъæуы раст, аив, сыгъдæг, куыд уæ æмбара, афтæ.

1 саби: Мæн фæнды бакæсын аргъау... *(Дзæргъ æмæ бирæгъы тыххæй.)*

– Уæ чиныгдоны ахæм аргъæутты чиныг нæй?

2 саби: Ссарут мын, табуафси, æмдзæвгæты чиныг.

3 саби: Равзар-ма мын, дæ хорзæхæй, аргъæутты чиныг.

Хъомылгæнæг æмбарын кæны сабитæн, уæзданыхæстæ: «дæ бон хорз, хæрзбон, бузныг, табуафси, дæ хорзæхæй» зæгъын куыд нæ рох кæной, афтæ, стæй, цæй тыххæй сæ бакæсын фæнды, уый зæгъын дæр ма рох кæной. (Сабитæ хъазынц. Иугай цæуыныц Зæринаæмæ, курыныц, цæмæй сын равзара чингуытæ. Сабиты æхсæн цæуы диалог. Хъомылгæнæг йæ хъус дары æмæ кæм хъæуы, уым сæ сраст кæны.)

«Ницызонæг» йæ ном кæмæн у, уыцы лæппу райста йæхи хуызæн лæппуйыл фыст радзырдты чиныг.

Хъ. Сабитæ, кæсут-ма, нæ уызæг, раст йæхи тыххæй кæм фыссынц, ахæм чиныг райста. Мах ацы чиныгæй бирæ радзырдтæ бакастыстæм, «Ницызонæг», æмæ дæ уайтагъд уымæн базыдтам.

Хъазт «Драматизаци»

Хъомылгæнæг цалдæр сабийы размæ ракодта æмæ съл скодта хъыбылты худтæ, иу саби – сæ мад, ууыл та раздарæн бабаста, лæппутæй цуыл – бирæгъы худ.

«Дзæргъ» æмæ «хъыбылтæ» хъазынц, «бирæгъ» ниуы.

Сабитæ хъуамæ базонæй аргъау æмæ равдисой чиныг.

(Бирæгъ æмæ Дзæргъ. Ирон ад. аргъæутты чиныг.)

(Афтæ 2–3 архайды равдисын.)

Хъ. «Ницызонæг», уыныс, цас бирæ цыдæртæ зонынц нæ сабитæ. Алы бон дæр кæсæм чингуытæ, ныййарджытæ дæр сын сæ хæдзæртты чингуытæ кæсынц, æмæ бирæ зонындзинæдтæ райстой. Ды дæр чыныг куы бауарзай, уæд дæ ном «Ницызонæг» нæ, фæлæ «Зондаби» уыдзæн.

«Уыци-уыци»

Хъ. Сабитæ, уыци-уыцитæм лæмбынæг хъусут, цæмæй раст дзуапп ссарат.

1. Нæй йын æвзаг, нæй йын дзых,

Афтæмæй зонд амонь. *(Чыныг)*

2. Урс уыгæрдæныл сау фыстæ хизынц. *(Гæххæтт æмæ дамгъæтæ)*

3. Бæлас нæу, фæлæ йыл – сыфтæ,

Дзургæ нæ кæны, фæлæ зонд амонь. *(Чыныг)*

4. Хæдон нæу, фæлæ хуыд у. *(Чыныджы сыфтæ)*

5. Адæймаг нæу, афтæмæй диссæгтæ дзуры. *(Чыныг)*

Сабитæ архайыны, цæмæй уыци-уыциты дзуаппытæ «Ницызонæг» лæппуйæн дæр бацамоной.

Хъ. Нæ ахуырты кæрон ацæуæм чингуыты «рынчындон-мæ». Уым нæм «рынчын» чингуытæ æнхъæлмæ кæсынц Стъолтыл цы скъуыд чингуытæ ис, уыдон иугай байуарста сабитæн, уыдон бадынц æмæ сæ бурæмæдз æмæ гæххæттæй дзæбæх кæнынц.

23-æм ахуыры сахат

Тæмæ: «Цæрæгойтæ – нæ хæлæрттæ». *(Радзурын радзырд)*

Нысантæ:

– Рабæрæг кæнын сабиты зонындзинæдтæ фосы

тыххæй; бахъуыды сын кæнын сæ уæнгты хæйттæ: зонын, цы хæрынц, сæ цæрæнбынатты нæмттæ, цы пайда хæссынц.

Фосимæ чи архайы, уыцы дæсныйæдтæй цалдæр бахъуыды кæнын.

– Ахуыр кæнын радзырды мидис хи ныхæстæй дзурыныл, диалогон æмæ монологон ныхасы рæзтыл кусын дарддæр.

Хуымæтæг дзырдтæй вазыгджын дзырдтæ аразыныл архайын.

– Уарзондзинады æнкъарæнтæ æвзæрын кæнын, хæдзары фос æмæ, семæ чи кусы, уыцы адæммæ.

Рагагъоммæйы куыст. Хæдзарон фосимæ баст алыхуызон сюжетон нывтæ равдисын сабитæм. Кæд гæнæн ис, уæд хъæуы искай хæдзары фос фенын кæнын, кæннод, хъомты фермæ, хуыты фермæ, скъæт, кæрчыты фермæ æвдыст кæм цауынц, ахæм нывтæ; предметон нывтæ алы фосы мыггагæй. Бакæсын радзырдтæ, æмдзæвгæтæ, уыциуыцитæ.

Ахуыры нывæст

Хъазт «Диссæгты быдыр»

Хъ. Ацы быдырмæ фыццаг къæхдзæф кæны, мæ фарстæн раст дзуапп чи радта, уый: «Гыццылæй цы уыди?..»

1. Цы уыди куыдз гыццылæй?

Куыдз гыццылæй уыди къæбыла.

2. Цы уыди гыццылæй хъуг?

Хъуг гыццылæй уыди род.

3. Цы уыди гæды гыццылæй?

4. Цы уыди хуы гыццылæй?

5. Цы уыди фыс гыццылæй?

6. --- сæгъ гыщцылæй?

7. --- бæх гыщцылæй?

8. --- карк гыщцылæй?

Хъомылгæнæг сабиты «Диссæгты быдырма» бауагъта. Ам амонæн фæйнæгыл – сюжетон ныв «Фермæ». Фæрстытæм гæсгæ цæуы ныхас.

– Цы уынут нывы? Чи цæры фермæйы?

– Цавæр фосы мыггаг? Цæмæн сæ хонæм афтæ?

– Хъуццытæ цы хæдзары цæрынц, уыцы бынат куыд хонæм, сабитæ?

С. Хъуццыты фермæ, хъомдон.

Хъ. Хъомдоны хъуццытæм чи зилы, чи сын дæтты хæринаг, чи сын сыгъдæг кæны сæ бынæттæ, чи сæ æрдуцы?

С. Хъуццыты фермæйы кусы бирæ кусджытæ: хъомгæс, зоотехник, фосы дохтыр, хъугдуцæг, тракторист æмæ шофыр.

Хъазт «Базон-базон»

Хъ. Мæнæ уæм цы нывтæ равдисон, уыдон цавæр фосы уæнгтæ сты, уый чи раздæр базона, уый нын радзурдзæн хъомгæсы тыххæй, дыккаг чи уа, уый та – фосы дохтыры тыххæй, æртыккаг – хъугдуцæджы тыххæй æ.а.д.

(Нывтæ: хъуджы сыкъатæ; хъуджы фæстаг къæхтæ æмæ фæздон, арсы сæр, бæхы сæр, тæрхъусы къæдзил æ.а.д.)

Хъомылгæнæг сабитæн ныхасы бар ратты, цæмæй радзурой, хъомты фермæйы чи фыдабон кæны, уыцы кусджыты тыххæй, цы пайда у сæ куыст хъомтæн?

Хъазт «Чи цæмæ зилы?» *(Хуымæтæг дзырдтæй вазыгджын дзырдтæ араз, алы фосы номмæ æфтауын дзырд «гæс».)*

Хъ. Родтæм чи зилы?

С. Родтæм зилы родгæс.

- Хь.** Хьомтæм чи зилы? – *Хьомтæм зилы хьомгæс.*
 – Хуытæм чи зилы? – *Хуытæм зилы хуыгæс.*
 – Сæгътæм чи кæсы? – *Сæгътæм кæсы сæгъгæс.*
 – Кæрчытæм чи зилы? – *Кæрчытæм зилы кæркгæс.*
 – Фыстæ хизы чи? – *Фыстæ хизы фысгæс (фыййау).*
 – Бæхтæм чи зилы? – *Бæхтæм зилы бæхгæс.*
 – Бирæгътæ чи хизы? – *Ничи.*
 – Арсмæ чи кæсы? – *Ничи.*

Сабитæ дзуапп дæтгæйæ хатдзæгтæ кæныны.

Хь. Сабитæ, хорз бакуыстат. Æрбадут æмæ мæм лæмбынæг байхъусут. Кæсдзынæн уын радзырд. (*Уырыссаг æвзагæй тæлмацгонд.*)

Фосы быцау

Хъуг, бæх æмæ куыдз фæбыцау сты, кæй фылдæр уарзы йæ хицау, зæгъгæ.

– Мæнæ мæн, – дзуры бæх. – Æз ын хæдзары куыстыты æххуыс кæнын: суг ласын, хос ласын, стæй йæ фистæгæй цауын дæр нæ хъæуы. Бынтон сæфт кæндзæн æнæ мæнæй.

– Нæ, мæн æппæтæй фылдæр уарзы нæ хицау, – загъта хъуг. – Æз ын йæ бинонты æхсырæй бафсадын.

– Нæ, нæ, мæн фылдæр уарзы нæ хицау, – дзуры куыдз. – Æз ын хъахъхъæнын йæхи дæр æмæ йæ хæдзар дæр.

Байхъуыста хæдзары хицау йæ фосы быцаумæ æмæ сын загъта: «Ницæй тыххæй кæрæдзи мæ 'фхæрут. Уе 'ппæт дæр мæ хъæут. Уе 'ппæты дæр æмхуызон уарзтæй уарзын, алчидæр уæ йæхи бынаты хъæугæ у».

Хъомылгæнæг тексты мидисмæ гæсгæ фæрстытæ ратты, стæй æвзары, рольтæм гæсгæ радзырд хуыздæр чи радзурдзæн, уыцы сабиты.

Сабитæ рольтæм гæсгæ диалог аразыны. (Хицауы ныхæстæ дзуры хъомылгæнæг йæхæдæг.)

Кæронбæттæны хатдзæгтæ, сабиты диалогæн аргъ скæнын.
Хь. Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

24-æм ахуыры сахат

Темæ: «Адæм æмæ космос» (*Ныхас кæнын*).

Нысантæ:

– Сабиты зонындзинæдтæ космос æмæ космонавтты тыххæй уæрæхдæр кæныныл кусын.

Диалогон æмæ монологон ныхасы рæзты формæтæ рæзын кæнын.

– Рæзын кæнын сабиты хъуыдыкæнынад, фæлгæнæн.

– Рæзгæ фæлтæры хъомыл кæнын, цæмæй сæрыстыр уой нæ райгуырæн зæххæй, космонавттæй, нæ ахуыргæндтæй.

Рагагъоммæйы куыст. Бацæттæ кæнын стендтæ космонавтты портреттæ æмæ иллюстрацитæй. Бакæсын темæимæ баст литературон уацмыстæ, сабитæн сæ кармæ гæсгæ радзурын космосы тыххæй, космонавттæ æмæ ахуыргæндты тыххæй. Сабиты бацæттæ кæнын космосы тыххæй цыбыр радзырдтæ радзурынмæ, иу сабийæн бабар кæнын Багаты Ладийы æмдзæвгæ «Хъусут! Космосы Гагарин!» сахуыр кæнын.

Æрмæг: глобус, магнитофон, космонавты тыххæй фыст зарæг; уыци-уыцитæ.

Ахуыры нывæст

Хь. Сабитæ, нæ къæхты бынмæ кæсгæйæ, уынджы цы фенæн ис?

С. Зæхх, сыфтæ, дидинджытæ, асфальт, кæрдæг.

Хь. Хæрдмæ куы скæсæм, уæд та?

С. Арв, хур. Æхсæв та – стъалытæ, мæй.

Хь. Зæхх æмæ арв – нæ планетæ «Зæхх» кæй хонæм, уый.

Æркæсут-ма мæнæ глобусмæ. (*Равдисы глобус.*) Нæ зæххы къорийы макет у: денджызтæ, океантæ æмæ сур зæхх. Къорийы æдде цы ис, уый та – космос. Адæм алкæддæр бæллыдысты, космосы цы ис, уый фенынмæ, маргъы хуызæн стæхын уæларвтæм. Арæзтой сæхицæн базыртæ, фæлæ сæ бæллиц не 'ххæст кодта, цалынмæ хæдтæхæг не 'рхъуыды кодтой, уæдмæ. Ныр арвыл тæхын сæ бон уыди, фæлæ сæ уæддæр, арвæй уæлдæр цы стъалытæ ис, уыдон дисы æфтыдтой. Кæдæм сæ фæндыди, базон-базон?

1. Бынтон талынг нæ вæййы æхсæв,

Куы нæм ракæсы ирд... . (*Мæй.*)

2. Нæ уæлхæдзары – цæхæры кæфой. (*Стъалытæ арвыл*)

3. Арвы астæу изæрырдæм цæхæр скалы... (*Бонвæрнон*)

Хъ. Кæдæм атæхын фæндыди адæмы?

С. Стъалытæм; Мæймæ.

Хъ. Тæккæ стырдæр стъалы у Хур. Хур нын рухс æмæ хъарм кæны нæ зæхх. Хуры алыварс зилдур кæнынц нæ зæхх æмæ йæ хотæ – гыщылдæр къоритæ. Зонут сæ?

(*Сабитæ кæд зонынц, уæд радзурынц, кæд нæ, уæд хъомылгæнæг æххуыс кæны йæхæдæг: **Бонвæрнон, Марс, Юпитер, Сатурн, Меркурий, Уран.***)

Хъ. Хæстæгдæр-хæстæгдæр нæ Зæхмæ лæууы Мæй.

Адæмы рагæй фæндыди Мæймæ атæхын. Æмæ сын бантыст. Сæ бæллиц сæххæст. Æрхъуыды кодтой æмæ сарæзтой ракетæ æмæ космосмæ тæхæг наутæ.

Байхъусут-ма, мæнæ Фатимæ цы æмдзæвгæ радзурдзæн, уымæ. «Хъусут! Хъусут, космосы – Гагарин». *Багаты Лади.*

Кæй кой кæны поэт йæ æмдзæвгæйы?

Фæрстытæ:

– Чи уыди фыццаг космонавт? Цавæр науыл атахт?

С. Юрий Гагарин – фыццаг зæххон лæг, космосмæ фæндаг байгомгæнæг. Фыццаг космосон нау схуыдтой «Восток».

Хъомылгæнæг гом кæны космонавтты портретæ æмæ иллюстрацитимæ стенд. Раздæр цы сабиты къорд бацæттæ кодта, уыдон сæ радзырдтæ дзурынц.

Хъ. Чи уыди фыццаг сылгоймаг-космонавт?

Кæцæй стæхынц наутæ космосмæ? Куыд цæрынц науы мидæг? Гом космосмæ фыццаг чи рахызт, уый чи уыди? Цавæр дæсныæдтæ уыдис космонавттæм? Куыд раздæхынц космонавттæ зæхмæ?

С. Космонавттæ хъуамæ уой ахуыргонд, æнæниз, алы-вæрсыг зониндзинадтæ сæм хъуамæ уа.

Улафты рæстæг

Хъ. Космонавттæ хъуамæ æнæниз уой фыццаджыдæр, мах дæр искуы космосмæ хъæудзæн, æмæ нæхи рагацау цæттæ кæнæм. Космосмæ атахынæн бирæ цыдæртæ хъæуы: æнæниз, æнæзивæг уæвын, ахуыр кæнын иттæг хорз.

Зарядкæ алы райсом дæр кæнæм.

Рахиз, галиу, ногæй та фæстæмæ,

Æрбад, слæуу, размæ лидз.

Сгæпп-сгæпп, æрбад-æрбад,

Сабыр, сындæггай ыслæуу.

(Ныхæстæм гæсгæ архайд æвдисын.)

– Тынг хорз, сабитæ.

Хъ. Космосмæ афтид мах бæстæйы космонавттæ нæ тæхынц. Алы бæстæты космонавттæ дæр сæхи бацæттæ кодтой æмæ атахтысты космосмæ мах космонавттимæ: америкагтæ, немьцæгтæ, японнагтæ æмæ бирæ æндæртæ. Иумæ хæларæй æмæ æмдыхæй кусынц. Мæймæ сæрвыстам автоматон аппарат, америкаг астронавт та фыццаг рахызт Мæймæ.

– Уарæсейы космонавтты бæрæгбон кæд у? Дыууадæсæм апрелы цæмæн у?

С. Нæ космонавтты бæрагбон у дыууадæсæм апрелы.
Уыцы бон атахт космосмæ Гагарин. Уый байгом кодта
Зæххы цæраг адæмæн космосмæ фæндаг.

Хъ. Байхъусут, сабитæ, уырыссаг æвзагыл зарæг космо-
навттыл. (*Баиу кæнын магнитофон.*)

Заправлены в планшеты космические карты
И штурман уточняет последний раз маршрут.
Давайте-ка, ребята, присядем перед стартом,
У нас еще в запасе – четырнадцать минут.

Привет:

Я верю, друзья, караваны ракет
Помчат нас вперед от звезды до звезды,
На пыльных дорогах далеких планет
Останутся наши следы... .

*Хъомылгæнæг ма ахуыры кæрон дæтты иу сабийæн
ныхасы бар.*

С. ... Мах куы ысуæм космонавттæ,
Мæймæ балц куы кæнæм, уæд,
Ды куыд зæгъай махæн афтæ:
– Цæй, уæ фæндаг раст фæуæд!

Хъ. – Бузныг, сабитæ, хорз радзырдтат нæ космонавтты
тыххæй. Стыр бузныг уын. Нæ иннæ ахуыртæм уал.

25-æм ахуыры сахат

Темæ: «Аивад» (*Сфæлдыстадон ныхас*).

Нысантæ:

– Сбæлвырд кæнын сабиты зониндзинаedtæ стыр аивады тыххæй; цæвæр аивæдты хуызтæ зонинц, аивады кусджытæй кæй зонинц.

Рæзын кæнын эстетикон æнкъарæнтæ аивады хуызтæм.

Сæрмагондæй сæ аив фæлгонцтæ аразыныл ахуыр кæнын алыхуызон аивæдты хайæдты.

– Рæзын кæнын аив ныхас, аив дзырды арæхст-
дзинæдтæ, хъуыдыкæнынад, фæлгæнæн; архайын аи-
вад зæрдæмæ хæстæг райсыныл.

– Аивады алы къабæзтæм цымыдисы цæстæнгасæй
кæсын. Сæрыстыр уæвыны æнкъарæнтæ хъомыл
кæнын нæ националон кафджыты къордтæм: «Алан»,
«Иристон» æ.а.д.

Рагагъоммæйы куыст. Æнæхъæн афæдз зонгæ кæнын са-
биты аивады алы къабæзтимæ. Архайын алы конкурсты,
концертты. Цæттæ кæнын къухæй конд хъазæнтæ; байхъу-
сын алы адæмы мелодитæм; литературон бакæстытæ ара-
зын. Зæрдыл æрлæууын кæнын, афæдзы дæргъы кæимæ
базонгæ сты, уыцы æмдзæвгæтæ, уацмыстæ, аргъæуттæ.

Ахуыры нывæст

Хъуысы ирон лирикон цагъд.

Разгæмтты кафы чызг. «Тауыче» (Нигеры ныхæстæ.)

Хъ. Нарæгастæу Тауыче. Ой, уæридæ, Тауыче!

Кафгæ кæны Тауыче. Ой, уæридæ, Тауыче!

Худгæ хурау Тауыче. Ой, уæридæ, Тауыче!

*Хъомылгæнæг сабиты æргом здахы, чызгыл цы рæ-
сугъд разгæмттæ ис, уыдонмæ: рон, æгънæджытæ, худ.*

*Сабитæй домы, цæмæй, ирон чызг цы къабайы ра-
цыд кафгæ, уый тыххæй цыбырæй радзурой.*

Хъ. Къухæй арæхстджын кæддæриддæр адæймаг нывад
уыди.

– Сабитæ, кæсут, афæдзы дæргъы цы куыстытæ фæкодтат,
æз уыдонæй абон экспонаттæ сарæзтон, цæмæй ма сыл
иу хатт уæ цæст ахæссат: чи зæгъдзæн, æмæ сымах аи-
вад нæ уарзут: мæнæ тæрхæгыл – къустæ, гæххæтт æмæ
бурæмæдзæй конд, орнамент дæр сыл уæхи къухæй фыстат;
уæ диссаджы «гауызтæ», хъазæн чындзытæ – къæцæлтæй
конд æ. а. д.

– Радзурут уæ куыстыты тыххæй. Цы сты? Цæмæй конд сты? Чи сæ сахуырста? Чи сæ сбыдта? æ..а.д.

(Сабитæ дзурыны, байхъусы 4–5 сабимæ.)

Хъ. Сабитæ, цавæр авивæдты хуызтæ зонут?

Сабитæ дзурыны (кæм хъæуы, уым хъомылгæнæг æххæст кæны сабиты хъуыдытæ: литературон аивад, нывгæнджыты аивад, театралон аивад, музыкалон æ. а. д.)

Хъ. Адæмон аивад æмæ профессионалон аивад, уыдон та куыд æмбарут?

С. Адæм цы аивады хуызтæ æрхъуыды кодтой, уый у фольклор. Профессионалон та – ахуыргæндтæ, нывгæнджытæ, зарæггæнджытæ, кафджытæ, артисттæ – уыдон та бæрæг ахуырадон скъолатæ фесты; институттæ, академитæ; кусынц, алы хуызы методикæтæй пайда кæнгæйæ.

Хъ. Уæ нывтæм куы 'ркæсæм, уæд цавæр аивады кой ракæндзыстæм, Алинæ? Цæмæй ныв кодтат?

С. Нывгæнæджы аивады кой. Ахорæнтæ, кърандæстæ хъæуынц нывгæнæджы.

Хъ. Мах зонæм, цы у адæмон аивад æмæ цы у профессионалон.

Слæуут зылды. «Чепена» кафæм иумæ. Ныхæстæ зонут. Равзарут нымайæнæй чепенагæнæг.

Сабитæ зылды лæууыны, чепенагæнæг – зылды астæу, æмæ заргæ-зарын кафт цæуы.

Хъ. «Чепена» адæмон аивадæй ист у. Байхъусут мæм æмæ зæгъут, цавæр аивад у?

(Хъомылгæнæг кæсы æмдзæвгæ.)

С. Æмдзæвгæтæ, радзырдтæ сты литературон аивад.

Хъ. Хъусæм литературон аивады конкурсы архайджытæм.
(Ракæны 3–4 сабийы, уыдон кæсыныц зонгæ æмдзæвгæтæ.)

Хъ. Раджыма-раджы цардысты бирæгъ æмæ дзæргъ... Ацы ныхæстæй цы райдайæм кæсын, дзурын? *(Аргъауы ныхæстæ.) Сабитæй кæй фæнды, уый рахоны размæ. Иу*

саби аргъау райдайы, дыккаг хай дзуры дыккаг саби, аргъауы кæрон та дзуры артыккаг саби.

Хъ. Аз зонын, сымахæй чидæртæ аргъæуттæ дæр æрхъуыды кодтой. Радзурут нын иу аргъау.

(Сабитæй иу йæхи хъуыдыгонд аргъау дзуры. Хъомылгæнæг æмæ иннæ сабитæ æмдзæгъдæй аргъ скодтой дзурагæн.)

Хъомылгæнæг бауу кодта магнитофон. Сабитæ хъусыни музыкамæ.

Хъ. Сабитæ, музыкаæ дæр аивад у æви нæ?

С. Музыкаæ дæр у аивад. Музыкалон аивад æй хонæм.

Хъ. Цавæр æнкъарæнтæ æмæ уæм хъуыдытæ фæзыны музыкамæ хъусгæйæ? *(Сабиты бон куына уа радзурын, уæд хъомылгæнæг дзуры йæхæдæг.)*

1 саби: Цин кæнын, кафын æрцæуы адæймагмæ, хъæлдзæг музыкаæ куы уа, уæд.

2 саби: Æнкъард музыкаæ та адæймаджы сагъæсты бафтауы.

3 саби: Ис ма лирикон музыкаæ дæр. Уарзондзинады æнкъарæнтæ сæвзæры адæймаджы зæрдæйы йæ мадмæ, йæ хæлæрттæм, йæ хъæумæ æ.а.д.

Кæронбæттæны иумæ кафынц «Симд».

Хъ. Стыр бузныг, сабитæ.

Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

26-æм ахуыры сахат

Темæ: «Зæхх – нæ иумæйаг хæдзар».

Нысантæ:

– Уæрæхдæр кæнын сабиты зониндзинаедтæ нæ зæххы къорийы тыххæй: денджызтæ, хъæдтæ; хур – стъалытæн се стырдæр æмæ тæвддæр, хъарм æмæ рухс тауæг нæ зæххыл.

Диалогон æмæ монологон ныхас хъæздыгдæр кæныныл архайын.

– Рæзын кæнын лæмбынагдзинад, хъуыдыкæнынад, фæлгæнæн.

– Цымыдисы цæстæй кæсыныл разæнгард кæнын сабиты сæ алфамбылай дунемæ.

Рагагъоммæйы куыст. Æрдзы фæзындтæм цæст дарын. Ныхас кæнын темæйыл. Хæдзары ныййарджытимæ телевизорæй бакæсын алыхуызон цымыдисаг программæтæм – æрдз æмæ нæ Зæххимæ баст. Саразын сæрмагонд æркаст нæ «Зæххы къорийы» макет – глобусмæ, картæ, иллюстрацитæм. Бацæттæ кæнын сабиты радзырдтæ æмæ æмдзæвгæтæ радзурынмæ, сахуыр кæнын уыци-уыцитæ.

Æрмæг: глобус, картæ, нывтæ, иллюстрацитæ, космонавты портреттæ ивгъуыд ахуыртæй.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнаг кæсы æмдзæвгæ.

Мæ райгуыраен зæхх

Уæрæсе – нæ бæстæ,

Ирыстон – нæ мад.

Нæ хæхты, нæ фæзты

Мах аразæм цард.

Уæрæсе нæ Зæхх у,

Ирыстон – нæ мад.

Йæ адæм – цæргæстæ,

Йæ сау зæхх – бæркад.

Асаты Астемыр

Хъ. – Цы у, цымæ, Зæхх. Куыд хъуыды кæнут, сабитæ? Уæ зæрдыл æрлæууын кæнут, глобусыл цы нывгæндтæ ис, уыдон.

С. Зæхх – быдыртæ, хъæдтæ, дон, денджыз, суадон, хæхтæ, хъæутæ, горæттæ, адæм, цæрагойтæ æ.а.д.

Хъ. Хур, стъалытæ, мæй, мигътæ, арв – уыдон дæр сты нæ къорийыл, хонæм æй «Зæхх». (*Равдисы глобус ногæй.*)

– Мæнæ нæ Зæххы къорийы макет – глобус. Зæгъут-ма, цæй хуызæн у йæ кондмæ гæсгæ? – Тымбыл. Портийы æнгæс.

Сабитæ иугай равдисыңц глобусыл дон, зæхх, æдзæрæг бæстæ.

Хъомылгæнæг бафтауы: Арктикæ æмæ Антарктидæ. Хуссар æмæ цæгатварс полустæ. Ацы ран æппындзых их æмæ мит ваййы. Зæххыл та цæрынаен алцыдæр ис, уый тыххæй æмæ йæ рухс æмæ хъарм кæны хур.

– Уæ зæрдыл æрлаууын кæнут уырыссаг адамон аргъау «Хурмæ уазæгуаты». Цы ‘рцыди зæххы цæрагойтыл?

Сабитæй аргъау чи хъуыды кæны, уыдонмæ байхъусын.

Хъ. «Зæхх – нæ дарæг,

Хур – царддæттæг».

Куыд æмбарут ацы ныхæстæ, сабитæ?

(Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурынц, хъомылгæнæг хатдзæгтæ кæны сабиты дзуаппытæй.)

Хъ. *(равдисы, глобус куыд зилы, уый).* Зæхх дæр зилгæ кæны: куы бон ваййы, куы та – æхсæв.

Сабитæй иу дзуры: «Хур тулы арвыл бæрзондмæ – хурыскаст, бон. Æртулы арвæй бындæр фæсхохмæ – хурныгуылæн.

Хъ. Хурыскаст – ралæууыд бон.

Хурныгуылæн – ралæууыд æхсæв.

Хъазт «Хур» – «Зæхх»

Хъ. Ды, Заремæ, – «хур» *(скæны йыл хуры худ).*

Ды, Хетæг, – «Зæхх».

«Зæхх» хуры алыварс зилы. Галиуварс – æхсæв, рахизварс – бон. *(Сабитæ – «Зæхх» куы хурæн йæ иу фарс алаууы, куы йæ иннæ фарс.)*

«Хурæй» дард ацыд «Зæхх» – зымæг ралæууы.

«Хурмæ» фæхæстæг кодта йæхи «Зæхх» – сæрд ралæууы.

(2–3 хатты ахъазын, сабитæ кæрсæдзи ивынц.)

Хъ. Базон–базон.

1. Иу арт æнæхъæн Зæххы къори тавы. *(Хур)*

2. Цавæр цар у?

Куы хæстæг ваййы, куы – дард,

Куы урс фæдары, куы та – цъæх. *(Арв)*

3. Арвыл сыкъаджын фæтулы,

Адæммæ йæ цæст ныкъулы. *(Ног Мæй)*

4. Нæ уæлхæдзары цæхæры кæфойыл гуымбыл.

(Мæй æмæ стъальтæ)

5. Афæдзмæ цыппар хатты йæ дарæс ивы. *(Зæхх)*

Хь. Нæ Зæххы къори, сабитæ, у хьулон-мулон. Æркæсæмма, цымæ, цæмæн?

«Цъæх-цъæхид хæдзармæ бацу

Æмæ диссæгтæ фенай». *(Хъæд)*

Хь. Цавæр диссæгтæ фенæн ис хъæды?

Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурыны хъæды цæрæгойтæ, мæргътæ, зайæгойтæ æмæ бæлæсты тыххæй. Рагагъомма цы иллюстрацитæ, нывтæ æмæ муляжы тыххæй дзырдтой радзырдтæ, уыдон дзурыныл архайыны.

Хь. Сослан, ацы глобусыл цъæх ахорæнæй цы сбæрæг кодтой?

С. Денджызтæ.

Хь. Цавæр денджызтæ зонут? – *Сау денджыз, бур денджыз, сырх денджыз, урс æ. а. д.*

– Сæ нæмттæм гæсгæ сæ донæн ахæм хуыз ис? Денджызы дон цæй ад кæны?

С. Æппæт денджызтæ æмæ океанты дон дæр у цъæх æмæ цæхджын.

Хь. Чи радзурдзæн, денджызы цы диссæгтæ фенæн ис, уыдоны тыххæй.

(Сабитæй 2–3, хъомылгæнæг рагацау кæй бацæттæ кодта, уыдон нывтæм æмæ иллюстрацитæм гæсгæ радзырдтæ дзурыныл архайыны, ам ис кæсæгты нывтæ, алыхуызон наутæ.)

Хь. *(иллюстрацитæм сабиты æргом здахы).* Сабитæ, мæнæ адон та цавæр цæрæгойтæ сты? Кæм ис фенæн ацы цæрæгойты æмæ сæ адæм куыд схуыдтой, фæразон кæй сты, уымæ? гæсгæ?

С. Ацы цæрагойтæ сты теутатæ. Теутаты бон у дыууын бонмæ хæстæг æнæ донæй цæрын. Хæрынц сындзытæ. Æдзæрæг зæххытыл сæ арæх фенæн ис, фæразон кæй сты, уый тыххæй. Адæм сæ хонынц «æдзæрæг зæххы наутæ». *«Корабли пустыни».*

Хъ. Равдисут-ма нæ Зæххы къорийы картæйыл æдзæрæг зæххытæ. Цæмæй бæрæг у, æдзæрæг сты, уый?

С. Зайæгойтæй ацы зæххыл сындзæй уæлдай ницы фендзынæ, кæм та – уый дæр нæ. Бур дары, уый тыххæй æмæ дзы змисæй уæлдай ницы ис. Змисыл кæрдæг нæ зайы, бæлас нæ зайы, дон дзы нæй. Ацы зæххы хайы у тынг тæвд, къæвдатæ дзы афæдз иу хатт йеддæмæ нæ вайы.

Хъ. Æрзилæм-ма иу хатт нæ глобус. Цы рæсугъд хъулон-мулон у. Цæмæн у хъулон-мулон рæсугъд?

С. Алы бæстæйы хайæн дæр ис йæхи хуыз.

Хъ. *(байгом кæны дунеон картæ).* Кæсут, сабитæ, æцæгдæр алы бæстæйæн дæр йæхи хуыз ис, æмæ дзы цæргæ дæр кæны алы адæмыхæттытæ. Ацы бирæ бæстæтæн Зæхх та у сæ иумæйаг хæдзар.

– Ссарут-ма картæйыл Уæрæсе. *(Сабитæ картæйыл равдисыныц Уæрæсе.) Хъомылгæнæг æмдзæвгæйы дыууæ рæнхъæй хатдзæг скæны.)*

«Уæрæсе нæ Зæхх у,

Ирыстон – нæ мад...»

– Нæ райгуырæн бæстæ Уæрæсе дæр дунейы бæстæты æхсæн ис Зæххы къорийыл.

– Фыццагдæр зæххон адæмтæй космосæй нæ Зæххы къори чи федта?

С. Юрий Алексейы фырт Гагарин æмæ иннæ космонавтæ, схуыдтой йæ «Цъæх къори». Хъæуы йæ хъахъхъæнын.

Хъ. Сабитæ, нæ ахуыры кæронбæттæны иумæ радзурæм Цæрукъаты Алыксандры æмдзæвгæ «Дæ къух æмбалмæ ратт».

Хь. Дæ къух æмбалмæ ратт æмæ (*æрхæцы иу сабийыл*).

Уыдзыстæм иумæ мах дыууæ.

Дæуимæ та куы суæм хæлар, (*дыууæ сабийы та сæ фæйнаæ фарс алæууы*)

Уæд бауыдзыстæм мах цыппар.

3-æг саби. Ды дæр, ды дæр, ды дæр æрхæц. (*Саби иугай-иугай сабиты зылдмæ хоны.*)

Æмæ уыдзыстæм мах ыссæдз.

Хь. Цæмæй уæм ноджыдæр фылдæр, (*Сабитæ се 'ппæт дæр зылды слæууыны, къухтыл хæцгæйæ.*)

Æрбалæуу нæм хæстæг ды дæр

Уыдзæн æнгомдзинад хуыздæр.

Уым алы къух дæр у хъæддых,

Зæххыл хæлардзинад бætты.

Куы 'рбатухæм нæ къухтæй зæхх,

Уæд ыл нæ уыдзæни фыдæх!

(*Ацы ныхæстимæ сабитæ тымбыл зылд скæныны, къухтæй кæрæдзиуыл хæцыны, цыма зæххы къори сæ къухтæй æрбатыхтой, афтæ.*)

Кæронбæттæны хатдзæгтæ скæнын.

Хь. Бузныг, сабитæ. Хæрзбон. Нæ иннæ фембæлдмæ.

27-æм ахуыры сахат

Темæ: «Уæлахизы бæрæгбон» (*Ныхас*).

Нысантæ:

– Сабиты зæрдыл æрлæууын кæнын, Майы мæйы цы стыр бæрæгбоныл сæмбæлынц æппæт Уæрæсейы адæмтæ, уый; æрдзурын хæстон цауты тыххæй.

Архайын хи царды цаутæй дæнцæгтæ æрхæссыныл.

– Разæнгард кæнын сабиты, цæмæй хæсты хъæбатырты нæмттæ зоной; дарддæр сæм хъомыл кæнын уарзондзинад æмæ сæрыстыры æнкъарæнтæ

райгуырæн зæхх æмæ, зæххыл сабырдзинад чи хъахъ-хъæны, уыдонмæ.

Дзырдугат: *знаг, Уæлахизы бон, хæсты ветеран, хæсты хъайтартаæ, цыртдзæвæн, монумент, салют, немыцаг фашисттаæ.*

Рагагъоммæйы куыст. Ахонын сабиты, хæсты чи фæмард, уыцы æфсæддонты цыртдзæвæнтæм, дидинджытæ сыл сæвæрын. Ныййарджытæн бабар кæнын, цæмæй сæ сабиты 9 Майы парадмæ акæной, радзурой, сæ бинонтæй, хæстæджытæй хæстонтæ чи уыд, уыдоны тыххæй, кæд гæнæн уа, уæд сын сæ къамтæ æмæ хæрзиуджытæ æрбахæссын рæвдауæндонмæ.

Ахуыр кæнын æмдзæвгæтæ, æмбисæндтæ.

Равзарын цыбыр радзырдтæ, кæннод темæимæ баст æмдзæвгæтæ.

Бамбарын кæнын сабитæн зарæг «День Победы»-йы ны-хæсты мидис.

Ахуыры нывæст

Хъуысы Тухмановы мелоди – «День Победы»-йы зарæг.

Хъ. Сабитæ, лæмбынаг байхъусут æмæ зæгъут, цавæр у ацы музыка?

Раст загътат, ацы мелоди фыст æрцыд кадджын бæрæгбоны номыл – стыр Уæлахизы бонмæ.

Зарæгмæ байхъуыстат. Зæгъут-ма уæдæ, чи уæ куыд хъуыды кæны, ацы бæрæгбоныл цæссыгтимæ цæмæн сæмбæлынц адæм?

С. Уæрæсейы æмæ нæ Ирыстоны дæр ахæм бинонтæ бирæ нæй, хæстон кæй хæдзарæй нæ ацыд; бирæ адæм фæмард хæсты, нал сыздæхтысты сæ райгуырæн къонатаем.

Хъ. Уыдыстут парады, фыццаг рæнхъыты фæдтат, хæсты ветерантæй ма чи баззад, уыдоны. Цæмæй бæрæг уыдысты ветерантæ иннæ æфсæддонты астæу?

С. Хæсты ветерантæй ма чи баззад, уыдон сты зæронд куырыхон адæм, сæ риутæ – хæрзиуджытæй æхгæд. Мæнæ мах стендыл цы хæстонты къамтæ ис, уыдон уе ’ппæт дæр федтат, фæлæ мæн фæнды, цæмæй нын, къамтæ чи ’рхаста, уыдон радзурой цыбырæй.

(Байхъусын сабиты радзырдтæм; æмдзæвгæ «Мæ дада» – скъуыддзаг кæсы саби.)

Мæ дада

... Мæ дада – хæсты ветеран,
Йæ ном хъуыстгонд у Ирыл!
Кæм нæ хæцыд, уæдæ, цы ран?
Фæци йын хæст Берлины...

Балаты Альберт

Хъ. «Фæци йын хæст Берлины» – цæмæн Берлины?

С. Берлин у немыцаг сæйраг горæт. Немыцаг фашисттæ æрбабырстой нæ зæхмæ æмæ сæ нæ дадаты хуызæн хæстонтæ фæсырдтой фæстæмæ.

Хъ. Раст у, сабитæ. Махмæ фыдцæстæй чи кæсы, уый нын у знаг.

– Нæ хæстон хъайгарты нæмттæ цæмæй рохуаты ма уой, уый тыххæй сын сæ номыл байгом кæнынц цыртдзæвæнтæ; сæ кадджын нæмттæ сын хæссынц нæ уынгтæ, проспекттæ æ.а.д.

– Хæст адæмы бæллæх у.

(Домын сабитæй æмдзæвгæ радзурын.)

Мады фæдзæхст

1. Хæстæй мын ма хъазут, мæ хуртæ!

Уæ къухтæм ма исут «гæрзтæ»! –

Мæнæн гъеныр дæр ма куы кæны

Мæ зæрдæ уый койæ тæрсгæ!

2. Уæ хъазæн сармадзанты дзыхтæм
Кæсгæ дæр ма кæнут, кæсгæ! –
Мæнæн гъеныр дæр ма куы кæны
Мæ зæрдæ уыдонæй кæрзгæ!... .

Баситы М.

Хъ. Кæд Фыдыбæстæйы Стыр хæстæй нырмæ рацыд бирæ дæсгай азтæ, уæддæр адæмæй рох нæ кæны, цы стыр фыдбылыз æрхаста йемæ, уый. Сымахæй дæр, сабитæ, хъуамæ рох ма кæной, нæ абоны сабыр цардыл йæ цард чи нæ бавгъау кодта, уыцы хъайтартæ.

– Кæй зонут нæ Ирыстони хæстон хъайтартæй, кæмæй уæм хъуамæ сæрыстыр?

С. Плиты Иссæ, Дзусаты Ибрагим, Тогуызты Хъауырбег æ.а.д.

Хазт «Æхсæздыд салдат»

Сабитæ кæрæдзийы фæстæ салдаттау маршæй цæуыны, мæнæ ацы ныхæстæ дзургæйæ:

1. 2. 3. 4. – салдат цæуы, салдат цæуы.
1. 2. 3. 4 – салдат лæууы, салдат лæууы.
1. 2. 3. 4 – салдат згъоры, салдат згъоры.
1. 2. 3. 4 – салдат бады, салдат бады.
1. 2. 3. 4 – салдат хæры, салдат хæры.
1. 2. 3. 4 – салдатыл 'хсæз азы цæуы.

(Ныхæстæм гæсгæ архайд æвдисыны.)

Хъ. Бирæ аив ныхæстæ ракодтам Уæлахизы боны тыххæй, хæсты ветеранты тыххæй. Сбадут уæ бынæтты, байхъусут Цæрукъаты В. тæлмацгонд æмдзæвгæмæ.

Æнæном салдат

Кæмæй уыд, кæцон уыд,
Кæм бæсты цæрæг,
Уырыссаг, ирон уыд, –
Нæу уый дæр бæрæг.

Нæ бæсты сæраппонд
Уый райста мæлæт,
Цæмæй нæм уа абон
Æнæмаст цæуæт.

Æмæ йæ кæд хонæм
Æнæном салдат,
Уæддæр æй мах зонæм,
Кæмæн кæнæм кад.

Йæхæдæг кæцон уыд,
Кæм бæсты цæрæг,
Уырыссаг, ирон уыд,
Нæу уый дæр бæрæг...

Ныр мæнæ йæ хуынæн –
Йæ фæстаг бынат...
Уæ, рухсаг уай, рухсаг,
Æнæном салдат.

*Хъомылгæнæг æмæ сабитæ сæ бынæттæй сыстынц æмæ
цу минут æгомьгæй алæууынц.*

– Сабитæ, ацы æмдзæвгæ уын дыккаг хатт кæсын. Чи йæ
куыд æнкъары?

(2–4 сабийы хъуыдытæм байхъусын.)

Хъ. Куыд æмбарут æмбисонды ныхæстæ:

Фыдыбæстæ мад у – хъахъхъæнын æй зон.

Райгуырæн бæстæмæ мады цæстæй кæс.

Райгуырæн зæххæн дæ хъару, дæ цард ма бавгъау кæн.

Знаг нæм æрбабырста заргæ – фæстæмæ та лыгъди кæугæ...

æ. а. д.

*Байхъусын сабиты хъуыдытæм, стæй хатдзæгтæ скæнын
ахуыры кæронбæттæны.*

Темæ: «Æз куы рахъомыл уон...» (Сфæлдыстадон ны-хас).

Нысантæ:

– Рабæрæг кæнын, сабитæ цы зонынц бæрæг дæсныйæдты тыххæй; архайын, цæмæй алы дæсны-йæдты хуызтæм сæ цæст дарой: менеджер, нывгæнæг-дизайнер, стилист, фермер æ. а. д.

Ахуыр сæ кæнын вазыгджын хъуыдыйæдтæ ара-зыныл, грамматикон æгъдаумæ гæсгæ хъуыды-йады мидæг дзырдтæ раст бæттын; дих кæнын хъуыдыйад дзырдтыл, дзырдтæ та – уæнгтыл.

– Дарддæр сабиты, разæнгард кæнын, радзырдтæ дзурынмæ рæзын кæнын хъуыдыкæнынад, фæл-гæнæн.

– Хъомыл сæ кæнын, цæмæй кусæг лæгæн аргъ кæ-ной; разæнгард кæнын сабиты цымыдисаг дæсны-йадыл ахуыр кæнынмæ.

Рагагъоммæйы куыст. Æрныхас кæнын сабитимæ, дæсныйæдтæй цавæртимæ зонгæ сты. Радзырдтæ ку-сæг адæймагыл. Бацæттæ кæнын алы дæсныйæдтæй ил-люстрацитæ, мигæнæнтæ, магнитофон микрофонимæ, ны-майæн къæцæлтæ хъуыдыйад дзырдтыл дих кæнынæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. «Мах куы ысуæм космонавттæ,

Мæймæ балц куы кæнæм, уæд...»

– Мæн гыццылæй фæндыди ахуыргæнæг суæвын, сабитæ.

Сымахæй тæ кæй цы фæнды суæвын?

– Кæй уæ цавæр дæсныйад райсын фæнды, ахъуыды кæнут.

– Цавæр дæсныйæдтимæ зонгæ стæм? Радзурут.

С. Ахуыргæнæг, дохтыр, хæринаггæнæг, хуыйæг, тракторист, шофыр *æ. а. д.*

Хъ. *Æркæсут мæнæ ацы мигæнæнтæм. (Стъолол – алыхуызон мигæнæнтæ, зонгæ дæсныйæдтимæ баст. Равдисы дыууæ цайданы: пецыл æварынмæ æмæ токæй кусгæ цайдантæ.)*

Хъ. Цы сты адон, сабитæ? – Цайдантæ.

– Æмхуызон сты? – Цайдантæ сты фæйнæхуызон.

– Фæйнæхуызон сæ чи скодта? Ис ахæм дæсныйад – нывгæнæг-дизайнер. Дизайнер архайы, цæмæй алы мигæ-нæн, алы дзаума æрмæст пайда ма хæсса, фæлæ ма уа рæсугъд æмæ аив дæр. Уæ цæст æрдарут, нæ уаты цы дзауматæ ис, уыдоныл, ссарут æмхуызон мигæнæнтæ кусынæн, кондæй та фæйнæхуызон куыд уой.

Сабитæ амоныны, уаты цы дзауматæ ис, уыдон: дидинджыты вазетæ, люстрæтæ, ведратæ, чашкетæ, бандæттæ æ. а. д.

Хъ. Нæ алыварс цы рæсугъд æмæ зæрдæмæдзæугæ мигæнæнтæ ис, уыдон нæм сты нывгæнæг-дизайнеры фæрцы. Ацы дæсныйад рагон дæсныйæдтæй иу у. Адæм кæддæриддæр архайдтой сæ хæдзар, сæ хæдзары дзауматæ æмæ, сæ алыварс цы мигæнæнтæ ис, уыдоны аив æмæ рæсугъддзинадыл. Ацы дæсныйад уæ йæхицæн чи равзара, уый цы хъуамæ сараза?

Сабитæ сæ хъуыдытæ дзурыны. Хъомылгæнæг домы, цæмæй сæ ныхасы вазыгджын хъуыдыйæдтæй пайда кæной.

Хъ. Æндæр дæсныйæдты тыххæй та кæй фæнды радзурын? Дзурам афтæ: «Æз куы рахъомыл уон, уæд мæн фæнды суæвын...» Цæмæн равзæрстай уыцы дæсныйад? Бæрæг дæсныйады кусæг куы суай, уæд цы пайда хæсдзынæ адæмæн? Æз уын уæ радзырдтæ фысдзынæн магнитофоны лентæйыл. Дзурут микрофонмæ. *(Ратты сæм микрофон.)*

Хъомылгæнæг алы дæсныдæдтæй 5–6 радзырдмæ байхъусы. Бæрæг кæны сабиты арæхстдзинад. Кæронбæттæны хатдзæгтæ кæны сæ равзæрст дæсныдæдтæн.

– Тынг хорз у, уæ сомбоны куыстыл кæй хъуыды кæнут, уый. Фæлæ цалынмæ гыщылтæ стæм, уæдмæ нæ уарзондæр куыстытæй иу у хъазт. Зæгъæм, хъазт «Бирæгъ æмæ хърихъуппытæ».

Хъ. Ныр нæ хъæзтытæ уыдзысты бынтондæр æндæрхуызон, куыд суинаг скъоладзауты хъæзтытæ.

1 хъазт: «Ахæццæ кæн хъуыдыйад дарддæр».

Æз куы рахъомыл уон, уæд.... Сыхæм æфтаут дæсныдæд æвдисæг дзырд. Зæгъæм, стилист. Хъуыдыйад дзурæм кæрæй-кæронмæ.

2 хъазт: «Цавæр дæсныдæд райдайы, зæгъæм, мыр к-йæ?»

– Капитан, контролер, конструктор, комбайнер æ. а. д.

3 хъазт: «Цавæр дæсныдæдтæ арæзт сты дыгай дзырдтæй?»

– Дзулгæнæг, дæндагласæг, ахуыргæнæг, сæрæлвынæг, донласæг, хæринаггæнæг, зæхкусæг æ. а. д.

Хъ. Уæнггай дих кæнæм дзырдтæ. Цалгай уæнгтæ ис ацы дзырдты?

Дохтыр – 2 уæнджы (дох-тыр) __ ;

шофыр – 2 уæнджы (шо-фыр) __ ;

трак-то-рист – 3 уæнджы --- ;

сæр-æл-вы-нæг – 4 уæнджы ---- ;

хæ-ри-наг-гæ-нæг – 5 уæнджы ----- æ. а. д.

Хъ. Хæрæндоны хæринаг кæны хæринаггæнæг Зæринаæ.

Сабитæ, равдисут, цал дзырдæй арæзт у хъуыдыйад.

(Нымайæн къæцæлтæй стъолтыл аразыны хъуыдыйад.

Равдисын 2–3 хъуыдыйады.)

Хъомылгæнæг аргъ кæны сабиты куыстæн, æмæ кæронбæттæны алчи, цавæр дæсныдæд æй фæнды райсын стырæй, уыцы кусæджы ныв кæны.

Хъ. Нæ иннæ ахуыргæм уал. Хæрзбон.

Темæ: «Сæрд, сæрд!» (*Сфæлдыстадон радзырдтæ*)

Нысантæ:

– Дарддæр сабиты ахуыр кæнын хи царды хабæртгæ радзырды хуызы дзурыныл; грамматикон арæзтмæ гæсгæ алыхуызон хъуыдыйæдтæ аразыныл; бæттæг æмæ-йæ пайда кæнын.

Радзырды мидис равзарын пъланмæ гæсгæ.

– Разæнгард кæнын сабиты ныхасы архайынмæ.

– Æрдзы рæсугъддзинадтæм уарзондзинады æнкъарæнтæ хъомыл кæнын сабитæм.

Рагагъоммæйы куыст. Алы бон дæр цæст дарын æрдзы фæзындтæм, цæрагойтæм, лыстæг цæрагойтæ æмæ зайæгойтæм. Бакæсын темæимæ баст радзырдтæ, уыциуыцитæ; сахуыр кæнын æмдзæвгæтæ, æрдзы фæзындты æууæлтæ.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг сабиты уатмæ бахизы диссаджы хъулон-мулон къабайы, йæ сæрыл – алыхуызон дидинджытæй алдымбыд (венок).

– Сабитæ, кæй хуызæн уæм кæсын ацы дарæсы?

Цавæр афæдзы афоны хуызæн дæн?

Байхъусын сабиты хъуыдытæм.

Хъ. Цавæр афæдзы афон аздади фæсте?

– Уалдзæджы размæ та цы уыди?

– Сæрды фæстæ та цавæр афæдзы афон уыздæн?

– Раст у, сабитæ. Байхъусут æмдзæвгæмæ...

Зад хуымты зæрин æфсиртæ

Сæрттивынц æртæхæй,

Се 'хсæнты фырцинаей сиргæ

Рог дымгæ фæтæхы.

Кæс, нæ хъæуы сæрмæ дардыл
Арвырон æрзилы
Æмæ буц сæрды бæркадæн
Цин æфтауы циныл.

Соттиты Р.

Хъ. Не 'ппæт дæр тынг æнхæлмæ кæсæм сæрдмæ, сагъæс кæнæм, куыд æрвитдзыстæм нæ сæрдыгон хъарм бонтæ: тезгъо кæндзыстæм фæлладуадзæн фæзы, хъаздзыстæм донæй, змисæй, хурмæ нæхи тавдзыстæм доны былтыл. Дард балцы дæр, чи зоны, ацæуæм.

Мæн фæнды денджызы былмæ ацæуын, никуыма уыдтæн уым. Сымахæй та кæй куыд фæнды йæ сæрдыгон рæстæг арвитын, радзурут-ма? Сымах дзурут, æз та уын уæ радзырдтæ магнитофоныл фысдзынæн. Куы баулафат æмæ куы 'рбаздæхат, уæд сæм ногæй байхъусдзыстæм. Цымæ уæ бæллицтæ сæххæст уыдзысты.

1. Сæрды кæм улæфдзынæ?
2. Кæимæ дæ фæнды ацæуын улæфынмæ?
3. Цы архайдзынæ улæфты рæстæг?
4. Цæмæ гæсгæ уарзут сæрдыгон бонтæ?
5. Цы райсынмæ хъавыс демæ æмæ цæмæн? *Æ .а. д.*

Алы фарстайæн дæр хъуамæ 1–2 сабийы дзуар раттой радзырды хуызы. Радзырдтæ дзургæйæ хъомылгæнæг, хуыздæр æмæ аивдæр кæмæн сты йæ хъуыдытæ, уыцы сабитæн, кæм хъæуа, уым æххуыс дæр акæны.

Зооаэробикæ

Хъомылгæнæг хъæлдзæг мелоди бау кодта, сабитæ алыхуызон цæрагъойтæ æмæ маргъты хуызтæн сæ архайд æвдисынц (1–2 минуты.)

Хъ. Сабитæ, мах алы афæдзы афоны тыххæй дæр ахуыр кодтам æмдзæвгæтæ. Кæй фæнды, уый-ма нын радзурæд æмдзæвгæ.

1. «Сæрд»
 2. «Уалдзæг»
 3. «Зымæг»
 4. «Фæззæджы нывтæ». *Кочысаты М.*
 5. «Зымæг». *Хъайтыхъты Г. æ. а. д.*
- } Хетæгкаты Къоста

– **Уыци-уыци.**

1. Хур судзы,
Уырыдзы хæрынæн бæззы,
Чи хъæдай рæгъæдай сырх мæнаргъ хæссы.

Хъ. Кæд ваййы? (*Сæрды*)

2. Авд хуызы хид доны сæрты адаргъ. (*Арвардын*)
Æрвнæрды хыл – гыбар-гыбур,
Сыфтæрты зард – сыбар-сыбур,
Ысси та кæрт цъыбар-цъыбур,
Æнтæф хурбон – тыбар-тыбур. (*Сæрд*)

Хъ. Сæрды тыххæй цавæр æмбисæндтæ хъуыды кæнут?

1. Сæрды цы æрзайы, уый зымæг бахъæуы.
2. Сæрдыгон бон – зымæгон къуыри.
3. Раджы фестæг зокъотæ йæхи фæкæны.

Хъ. Цавæр бæрæггæнæнтæ зонæм сæрдæн?

Хæфсыты зарын – къæвдамæ.
Мæлдзыг лидзы йæ губакмæ – тæрккъæвдамæ.
Хæлуарæг бирæ тын куы уафа, уæд хус сæрд уыдзæн.

Хъ. Нæ ахуыры кæронбæттæны иумæ азарæм зарæг «Сызгъæрин тын». («Лучик золотой».)

Æгас æрцу, сызгъæрин тын,
Ахъаз, акаф махимæ ды.
Ахъаз, акаф махимæ ды,
Дæ кæфтытæ дзæбæх сты!
Ахъаз, акаф,
Ахъаз, акаф, уæрæйдæ-рæйдæ, гъей!

Нæ къухтæй дæ æрцахсдзыстæм,
Мах дæу нал ысуаддзыстæм.

Ахъаз, акаф махимæ ды,
Дæ кæфтытæ дзæбæх сты.
Акаф, ахъаз,
Ахъаз, акаф, уæрæйдæ-рæйдæ, гъей!
Мæнæ цæй тагъд алыгъдтæ,
Мах дæу нæ баурæдтам,
Мах дæу нæ баййафдзыстæм,
Фæлтау демæ кафдзыстæм.
Ахъаз, акаф,
Ахъаз, акаф, уæрæйдæ-рæйдæ, гъей!

(Музыкаæ кæд уа, кæннод музыкалон залмæ бацæуын.)

Хъ. Сабитæ, стыр бузныг уын!

Тынг хорз равдыстат абон уæхи æмæ, мæнмæ гæсгæ, уæ фæлладуадзын афон æрхæццæ. Цæй, хæрзбон, нæ иннæ фембæлдмæ.

30-æм ахуыры сахат

Темæ: «Тагъддæр уайгæ де скьоламæ!»

Нысантæ:

– Сабиты дзырдаты ныффидау кæнын гуырынон хауæны фæрстытæ: «Кæй? Цæй?»; дæттынон хауæны фæрстытæ: «Кæмæн? Цæмæн?»

Рабæрæг кæнын сабиты зонындзинæдтæ скьола æмæ скьолаимæ баст хъуыддæгты; цавæр предметтæ хъæуы скьоладзауы.

Ахуыр кæнын нывтæм гæсгæ фæрстытæн дзуапп дæттыныл; дзуаппытæм гæсгæ аив радзырдтæ дзурын зонын. Иууон нымæцы номдартæй аразын бирæон нымæцы номдартæ. Мыртæ сыгъдæг дзурыныл куыст: «Æвзаг» – фæлтæрæнтæ.

– Разын кæнын хъуыдыкæнынад, фæлгæнæн.

– Сабитæн скъола бауарзын кæныныл архайын; скъоладзау суæвынмæ сæ разæнгард кæнын.

Æрмæг: мел, кърандæстæ, фæйнæг, дамгъæты æмбырдгонд, темæимæ баст предметон æмæ сюжетон нывтæ.

Ахуыры нывæст

Хъомылгæнæг кæсы æмдзæвгæ «Скъоладзау».

Хъ. Нæ абоны ахуыртæ, иннæ ахуыртимæ абаргæйæ, бынтон æндæр хуызы уыздысты. Цæмæн, уый бамбарынæн – хæслæвæрд. Цыппар дзырдæй хъуыдыйад чи сараза, уымæн бар уыздæн мæнæ ацы стъолыл сбадынæн. *(Аманы партæйы хуызæн стъолмæ.) Сабитæ архайыны æмæ иугай-иугай бадныц сæ бынæтты.*

Хъ. Хъусут лæмбынæг нæ дыккаг хæслæвæрдмæ: «Ма фæрæдий».

Æз хъуыдыйад дзурын, сымах мæм фæрстытæ дæттут. Ирæ æрбацыд Геормæ. *Чи æрбацыд Геормæ?* Ким Зинæмæ ныффыста писмо. *Зинæмæ чи ныффыста писмо?* Мад æрбакодта чызджы скъоламæ. *Чызджы скъоламæ чи æрбакодта?* Цуанон цæуы куыдзы фæстæ. *Цы цæуы цуаноны разæй?* Дидинæг бæласæй ныллæгдæр у. *Цы у дидинæгæй бæрзонддæр?* Боны фæстæ æхсæв вæййы. *Цы вæййы æхсæвы размæ?* *Æ. а. д.*

Хъазт «Кæмæн – цæмæн?»

Сабитæ, чызг кæмæн ис? – *Мадæн, фыдæн.*

Къæбыла цæмæн вæййы? – *Къæбыла вæййы куыдзæн.*

Хъыбыл цæмæн ис? – *Дзæргъæн ис хъыбыл.*

Байраг цæмæн ис? – *Байраг ис бæхæн.*

Къæлæу цæмæн ис? – *Къæлæу ис хæрæгæн.*

Чиныг кæмæн балхæдтай? – *Чиныг балхæдтон скъоладзауæн.*

Даргъ дзыккутæ кæмæн ис? – *Даргъ дзыккутæ ис чызгæн.*
Æ. а. д.

Улафты минут

Хъазт «Æррæвдз кæн дæ хызын скъоламæ»

Стъолтыл цы предметæ ис, уыдонæй скъоладзауы хызыны цы хъуамæ уа? (*Хъазын кæнын сабиты дыгæйттæй.*)

Хъазт «Сраст кæн хъуыдыйад» кæнæ «Зæгъ раст»

Хъ. – Æз дзурын дзырдтæ, сымах хъуыдыйад раст дзурут.

– Къæбæлдзыг, Людæйæн, дзыкку, ис.

С. Людæйæн ис къæбæлдзыг дзыкку.

– Цур, бандон, стъолы, лæууы.

С. Стъолы цур лæууы бандон.

– Хæмпус, рувасæн, къæдзил, ис.

С. Рувасæн ис хæмпус къæдзил. *Æ. а. д.*

Хъазт «Ссар хъæугæ дзырд»

Зæгъæм: хъусын (*кæмæ?*) стъолмæ, ахуыргæнæгмæ, хъомылгæнæгмæ, хурмæ, цармæ, мадмæ, фыдмæ, скъапмæ, кукламæ, къухмæ, фыдмæ.

– Ацы дзырдтæй кæцытæ хъæуынц, уыдонæй дзырdbæстытæ саразут. (*Сабитæ иугай дзурынц. Хъомылгæнæг сын аргъ кæны.*)

Хъ. Сабитæ, цавæр хуызы цæуы абон нæ ахуыры рæстæг, куыд уæм кæсы?

(*Байхъусын сабиты хъуыдытæм.*)

– Æххæст ма мæнæ ацы базон-базонтæн дзуапп куы ссарат, уæд æй базондзыстут.

1. Лæууы хæдзар, чи йæм бацауы,

Уый зондимæ рацауы.

(*Скъола*)

2. Фыссын нæ зонын, фæлæ мæ дæ къухмæ

Куы райсай, уæд гæххæттыл фæд ныууадзын.

(*Ручкæ*)

3. Бæлас нæу, афтæмæй йын ис сыфтæ,

Хуыд у, фæлæ хæдон нæу.

Цъар ын ис, фæлæ картоф нæу.
Кæсын зоныс? Зонд дзы райс.

(Чиныг)

4. Сцыргъ æй кæн, ныв кæнын – дæ бар,
Хур уа йе кæрдæг, йе та бæлас.

(Кърандас)

*(Базон-базонты дзуаппытæ нывты хуызы фæйнагыл фи-
даргонд цæуыныц.)*

Хъ. Цæуыл уыдысты базон-базонтæ? Цавæр предметтæ ба-
зыдтаг?

– Кæй æмæ кæм хъæуыныц?

*(Сабитæй дзурынмæ æнарæхстдæр чи у, уыдонæн – фыц-
цаг ныхасы бар.)*

– Нæ абоны ахуыртæй хатдзæг чи скæндзæн, сабитæ.

(Байхъусын 2–3 сабитæ.)

– Цы у скъола? Чи цæуы скъоламæ? Кæцы афæдзы афон
байгом кæны скъола йæ дуар? Бонæн йæ кæцы афон цæуыныц
скъоламæ? Цы уæлдай ис скъола æмæ рæвдауæндонæй?
Цавæр дæсныæдтæ ис рæвдауæндоны кусджытæм, скъо-
лайы кусджытæм?

(Сабитæй алкъæмæн дæр ныхасы бар раттын.)

Хъазт «Цæмæн хъæуы?»

– Æз дзурын предметты нæмттæ, сымах сæ, сабитæ, нывты
астæу, кæннод скъоладзауы хызынæй исут, ныв фæйнагыл
бафидар кæнут, предмет та стъолыл æвæрут, дзурут, цæмæн
хъæуы, уый.

– Ручкæ, кърандас, фыстхалæн, чиныг, тетрад, линейкæ?
Æ.а.д.

Хъазт «Иу – бирæ»

Хъ. Скъола. – Тетрад.

С. Скъолатæ. **С.** Тетрæдтæ.

– Партæ. – Ахуыргæнæг.

С. Партæтæ. **С.** Ахуыргæнджытæ æ. а. д.

Сюжетон нывмæ гæсгæ радзур радзырд.

Дид/хъазт «Ахуыргæнæг»

– Нывы цы уынæм?

– Чи бады стьолты уæлхъус?

– Кæм бадынц сабитæ?

– Скьоламæ чи цæуы, уыдон та чи сты?

– Скьоладзаутæ кæм бадынц, уыцы уат куыд хонæм?

– Цы ис къласы къултыл ауыгъд?

– Къласы ма скьоладзаутæй уæлдай чи ис?

– Цы кусы ахуыргæнæг? *Æ. а. д.*

Ацы фæрстытæм гæсгæ радзырд аив радзурыныл архайыныц сабитæ. Байхъусын 1–2 сабимæ. Кæд ма искаей фæнда радзурын, уæд æм уæгъд растæг байхъусын. Хуыздæр радзырдтæ ныффыссын æмæ сæ ныййарджытæм равдисын, раппæлын сабитæй.

Кæронбæттæны хатдзæгтæ темæйæ.

Хъ. Стыр бузныг, сабитæ. Мæнмæ гæсгæ, сымах уе 'ппæт дæр цæттæ стут скьоламæ цæуынмæ. Хæрзбон.

Сæргæндтæ

<i>Скъоламæ цæттæгæнæн къорды ахуырты пълан</i>	4
<i>Ахуырты тематикæ æмæ сахæттæ</i>	5
<i>Перспективон-тематикон пълан</i>	7
<i>1-аг ахуыры сахат</i> Темæ: «Зæгъ сæрдæн фæндараст».....	12
<i>2-аг ахуыры сахат</i> Темæ: «Æфсиры фæндаг».....	17
<i>3-аг ахуыры сахат</i> Темæ: «Хъæууон хæдзарады кусджы- тæ».....	21
<i>4-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Фæззæг». Х. Къостайы æмдзæвгæ ахуыр кæнын.....	24
<i>5-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Хистæр æмæ кæстæр». Уац- мыс радзурын.....	27
<i>6-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Уæрæсе – мæ райгуырæн зæхх». Беседæ.....	31
<i>7-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Винегрет у салат – æнæнизы хос». Дидактикон хъазт.....	34
<i>8-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Дзул – хойраджды продуктæн сæ сæр».....	38
<i>9-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Мæ горæт».....	43
<i>10-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Цæмæй æрдхорддзинад бæрæг вæййы».....	46
<i>11-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Аргъæутты хæдзар».....	49
<i>12-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Зымæг». Сахуыр кæнын Хъайтыхъты Георы æмдзæвгæ.....	53
<i>13-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Ног азы бæрæгбон».....	57
<i>14-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Мæргътæ зымæгон». Сюже- тон нывмæ гæсгæ куыст.....	60
<i>15-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Нывты галерей».....	63
<i>16-æм сахат</i> Темæ: «Æз куы уаин æфсæддон».....	66
<i>17-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Дæхи хъахъхъæн фыдбылы зæй».....	69
<i>18-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Сæрыстыр дæн».....	74

<i>19-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Малусæг – уалдзæджы лæвар».....	78
<i>20-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Мадыл куыन्नæ зарæм...»	82
<i>21-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Цъиутæ – нæ гыццыл хæларæртгæ».....	85
<i>22-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Чиныг – зонды хæдзар». Хъазт-викторинæ.....	90
<i>23-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Цæрæгойтæ – нæ хæларæртгæ»	94
<i>24-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Адæм æмæ космос».....	97
<i>25-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Аивад» (<i>Сфæлдыстадон ныхас</i>).....	101
<i>26-æм ахуыры сахат</i> Темæ: Зæхх – нæ иумæйаг хæдзар» Темæ: Зæхх – нæ иумæйаг хæдзар».....	104
<i>27-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Уæлахизы бæрæгбон».....	109
<i>28-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Æз куы рахъомыл уон...»..	113
<i>29-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Сæрд, сæрд! (<i>Сфæлдыстадон радзырдтæ</i>).....	116
<i>30-æм ахуыры сахат</i> Темæ: «Тагъддæр уайгæ де скъоламæ!»	120
<i>Диагностика. Ныхасы рæзт рабæрæг кæнынаен.....</i>	124

Учебно-методическое издание

Гульчеева-Дзадзаева Римма Муратовна

Развитие осетинской (иронской) речи
как родной

Подготовительная группа ДОУ
(6–7 лет)

Редактор *И. Х. Джанаева*
Компьютерная верстка *Б. А. Келехсаевой*

Сдано в набор 2.04.2013. Подписано в печать 26.04.2013
Формат бумаги 60×84^{1/16}.
Гарнитура шрифта «Times». Печать цифровая.
Усл. п. л. 6,2. Тираж 122 экз.

Отпечатано с готовых диапозитивов в издательстве СОГПИ,
362003, г. Владикавказ, ул. К. Маркса, 36

